

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Zuzana Vařáková

Vlk zatracený, obávaný a zesměšňovaný v české středověké společnosti

The Damned, Feared and Ridiculed Wolf in the Bohemian Medieval
Society

Praha 2019

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za ochotu, pomoc a vstřícnost při vedení mé práce, svým spolužákům za cenné rady, své rodině za podporu a Lexovi za inspiraci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Abstrakt

Vlci byli ve středověku tradičně vnímáni jako zlá a démonická stvoření, krvelačně zabíjející hospodářská i divoká zvířata. Cílem předkládané bakalářské práce je snaha rekonstruovat původ těchto představ a jejich odraz v české společnosti vrcholného a pozdního středověku. Důraz byl kladen především na vlky figurující v literatuře a na otázky, proč byli loveni a vnímáni jako škůdci. Zároveň se práce pokouší postihnout, jakým způsobem se pověst vlků reflektovala do vybraných hmotných pramenů, tedy do šlechtické a městské heraldiky a do pražských domovních znamení. K řešení dané problematiky byla zapotřebí rozsáhlá analýza celé řady pramenného materiálu, mezi něž patří historiografické narativní prameny, středověké encyklopedie, pragmatické písemnosti i hmotné prameny v podobě jednotlivých erbů a pečetí. Práce by ráda přispěla k rozšíření povědomí o komplexnějším tématu, o světě zvířat v českém středověku.

Klíčová slova: vlci, zvířata, středověk, hmotné prameny, heraldiky, pečete, domovní znamení

Abstract

In the Middle Ages wolves were traditionally seen as evil and demonic creatures, who had been killing farm and wild animals. The aim of this bachelor thesis is to reconstruct origins of these conceptions and their reflections in the society of Bohemian High Middle Ages and Late Middle Ages. The emphasis was placed mainly on wolves in literature and on questions, why they had been hunted and seen as pests. The thesis also tries to cover, how the wolves' reputation was reflected in the chosen material sources, namely in heraldry of Bohemian nobility and towns and in Prague house insignia. Extensive range of sources had to be processed to accomplish the goals of this thesis such as historiographic narrative sources, medieval encyclopaedias, pragmatic documents as well as material sources, which included mainly seals and coats of arms. The thesis would like to contribute to broadening the knowledge of more complex topic of animals in Bohemian Middle Ages.

Key words: wolves, animals, Middle Ages, material sources, heraldry, seals, house insignia

Obsah

Úvod.....	8
1. Charakteristika literatury a pramenů, metodologická východiska.....	10
2. Svět zvířat vrcholného a pozdního středověku.....	18
2.1. Proměny ve vnímání zvířat člověkem.....	18
2.1.1. Pilíře středověkého myšlení.....	18
2.1.2. Renesance 12. století a následný obrat v myšlení.....	21
2.1.3. Snahy středověké teologie o odlišení.....	22
2.1.4. Význam literatury pro svět zvířat	24
2.1.5. Další aspekty názorového obratu ve společnosti	27
2.2. Role zvířat v každodenním životě.....	28
3. Vlk v české vrcholně středověké společnosti	34
3.1. Vlk v křesťanské tradici vrcholného a pozdního středověku.....	35
3.1.1. Vlk biblický	35
3.1.2. Vlk v encyklopediích vrcholného středověku a jejich inspirace	37
3.1.3. Vlk jako literární téma, zesměšňovaný i opovrhovaný.....	40
3.1.3.1. Vlk jako literární téma v narativních pramenech 14. a 15. století.....	41
3.2. Pronásledovaný a nenáviděný	43
3.3. Vlk jako komodita.....	48
4. Vlci v městské i šlechtické heraldice.....	50
4.1. Rodové erby	50
4.1.1. Zvířata v heraldice	51
4.1.2. Vlk v rodových erbech.....	56
4.1.2.1. Mluvicí erby	57
4.1.2.2. Erbovní pověsti.....	62
4.1.2.3. Ostatní rody	66
4.1.2.4. Vlčí zuby	69

4.1.2.5. Vlčí udice.....	70
4.2. Městské znaky.....	71
4.2.1. Zvířata v městských znacích.....	71
4.2.2. Vlk v městských znacích	72
4.3. Domovní znamení	75
4.3.1. Zvířata v domovních znameních.....	75
4.3.2. Vlk v domovních znameních	77
Závěr	79
Seznam literatury	84
Prameny a edice	84
Literatura.....	86
Přílohy.....	93

Úvod

Svět zvířat je se světem lidí odjakživa neodmyslitelně spjat. Jen těžko si asi dokážeme představit náš život bez zvířecích společníků, sdílejících s námi kulturní prostor, nebo jejich divokých příbuzných, kteří se volně pohybují v krajině. Zvířata lidem odnepaměti napomáhala při práci, sloužila jim k jídlu i k zábavě, přinášela jim radost a stala se součástí jednotlivých kultur, v nichž nabyla kladných i záporných symbolických významů. Jen málo tvorů si však v dějinách vysloužilo tak negativní pověst jako vlci. Obavy z těchto šelem se prohloubily zvláště období středověku a proměnily se ve skutečný odpor, který částečně přetrval až do současnosti – dodnes jsme s nimi obvykle poprvé konfrontováni již v dětství prostřednictvím pohádky o Červené Karkulce. Na druhou stranu však dnes žije i řada lidí, kteří jsou těmito tvory upřímně fascinováni a jsou ochotni vlky bránit.

Cílem předkládané práce je nahlédnout do dobového vnímání vlků evropské civilizace vrcholného a pozdního středověku a pochopit, odkud záporné postoje k těmto živočichům pramenily, co je formovalo a jakým způsobem byly reflektovány ve stejné době také ve společnosti české. Zároveň si klade otázku, jestli je možné rekonstruovat, jakým způsobem a jestli vůbec se pověst těchto šelem odrážela i ve vybraných hmotných pramenech.

Práce je členěna do několika kapitol. V první z nich je stručně popsán stav bádání, jež se zabývalo otázkou zvířat ve středověké společnosti i samotnými vlky, a následně je uveden i přehled základní literatury a pramenů, které byly v práci využity. Druhá kapitola se obecně zaměřuje na faunu v období vrcholného a pozdního středověku a sleduje, jakým způsobem lidé na zvířata v této době nahlíželi a co jejich pohled ovlivňovalo. Zároveň však postihuje i význam zvířat v každodenním životě.

Těžiště práce leží ve třetí a čtvrté kapitole. Třetí kapitola je věnována přímo vlkům a jejich místě ve světě pozdního a vrcholného středověku, které bylo velmi limitované. Zaobírá se původem jejich negativní pověsti, středověkými díly, která tuto reputaci přejala a nadále ji prohlubovala a zachycuje její projevy zejména v českých literárních památkách, a to konkrétně v narativních historiografických pramenech. Naopak nejsou kvůli případné objemnosti práce zohledněny bajky, cestopisy či alegorická státoprávní ohrazení. Velký prostor je rovněž věnován otázce, co skutečně mohlo vést za tím, že se vlci stali jedním z nejvíce pronásledovaných zvířat středověku, a opomenuty nejsou rovněž aspekty jejich lovu. Poslední, čtvrtá kapitola se zabývá přímo hmotnými prameny, konkrétně městskou a šlechtickou heraldikou a domovními znameními, v nichž vlci figurovali. V této kapitole

jsem se především snažila vystopovat, proč si jednotlivé subjekty vybraly pro svou vizuální reprezentaci právě vlka a jestli na tuto volbu mělo vliv záporné pojmání těchto šelem v myšlení středověkého člověka.

1. Charakteristika literatury a pramenů, metodologická východiska

Problematika zvířecího světa ve středověku a jeho vztahu k lidem sice v české a obecně středoevropské historiografii příliš nerezonuje, za zcela opomíjenou ji však považovat nelze. Pravděpodobně nejaktivněji se touto otázkou zabývala slovenská historička Daniela Dvořáková, jak dokazuje její práce *Kůň a člověk v středověku. K spolužití člověka a koňa v Uhorském království*, v níž se věnovala různým aspektům soužití lidí a koní.¹ Stála rovněž u zrodu sborníku s názvem *Člověk a svět zvířat v středověku*, do něhož přispěla i celá řada českých autorů. Kniha je rozdělena na několik tematických okruhů, jež Dvořáková nejprve opatřila obecným představením a které se věnují například symbolické rovině živočichů, středověkému lovectví nebo darům ve formě zvířat.² Z tohoto sborníku pochází také studie od brněnského historika Tomáše Borovského nazvaná *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*, která je pro tuto práci stěžejní. Autor v ní sledoval změnu vnímání těchto šelem ve středověké společnosti především na základě literárních památek.³

Za zmínku dále stojí rovněž tematická čísla některých periodik. Časopis *Historické štúdie* zasvětil jedno z čísel přímo zvířatům ve středověku a z českých autorů do něj přispěl Robert Antonín svým článkem o *Radě zvířat* Smila Flašky z Pardubic nebo Hana Šedinová, která se zajímala o recepci kukačky a kukaččích mláďat v odborných dílech středověku a antiky.⁴ Také periodikum *Dějiny a současnost* věnovalo jedno vydání psům v lidské společnosti a mezi jeho přispěvatele se zařadila například Marie Šedivá-Koldinská, která se zabývala koňmi a psy v raném novověku, nebo Stanislav Komárek se svým článkem o možných cestách, které vedly k domestikaci vlka.⁵ Osobnost Stanislava Komárka, který v současné době působí jako profesor oboru Filosofie a dějiny přírodních věd na Přírodovědné fakultě Univerzity Karlovy, stojí za důraznější připomenutí. Navzdory svému přírodovědnému vzdělání ve svých dílech totiž pohlíží na přírodu také z perspektivy společenských věd, a to především filosofie, etologie a částečně

---

¹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kůň a člověk v středověku. K spolužití člověka a koňa v Uhorském království*, Budmerice 2007.

² DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Člověk a svět zvířat v středověku*, Bratislava 2015.

³ BOROVSÝ, Tomáš, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 305–319.

⁴ *Historické štúdie* 48, 2014.

⁵ *Dějiny a současnost* 27, 2/2005.

též historie, což je patrné například v jeho knize *Ochlupení bližní*.⁶ K historickému poznávání středověku však mohou přispět také práce dalších českých biologů, přičemž v této souvislosti lze zmínit především Emanuela Rádlu nebo Zbyňka Ročka.⁷ Ani právnická literatura téma zvířat v historii zcela neopomíjí, jak dokládá Hana Müllerová s kolektivem autorů prací *Kapitoly o právech zvířat. "My a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*, v níž autoři zmiňují i aspekty středověké filosofie nebo práva.⁸ Stěžejní informace rovněž obsahují monografie týkající se především lovu a lovectví, které popisují jednotlivé lovecké praktiky, vývoj honebního práva nebo rozšíření jednotlivých živočichů v české krajině. Mezi ně patří například díla Jiřího Andresky a Eriky Andreskové nebo Jana Čabarta.⁹

Tématu živočichů ve středověku se badatelé tedy zcela nevyhýbají a literatura se navíc vyznačuje značnou interdisciplinarností, lze však tvrdit, že české prostředí postrádá větší shrnující monografie nebo sborníky. Zájem historiků však naštěstí neupadá, jak dokládá také výstava uspořádaná v roce 2017 Muzeem Novojičínska s názvem *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací*, která se rovněž zaměřovala na soužití zvířat a lidí v této oblasti a k níž vyšel stejnojmenný katalog obsahující mimo jiné i statě k lykantropii ve střední Evropě nebo k vlkům na novověké Moravě.¹⁰

S mnohem širší produkcí na téma vztahu člověka a zvířat ve středověku se setkáme v zahraniční literatuře. Anglosaské prostředí nabízí například šestidílnou řadu *A Cultural History of Animals*, postihující každou z historických epoch od pravěku až do současnosti. Pro tuto práci je stěžejní svazek od Bridgette Resl, zabývající se různými aspekty duchovního i praktického soužití zvířat a lidí v období středověku.¹¹ Joyce Salisbury se věnovala vyhraněnému vztahu zvířat a lidí a jeho proměně, kterou od raného do vrcholného středověku prodělal. Tuto metamorfózu sledovala ve filosofii a literatuře, neopomněla však ani roli zvířat ve středověkém jídelníčku, soudnictví nebo sexualitě.¹²

---

⁶ KOMÁREK, Stanislav, *Ochlupení bližní. Zvířata v kulturních kontextech*, 2. vyd., Praha 2012.

⁷ RÁDL, Emanuel, *Dějiny biologických teorií 1. Od renesance na práh 19. století*, Praha 2005 a ROČEK, Zbyněk, *Kronika zoologického poznávání*, Praha 2013.

⁸ MÜLLEROVÁ, Hana (ed.), *Kapitoly o právech zvířat. "My a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*, Praha 2016.

⁹ ANDRESKA, Jiří – ANDRESKOVÁ, Erika, *Tisíc let myslivosti*, Vimperk 1993 a ČABART, Jan, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958.

¹⁰ MÁCHOVÁ, Markéta – ORLITA, Zdeněk – STABRAVA, Pavel (ed.), *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací. Doprovodná publikace k výstavě*, Nový Jičín 2017.

¹¹ RESL, Bridgette, *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*, Oxford 2007.

¹² SALISBURY, Joyce E., *The Beast Within. Animals in the Middle Ages*, New York 1994.

John Aberth rozdělil svou práci *An Environmental History of the Middle Ages. The Crucible of Nature* na tři části, přičemž poslední z nich věnoval právě živočichům a jejich významu jako domestikovaných tvorů, domácích mazlíčků či objektů lovecké vášně.¹³ Kniha Davida Saltera *Bible Animals. A Description of the Habits, Structure, and Uses of Every Living Creature Mentioned in the Scriptures* je sice staršího roku vydání, stále však poskytuje řadu zajímavých a nosných poznatků o zvířatech, které figurují v Písmu, a jejich symbolické roli, již jim křesťanství přiřkulo.¹⁴ Pro zkoumání vlků ve středověku je stěžejní dílo Alexandra Pluskowského *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, které se geograficky zaměřuje na Skandinávii a Velkou Británii. Pro českého badatele však stále nabízí signifikantní informační základnu o vlčích raného a vrcholného středověku stejně jako metodologickou inspiraci.¹⁵ Také v anglickojazyčném prostředí tematika zvířat ve středověku i v historii obecně stále rezonuje, jak dokazují dvě nové práce vydané minulý rok, sborník studií *Animals. A History* a monografie Anselma Oelze o středověké latinské filosofii *Animal Rationality. Later Medieval Theories 1250–1350*.¹⁶

Zvířata si své místo našla též ve francouzském dějepisectví, v rámci kterého se dokonce některé práce dočkaly i předkladu do českého jazyka. Za zmínku tak stojí publikace Michela Pastoureaux *Medvěd. Dějiny padlého krále*, v níž se autor zabýval proměnou symbolického vnímání tohoto všežravce od pohanského období do křesťanského středověku. Z původního krále zvířat se tak podle Pastoureaux stal působením církve opovrhovaný, nenáviděný a hubený tvor.¹⁷ Pastoureaux se k zvířatům vrátil i ve své novější práci *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, v níž jim věnoval jednu kapitolu.¹⁸ Z pera francouzského medievisty Jean-Claude Schmitta je v českém prostředí znám překlad jeho knihy o psím světcu Guinefortovi, prosazujícím se ve 13. století v okolí francouzské obce Sandras poblíž Lyonu.¹⁹ Prostoru se zvířatům dostalo i v *Encyklopedii středověku*, kde o nich pojednával historik Robert Delort.²⁰ Tentýž autor rovněž stojí za

---

¹³ ABERTH, John, *An Environmental History of the Middle Ages. The Crucible of Nature*, New York 2013.

¹⁴ WOOD, John George, *Bible Animals. A Description of the Habits, Structure, and Uses of Every Living Creature Mentioned in the Scriptures*, Londýn 1869.

¹⁵ PLUSKOWSKI, Aleksander, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, Woodbridge 2006.

¹⁶ ADAMSON, Peter – EDWARDS, Fay G., *Animals. A History*, New York 2018 a OELZE, Anselm, *Animal Rationality. Later Medieval Theories 1250–1350*, Leiden 2018.

¹⁷ PASTOREAU, Michel, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.

¹⁸ PASTOREAU, Michel, *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, Praha 2018.

¹⁹ SCHMITT, Jean-Claude, *Svatý chrt. Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*, Praha 2007. Originál vyšel již v roce 1979.

²⁰ DELORT, Robert, *Zvířata*, in: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *Encyklopedie středověku*, Praha, 2002, s. 898–910.

knihou *Les Animaux ont une Histoire*, věnující se zvířatům v lidském světě napříč celými dějinami.²¹

Vzhledem ke značné interdisciplinaritě práce a její úzké souvislosti s heraldikou a sfragistikou je nutné upozornit ještě na díla, která se vztahují k poslední kapitole, zabývající se zvířaty ve středověké heraldice. Pro pochopení jednotlivých heraldických zákonitostí jsou podstatné základní příručky, jako například *Encyklopedie heraldiky* Milana Bubna, *Heraldika* od Vojtěcha Krále z Dobré Vody, *Heraldika čili přehled její teorie se zřetelem k Čechám na vývojovém základě* od Karla F. Schwarzenberga nebo *Česká heraldika* od Zdeňka M. Zengera. Vůbec nejobsáhleji je však pojatá *Českomoravská heraldika 1. Část Všeobecná* od Augusta Sedláčka.²² Speciálně na městské znaky se zaměřuje kniha Jiřího Čarka *Městské znaky v českých zemích* nebo řada Karla Kuči *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (zde díl třetí).²³ O pražských domovních znameních psala nejpodrobněji Lydia Petráňová.²⁴

Stěžejní prací pro určení jednotlivých rodů s vlky v erbech se stala *Českomoravská heraldika 2. Část zvláštní* od Augusta Sedláčka, na jejímž základě byl sestaven základní seznam těchto rodů, z něhož kapitola vychází a případně jej doplňuje.²⁵ Informace o rodech jako takových bylo možné nejlépe získat na základě identifikace jejich panství. Následně tak nabyla na významu literatura vztahující se k hradům, tvrzím a šlechtickým sídlům. Nedocenitelný význam má proto patnáctidílná řada Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze Království českého*,²⁶ dále pak *Encyklopedie českých tvrzí*²⁷ nebo sedmidílná

---

²¹ DELORT, Robert, *Les Animaux ont une Histoire*, Paříž 1993.

²² BUBEN, Milan, *Encyklopedie heraldiky*, 4. vyd., Praha 2003, KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch, *Heraldika. Souhrn pravidel předpisův a zvyklostí znakových se zvláštním zřetelem ku zemím koruny České*, Brno 2003, SCHWARZENBERG, Karel František, *Heraldika čili přehled její teorie se zřetelem k Čechám na vývojovém základě*, 3. vyd., Uherské Hradiště 1992, ZENGER, Zdeněk Maria, *Česká heraldika*, Praha 1978 a SEDLÁČEK, August – KOLÁŘ, Martin, *Českomoravská heraldika 1. Část všeobecná*, 2. vyd., Praha 1996.

²³ ČAREK, Jiří, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985 a KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3*, Praha 1998.

²⁴ PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Domovní znamení staré Prahy*, 3. vyd., Praha 2008.

²⁵ SEDLÁČEK, August, *Českomoravská heraldika 2. Část zvláštní*, 2. vyd., Praha 1997.

²⁶ Zde konkrétně SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1. Chrudimsko*, 3. vyd., Praha 1993, SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 4. Vysočina Tábořská*, 3. vyd., Praha 1995, SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 10. Bolešlavsko*, 3. vyd., Praha 1997, SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13. Plzeňsko a Loketský*, 3. vyd., Praha 1998 a SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15. Kouřimsko, Vltavsko a J-Z Bolešlavsko*, 2. vyd., Praha 1998.

²⁷ Zde konkrétně SVOBODA, Ladislav a kol., *Encyklopedie českých tvrzí. Díl 1. A–J*, Praha 1997 a ÚLOVEC, Jiří a kol., *Encyklopedie českých tvrzí. Díl 3. S–Ž*, Praha 2005.

encyklopedie *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.²⁸ V případě městských znaků byl jejich seznam vytvořen na základě výše uvedeného Jiřího Čarka. Za zmínku však rovněž stojí webová databáze komunálních symbolů Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, díky níž bylo možné ověřit tvrzení, že většina městských znaků a vlajek se symbolikou vlka pochází z výrazně mladšího období.²⁹

Škála pramenů, které jsem využila v této práci, je poměrně široká. Zaobírala jsem se jak historiografickými narativními prameny, tak středověkými encyklopediemi, diplomatickým materiálem či samotnými hmotnými prameny, které jsou zohledněny v poslední kapitole. Kvůli množství dalších případných pramenů, z nichž bylo možné vybírat, ve své práci systematicky nezohledňuji i díla jiných literárních žánrů, například cestopisy, bajky nebo státoprávní ohrazení včetně známé alegorické skladby *Nová rada* Smila Flašky z Pardubic.³⁰

Jedním ze základních pramenů pro poznávání zvířat a vlků českého středověku je encyklopedie Pavla Žídka s názvem *Liber viginti atrium*. Její přírodovědnou část, na kterou jsem v této práci odkazovala, editovala a vydala Alena Hadravová, která se dlouhodobě věnuje dějinám přírodních věd.³¹ Židek jednotlivé tvory exaktně rozebíral, zároveň se však zaměřoval i na jejich symbolické významy. Krátké přírodovědné pojednání o vlčích sepsal i Bartoloměj Klaret z Chlumce ve spise *Enigmaticus*, který jsem proto také využila, přestože se nejedná o typickou encyklopedii. Jeho edici zpracoval Václav Flejšhans.³²

Pro rekonstrukci pohledu na svět živočichů je však podstatné a zajímavé nahlédnout rovněž do některých starších či zahraničních encyklopedií, z nichž sami autoři v Čechách vycházeli. Část encyklopedie Alberta Velikého *De Animalibus*, konkrétně knihy 22–26,

---

²⁸ Zde konkrétně HOLEC, František a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl 7. Praha a okolí, Praha 1988.

²⁹ Webová stránka se nachází na adrese <https://rekos.psp.cz/>.

³⁰ *Nové radě* a dalším literárním dílům se soustavně věnuje Martin Nejedlý, viz NEJEDLÝ, Martin. *L'idéal du roi en Bohême à la fin du quatorzième siècle. Remarques sur le Nouveau conseil de Smil Flaška de Pardubice*, in: BOUTET, Dominique – VERGER, Jacques (ed.), *Penser le pouvoir au moyen âge. Etudes offertes à Françoise Autrand*, Paříž 2000, s. 247–260. *Nová rada* rovněž vzbudila zájem řady mladých badatelů, kteří se jí věnovali ve svých kvalifikačních pracích, například LINHART, Tomáš, *Nová rada urozeného pána Smila Flašky z Pardubic jako historický pramen*, Praha 2001, diplomová práce, vedoucí práce doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr., TUREK, Matouš, *"Parlement of Foules" and "New Council". Medieval Assemblies of Animals in an Anglo-Bohemian Perspective*, Praha 2011, bakalářská práce, vedoucí práce prof. PhDr. Jan Čermák, CSc. a PETROVÁ, Markéta, *Symbolika zvířat v Nové radě Smila Flašky z Pardubic*, Praha 2008, diplomová práce, vedoucí práce prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

³¹ HADRÁVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, Praha 2008.

³² FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Enigmaticus*, in: FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Klaret a jeho družina. Svazek 2. Texty glosované*, Praha 1928, s. 61–92.

zpřístupnil v anglickém překladu James J. Scanlan.³³ Isidor ze Sevilly, zakladatel středověké encyklopedistiky, věnoval dvanáctý díl svého rozsáhlého díla *Etymologiae* zvířatům. Do češtiny ho přeložila Jana Fuksová a Jana Nechutová, významná česká filoložka, ho opatřila úvodní studií *Lidé a svět zvířat*.³⁴ Podobně esenciální byl pro středověk také Plinius Starší, s jehož encyklopedií *Historia Naturalis* je možné se setkat v hned v několika překladech. V této práci je ale používána anglická edice od Harrise Rackhama.³⁵ Snaha rekonstruovat pohled na vlky v mladších encyklopedických dílech 14. a 15. století naráží na zásadní problém – většině děl tohoto období se totiž prozatím nedostalo intenzivnějšího zájmu badatelů, a doposud proto existují zpravidla jen rukopisy. V této práci jsem využila prvotisk díla německého učence Konráda z Megenbergu s názvem *Das Buch der Natur*, který pochází z roku 1481 a na jehož základě jsem se pokusila představit pohled na vlky v pozdním středověku.³⁶ Samotnými encyklopediemi se bude blíže zabývat text následujících kapitol. Další z podstatných stavebních kamenů pro pochopení středověkého vztahu ke zvířatům představuje rovněž *Bible*, která často představovala pramen symboliky jednotlivých tvorů. Používala jsem její český ekumenický překlad.³⁷

Kvůli udržení časoprostorové a tematické koherence jsem se v práci zaměřila na narativní historiografické prameny českého pozdního středověku 14. a 15. století, které jsem vybrala z celého spektra literárních památek, abych s jejich pomocí verifikovala obecná tvrzení a závěry týkající se vlků v literární sféře, které jsou uvedené ve čtvrté podkapitole třetí kapitoly. V daném období bylo totiž sepsáno dostatečné množství podobných děl, aby na nich bylo možné ilustrovat společenské tendence a jevy nebo literární topoi, typické též pro středověk západní Evropy. Kroniky se sice zaměřovaly na politické dění, při prováděném výzkumu jsem v nich však hledala především zmínky antropologického nebo symbolického charakteru, které se dotýkaly vlků. Používala jsem jak jejich latinské edice,

---

³³ SCANLAN, James J (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts. De Animalibus (Books 22–26)*, New York 1987.

³⁴ FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004 a NECHUTOVÁ, Jana, *Člověk a svět zvířat. Předmluva k překladu Jany Fuksové*, in: FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004.

³⁵ RACKHAM, Harris (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume 3. Libri 8–11*, Londýn 1967.

³⁶ KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur* [online], Augšpurk 1481, World Digital Library [cit. 6. 5. 2019], dostupné z: <https://www.wdl.org/en/item/3158/>

³⁷ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad, 11. vyd., Praha 2005. Při interpretování Bible jsou velmi nápomocné slovníky křesťanské ikonografie a symboliky, viz LURKER, Manfred, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999 nebo ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.

tak české překlady. Mezi uvedené kroniky patří *Zbraslavská kronika* Oty Durynského a Petra Žitavského,³⁸ *Kronika česká* Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy,³⁹ *Kronika Vavřince z Březové*⁴⁰ a spisy Petra z Mladoňovic.⁴¹ Práce rovněž odkazuje na edici *Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila*.⁴² Hledala jsem i v dalších narativních pramenech z tohoto období, konkrétně ve *Vita Caroli* Karla IV., v *Kronice Františka Pražského*, *Kronice Jana Marignoly*, *Kronice velmi pěkné o Janu Žižkovi, družiníku krále Václava IV.*, dále v *Kronice Bartoška z Drahonic*, *Kronice Mikuláše Biskupce z Pelhřimova* a ve *Vypravování o Mistru Jeronýmovi Pražském* Petra z Mladoňovic, v žádné z nich jsem však žádné další zmínky o vlčích nenašla.

V samotné třetí kapitole jsem navíc využila také pasáže z dalších kronik, na jejichž základě bylo možné především rekonstruovat nejranější právní normy a hojnost výskytu vlků v české krajině. Jmenovitě se ze starších pramenů jedná o Kosmovu *Kroniku Čechů* a o Kosmovy pokračovatele, konkrétně o *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*,⁴³ zatímco z mladších děl o *Staré letopisy české*. V tomto případě jsem čerpala z edice Františka Palackého z roku 1941, která zahrnuje širší spektrum rukopisů. Zpráva, na níž odkazuji v této práci, pochází z rukopisu M ze 17. století, proto jsem nevyužívala nejnovější edici Aleny Černé a Petra Čorneje, která se orientuje pouze na texty nejstarší vrstvy.⁴⁴

Práce se rovněž opírá o pragmatické písemnosti. Konkrétně jsme pracovala s torzem register českých králů vydaných a zpracovaných Augustem Sedláčkem a s dokumenty zpřístupněnými v edici *Archiv český*, konkrétně s 14. a 21. dílem, v nichž jsem našla

³⁸ HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976 a EMLER, Josef (ed.), *Chronicon aulae regiae*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884, s. 1–337.

³⁹ BLÁHOVÁ, Marie – JAKUB, Pavel (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987 a EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.), *Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Praha 1893, s. 1–326.

⁴⁰ BLÁHOVÁ, Marie – ČAPEK, Jan Blahoslav (ed.), *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979 a GOLL, Jaroslav (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Praha, 1893, s. 337–534.

⁴¹ HLAVÁČKA, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981 a NOVOTNÝ, Václav (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 8, Praha 1932, s. 25–120.

⁴² DANĚLKA, Jiří – HÁDEK, Karel – HAVRÁNEK, Bohuslav – KVÍTKOVÁ, Naděžda (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu* 2, Praha 1988.

⁴³ EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Kosmův letopis český*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 2, Praha 1874, s. 1–198, BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk – TOMEK, Václav Vladivoj – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974 a EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 2, Praha 1874, s. 282–303.

⁴⁴ CHARVÁT, Jaroslav – PALACKÝ, František (edd.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, Praha 1941 a ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (edd.), *Staré letopisy české. Texty nejstarší vrstvy*, Praha 2003.

písemnosti týkající se vlků.⁴⁵ Základ pro zkoumání šlechtického heraldického materiálu, tedy pečeti a erbů, tvořily dva svazky díla Augusta Sedláčka *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, které jsem pojala jako odbornou příručku i obrazovou „edici“ šlechtické heraldiky. Na základě shromážděných vyobrazení i informací v tomto díle bylo možné případně dohledat i zachované pečete na příslušných originálních listinách.⁴⁶

Pro samotnou práci byla velmi podstatná interdisciplinarita. Vytvoření a uchopení uceleného pohledu na zvířata i vlky ve středověku není možné bez práce s dalšími humanitními vědami, zejména filosofií, literaturou a dějinami umění, zároveň je však nutné zohlednit základní přírodovědné poznatky o životě a psychologii vlků. Opomenuty by ale neměly zůstat i dvě historickovědní disciplíny, a to dějiny každodennosti, které se promítaly do praktického a běžného života lidí a jejich soužití se zvířaty, a environmentální dějiny, s jejichž pomocí lze rekonstruovat vzhled krajiny, v níž se vlci pohybovali a jejíž proměny tvořily podstatný faktor v metamorfóze vnímání těchto šelem. Kladené otázky, tedy jaký byl myšlenkový přístup k vlkům, jak se proměňoval a jestli se nějakým způsobem promítal také do heraldického materiálu či jiné hmotné kultury, spadají do oblasti kulturní antropologie a dějin mentalit. Obraz vlka ve středověku je v práci rovněž tvořen na základě komparace jednotlivých písemných pramenů, které měly vliv na vytváření jeho negativní pověsti a které spojoval společný narativ, vnímající vlka jako nečisté a nenažrané stvoření, jehož základ ležel již v křesťanské symbolice i antické kultuře. V poslední kapitole byla rovněž využita metodologická východiska pomocných věd historických, zejména heraldiky, sfragistiky a genealogie.

---

⁴⁵ SEDLÁČEK, August (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské z archivů domácích i cizích. Svazek 14*, Praha 1895 a KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 21*, Praha 1903.

⁴⁶ RŮŽEK, Vladimír (ed.) – SEDLÁČEK, August, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Atlas erbů Čechy*, Praha 2001 a RŮŽEK, Vladimír (ed.) – SEDLÁČEK, August, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Atlas erbů Čechy*, Praha 2002.

2. Svět zvířat vrcholného a pozdního středověku

2.1. Proměny ve vnímání zvířat člověkem

Lidský pohled na živočichy se během celého středověku značně proměňoval, ať už uvažujeme o celkovém vnímání fauny či o postojích k jednotlivým tvorům. Pro všechna staletí bylo základní ideou lidské dominium nad světem zvířat, vrcholný středověk však přinesl do dříve jasně stanoveného vztahu lidí a živočichů jistý antagonismus, který se dále prohluboval v období pozdního středověku. Přestože většina teologů a filosofů vytyčovala rozdíly mezi člověkem a zvířetem a odmítala jakoukoli podobnost obou druhů, což bylo příznačné též pro raný středověk, díky tzv. „renesanci 12. století“ se lidé přiblížili živé přírodě a dokonce se s ní částečně ztotožňovali. Proměny vrcholného středověku jsou nejvíce patrné v nových, případně v rehabilitovaných literárních žánrech. Je však nutné zdůraznit, že učenci a autoři zpravidla pocházeli z vyšších vrstev a otázkou zůstává, do jaké míry se jejich názory promítly i do každodenního života obyvatelstva. Oba tyto náhledy na svět zvířat, tedy literární a teologický, však stále spojují dva esenciální pilíře, na nichž byly představy o živých tvorech a o jejich vztahu k lidem budovány po celý středověk. Na jejich základě vytvářeli teologové pevný filosofický podklad pro své myšlenky a encyklopedisté psali svá díla. Jednalo se o *Bibli* a o římské a řecké antické dědictví.

2.1.1. Pilíře středověkého myšlení

Bible pomáhala utvářet představy teologů o lidské nadřazenosti nad faunou již od počátků raného středověku. Myšlenka nadvlády člověka nad světem zvířat se v Písmu vyskytuje na několika místech a velmi explicitně je zdůrazněna například již v Genesis, v první kapitole, 28. verši: „*A Bůh jim [Adamovi a Evě] požehnal a řekl jim: Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.*“⁴⁷ Velký zájem dále vzbudil i akt pojmenování, uvedený v druhé kapitole, 19. a 20. verši: „*Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechnu nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo.*“⁴⁸ Poprvé na důležitost této pasáže upozornil Isidor Sevillecký (asi 560–636) ve své encyklopedii *Etymologiae*.⁴⁹ Bůh vytvořil

⁴⁷ Gn 1:28. Podobně může vyznívat také osmý žalm, 7.–9. verš: „*Svěřuješ mu [člověku] vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš: všechnu brav a skot a také polní zvířata a ptactvo nebeské a mořské ryby, i netvora, který se prohání po mořských stezkách.*“ Ž 8:7, 8, 9.

⁴⁸ Gn 2:19, 20.

⁴⁹ Viz pasáž v J. FUKSOVÁ (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, s. 35.

rozdíly mezi lidmi a jednotlivými živočichy, avšak pouze člověk je jako jediný dokázal rozpoznat a na jejich základě diferenciovat jednotlivé druhy, neboť byl nadán rozumem. Tímto způsobem Bůh lidem dokazoval, že svou kvalitou převyšují ostatní tvory.⁵⁰ Isidor se tak nejspíš stal dědicem antického myšlení, podle něhož jméno zachycovalo bytostnou podstatu a identitu svého majitele. Díky jménu bylo možné s danou bytostí vstoupit do důvěrného kontaktu, dokonce nad ní získat moc přesně tak, jak to dokázal Adam se všemi ostatními tvory.⁵¹ Lidé však částečně o privilegium absolutní nadvlády nad veškerým zvířectvem přišli po vykázání z Ráje. Živočichové se vzbouřili, začali být nebezpeční a do předchozího harmonického vztahu vstoupila nová emoce, strach, který provázel kousající, bodající i jedovatá zvířata. Těmi Bůh potrestal člověka za jeho neposlušnost.⁵² K celkovému vnímání lidského dominia nad přírodou přispěl zejména *Starý zákon*, zatímco v *Novém zákoně* se podobně interpretované myšlenky objevovaly jen velmi málo.⁵³

V období vrcholného a pozdního středověku se do vztahu člověka a zvířete promítaly znovu zpřístupněné antické myšlenky a hlavní inspiraci pro středověké učence představovaly hlavně klasické ideje o rozumu, instinktech a lidské nadřazenost. Také v otázce zvířecí duše vycházeli myslitelé z řeckých a římských filosofů, v jejichž pojetí byla zvířecí duše smrtelná na rozdíl od věčné duše člověka. Podstatnou autoritou scholastického učení se stal především Aristoteles (384 př. n. l.–322 př. n. l.), jehož filosofie silně formovala úvahy o roli živočichů v lidském světě od vrcholného středověku. Byl to právě Aristoteles, kdo Evropě představil první vědecké zoologické studie, skládající se celkem z pěti spisů.⁵⁴ Stal se rovněž autorem vlivné biologické systematiky, v níž roztrídil zvířata podle druhů a která částečně vycházela již z předchozí klasifikace živočichů tzv. „kójské školy“, jejímž příslušníkem byl například též Hippokrates. Aristoteles sestavil systém hierarchicky, kdy na vrcholku celé pyramidy stál člověk jako tvor nadaný rozumem (starořecky *logos*) i řečí (stejně jako pro rozum je užíváno starořecké slovo *logos*).⁵⁵ Zvířata byla oproti tomu obdařena smysly, představivostí, pamětí i chutí. Tyto vlastnosti však vnímal více jako analogii k instinktům, a proto dle něj nedosahovaly

⁵⁰ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 7.

⁵¹ J. NECHUTOVÁ, *Člověk a svět zvířat*, s. 11–12.

⁵² B. RESL, *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*, s. 31.

⁵³ J. NECHUTOVÁ, *Člověk a svět zvířat*, s. 9.

⁵⁴ *Historia Animālium*, *De Generatione Animalium*, *De Partibus Animalium* (tyto tři spisy vytvářely souhrnné dílo *De Animalibus*), *De Motu Animalium* a *De Incessu Animalium*. Ačkoliv některé z informací ve spisech pochází ze sekundární literatury, většinou Aristoteles zapisoval svá vlastní pozorování, včetně pitvy asi padesáti tvorů. J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 142.

⁵⁵ *Ibidem*.

hodnoty obdobných schopností lidských.⁵⁶ Aristoteles zvířatům sice přisuzoval duši (*psýché*), ovšem v kontextu jeho filosofie duše existovala jako takřka životní princip, jenž zajišťoval růst, pohyb, metabolismus nebo vnímání. *Psýché* tak byli nadáni nejen lidé a živočichové, ale také rostliny či dokonce celý svět. Podstatné byly však kvantitativní rozdíly, na jejichž základě se lišily duše jednotlivých tvorů či objektů. Rostliny se vyznačovaly jen duší vegetativní, která dovolovala reprodukci a život, zvířata získala navíc duši senzitivní, umožňující vnímání, pohyb a afekty, zatímco člověk byl na vrcholu řetězce obdařen též duší rozumovou (*nús*).⁵⁷ Pouze ta byla považována za nesmrtelnou. Aristoteles u zvířat nenacházel schopnost řeči, zároveň však nepopíral, že tvorové jednoho druhu se mezi sebou dokáží dorozumívat, a to zejména v otázkách prodělaného utrpení či požitků.⁵⁸ Pro středověké myslitele bylo bezesporu velmi podstatné, že zvířata i rostliny byly podle Aristotela ku službě člověku, který jim na oplátku nic nedlužil.⁵⁹

Opomenuti by však neměli zůstat ani stoikové, kteří působili od 3. do 6. století n. l. a jejichž myšlení se do středověké filosofie rovněž promítlo. I stoikové přisuzovali zvířatům duši, avšak rovněž s kvalitativně nižší hodnotou, než jakou se vyznačovala duše lidská. Scházely jim především rozum a ctnost, které z duše vycházely. Jakékoli náznaky racionálního chování u živočichů vysvětlovali stoikové jako výsledek působení světového rozumu, který dle nich reguluje a pořádá veškerý kosmos. Proto zvířata nejsou ve svém jednání autonomní, nemají žádnou vlastní hodnotu a stoici považovali za spravedlivé, aby je lidé využívali k práci a jejich maso k jídlu.⁶⁰ Jejich učení rovněž představilo první nauku o instinktech. Sledovali schopnost zvířat vyhnout se předmětům a situacím, které jim škodí, a naopak vyhledávají věci jim prospěšné. Toto zdánlivě velmi moudré počínání zdůvodňovali jako neodolatelné vnitřní puzení (latinsky *instinctus*, řecky *hormé*).⁶¹ Produktem těchto instinktů byly dle stoiků také zvuky, které ze sebe zvířata vyluzují. Ty

---

⁵⁶ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 146.

⁵⁷ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 62.

⁵⁸ H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 76.

⁵⁹ Ibidem, s. 48–49.

⁶⁰ Bezohledný přístup ke zvířatům si našel i v období starověku své silné oponenty, ačkoliv tito filosofové se ve středověku recepce nedočkali. Například představitelé orfické školy filosofie, Empedokles a Pythagoras, věřili, že lidé i zvířata jsou nadáni duší i rozumem a že oba druhy jsou navzájem spřízněné, neboť duše zemřelých zvířat i lidí mohou být reinkarnovány do kteréhokoliv těla (tzv. systém metempsychózy). Orfisté se tak rozhodli vzdát konzumace masa, aby zabránili zvířecímu utrpení, a pokoušeli se o dosažení nehierarchického vnímání světa. J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 143. Zvířata hájil také Plutarchos či Porfyrios. Tito dva filosofové živočichům dokonce přisuzovali schopnost řeči, které lidé pouze nebyli schopni porozumět podobně jako Římané nerozuměli Skythům, s nimiž nesdíleli jazyk a neexistoval společný překladatel. H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 76–77.

⁶¹ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 63.

nebyly rovné řeči, protože schopnost komunikace se v jejich filosofii zakládala na rozumu.⁶²

Pro encyklopedisty, prosazující se od 13. století, nabyl zvláštního a podstatného významu zejména Plinius Starší (23 n. l.–79). Z celé řady témat, která za svůj život zpracoval, však výrazně vyčníval především jeho spis *Naturalis historia* (*Přírodopis*), čítající celkem třicet sedm svazků. Ačkoliv vycházel z Aristotela, z jeho díla číší především absolutně nekritická snaha shrnout to, co je zajímavé a co stojí za čtení, nikoliv exaktní popis skutečností. I přesto se však k Pliniovi vraceli myslitelé celého středověku, kteří v jeho historkách nacházeli povznesení ducha a lepší poznání okolního světa.⁶³

Joyce E. Salisbury ve své práci *The Beast Within: Animals in the Middle Ages* zastává myšlenku, že zdůrazňovaná autorita Písma neměla na vztah lidí a zvířat přílišný vliv. Křesťané měli zájem především na dosažení spásy a Nebeského království. Člověka tak nemuselo nijak tížit jeho postavení vůči ostatním tvorům na zemi, neboť jejich podmanění nebylo důležitým milníkem v cestě ke spáse. Je tedy možné, že celá idea nadvlády vznikla zejména jako snaha raného křesťanství distancovat se od antiky ve všech postojích k sexualitě, zábavě, sociálním a kulturním zvyklostem, ale také pokusit se o vymezení v otázkách vztahu ke zvířatům i přes nesporné přejímání některých filosofických názorů. Teologové raného středověku tím chtěli docílit co největšího odcizení od pohanského světa starověku, aby podpořili rozkvět nového náboženství. Ve starověku lidé vnímali značnou podobnost mezi sebou a zvířaty, což dokazuje například i bajka, v níž Zeus nařídil Prométheovi, aby navrhl různé druhy člověka i zvířat. Prométheus tak učinil, jenže když ho Zeus přišel zkontrolovat, nelíbilo se mu, že Prométheus vytvořil mnoho různých zvířat. Poručil mu tedy, aby některá z nich přeměnil v lidi, a tak vznikla stvoření s tváří člověka, ale se srdcem zvířete. Křesťanství ve svých počátcích však v každém případě jakoukoliv analogii mezi zvířaty a lidmi zamítalo a prakticky po celý středověk se snažilo vytyčit přísné a jasné kvalitativní rozdíly mezi nimi.⁶⁴

2.1.2. Renesance 12. století a následný obrat v myšlení

Období 12. století představovalo pro Evropu jakousi renesanci (užívá se rovněž pojem humanismus), neboť se v něm udála celá řada významných kulturních a společenských změn. Došlo k postupnému ustálení feudálních poměrů, kontinent se dočkal

---

⁶² H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 75–76.

⁶³ E. RÁDL, *Dějiny biologických teorií I.*, s. 68–69.

⁶⁴ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 4. Z této myšlenky vychází také J. ABERTH., *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 145–146.

demografického i hospodářského vzestupu. Románský sloh pomalu nahrazovala působivá gotika a podpory se též dostalo rozvoji univerzit a vědění, na nichž se ujala scholastika. Po úspěšném dobytí Toleda na konci 11. století se oživila antická tradice, když se toto město stalo významným kulturním a překladatelským centrem. Mezi vzdělance se tak začala rozšiřovat díla řeckých a římských autorů, kteří nabývali na autoritě a dogmatizovali se, soudobí myslitelé je hojně citovali a inspirovali se jimi.⁶⁵ Méně intenzivně se renesance projevovala na území střední a severní Evropy, protože klasické vlivy na místní obyvatelstvo a zejména inteligenci nepůsobily přímo, nýbrž přeneseně z okolních zemí se silnější antickou tradicí.⁶⁶ Myšlenkové posuny zasáhly rovněž vnímání světa zvířat. V nově projeveném zájmu o faunu i přírodu se mísily dvě tendence. První z nich, pocházející již z období patristiky a objevující se například u sv. Augustina, vycházela z předpokladu, že Bůh k lidem promlouvá skrze veškerá svá stvoření, a jejich poznání proto může napomoci při interpretaci Božího záměru. Zároveň se však objevovaly snahy pochopit přírodu a její tvory racionálně, ne pouze duchovně, a tento nový trend, prosazující se zejména na univerzitách, vedl do určité míry k „desakralizaci“ přírody a „zlidšťování“ živočichů. I během vrcholného a pozdního středověku stále hrála podstatnou roli teologie, zabývající se převážně vymezením rozdílů mezi jednotlivými živočichy a člověkem, významně se však prosazovalo její kombinování s exaktními zoologickými poznatky, které se shromažďovaly do bestiářů a od 13. století také do monumentálních encyklopedií.⁶⁷ Právě v literárních dílech lze proměnu pojmání sledovat nejlépe, ačkoliv o skutečném obratu ve společnosti hovoří rovněž řada dalších fenoménů, které se nově prosazovaly.

2.1.3. Snahy středověké teologie o odlišení

Filosofové vrcholného i pozdního středověku navazovali již na předcházející období, když se zaměřovali především na zodpovězení otázky, co člověka činí tak speciálním v celém spektru božských stvoření. Učenci sice nemohli přehlížet zjevné znaky, jimiž se lidé od ostatních živočichů diferencují dodnes již na první pohled a mezi něž patří například ochlupení těla, sexuální praktiky nebo schopnost smíchu, kterou zvířata pozbývají,

---

⁶⁵ NECHUTOVÁ, Jana, *Středověká latina*, Brno 2005, s. 111. Jedním ze znovu objevených filosofů byl samozřejmě také Aristoteles. Přestože jeho spisy o logice byly známé již po dlouhá staletí díky Boëthiovi, zoologická díla se vrátila do povědomí kontinentu až ve vrcholném středověku a stala se základem pro řadu budoucích bestiářů i encyklopedií. Překlad prvních tří knih *Historia Animalium*, *De Generatione Animalium* a *De Partibus Animalium* (souhrnně *De Animalibus*) z arabštiny do latiny představil skotský scholastik Michael Scotus okolo roku 1220. Druhý překlad, tentokrát z řečtiny, který zahrnoval i dva další spisy *De Motu Animalium* a *De Incessu Animalium*, zhotovil vlámský dominikán Vilém z Moerbeke. B. RESL, *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*, s. 162.

⁶⁶ SPUNAR, Pavel a kol., *Kultura středověku*, 2. vyd., Praha 1995, s. 117.

⁶⁷ A. OELZE, *Animal Rationality*, s. 22–23.

pokoušeli se však nalézt i hlubší filosofické opodstatnění, které by jasně vymezilo odlišnost obou druhů a ospravedlnilo lidské dominium nad světem fauny. Jedním z příkladů tohoto uvažování je pozorování zvířecího jednání. To totiž není svázané společenskými pravidly, a lidé proto živočichy pojímali jako volná a svobodná stvoření. Zvířata v jejich očích rovněž definovalo násilí (ostatně i v našem slovníku přetrvávají slova jako *zvěrstvo* či *svinstvo*), vyznačující se svou iracionalitou a divokostí. Násilí spáchané lidmi se od toho zvířecího odlišovalo svou logikou a motivacemi, vždy směřujícími ke konkrétnímu cíli.⁶⁸

Prakticky všichni filosofové se však uchýlili k argumentu rozumu a nesmrtelné duše, s nímž se bylo možné setkat již v patristice raného středověku například i u jejího nejvýznamnějšího představitele, Augustina.⁶⁹ Člověk byl pojímán jako zcela unikátní tvor, kterého Bůh obdaroval rozumem, díky čemuž se lidská duše vykazovala nesmrtelností a po smrti jí bylo umožněno vstoupit do Nebeského království. Zvířecí duše byla oproti tomu odkázána k zániku spolu s fyzickým tělem bytosti. Původ veškerého komplexního nebo zdánlivě rozumového počínání učenci hledali v principu *estimativy*, neboli instinktu a jakéhosi šestého smyslu.⁷⁰ Tento koncept představilo Evropě dílo perského filosofa 11. století Avicenny, který jím definoval schopnosti zvířat osvojit si naučené chování či činit správné úsudky.⁷¹

Pro scholastickou filosofii je bezesporu doktrinální osobnost italského teologa a církevního učitele Tomáše Akvinského (1225–1274), který se k otázce živočichů vyjadřoval zejména ve svém monumentálním díle *Summa theologiae* (*Summa teologická*). I on se vracel zpět k Aristotelovi a využíval hierarchického uspořádání přírody, kterou rozdělával na neživou a živou, do níž samozřejmě řadil i zvířata. Akvinský sice odmítal kruté zacházení s živočichy, ovšem nikoliv na základě sympatií k nim samotným – tvrdil, že takové jednání by mohlo poškodit člověka v očích společnosti.⁷² Zvířatům upíral vlastnictví svobodné vůle. Lidé díky ní odolávají přirozeným nutkáním, která by je jinak svedla ke hříchu, zatímco zvířata konají takřka předvídatelně a automaticky na základě instinktů.⁷³ V pojetí

---

⁶⁸ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 5.

⁶⁹ Blíže k Augustinově filosofii viz H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 49–50 a 57–58.

⁷⁰ Mezi komplexní jednání bylo počítána například schopnost vycítit nebezpečí nebo zlé úmysly bytosti či osvojovat si některé aspekty jednání pomocí učení.

⁷¹ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 146. Sám Avicenna vycházel při tvorbě konceptu *estimativy* z představy o instinktech od Aristotela. Poprvé se o ní zmiňuje ve svém komentáři k arabskému překladu Aristotelova díla *De Animalibus*.

⁷² H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 50–51.

⁷³ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 147.

Akvinského měl nesmrtelnou duši a rozum jen člověk. Rozlišoval smyslové poznání zvířat (*apprehensio sensitiva*) a smyslové poznání lidí (*apprehensio intellectualis*). Zatímco v prvním případě je poznání zprostředkováno duší vázanou na smrtelné tělo (*anima sensitiva*), poznání lidské je svázáno s nesmrtelnou duší duchovní povahy (*anima intellectualis*) a pouze v lidech se obě tato poznání i duše snoubí.⁷⁴ Podle Akvinského není člověk schopen ke zvířatům cítit lásku a přátelství, protože zvířata nejsou racionální stvoření a takové spojení je založeno na rozumu.⁷⁵ Zastával názor, že zvířata existují na zemi pro člověka hlavně proto, aby sloužila jako potrava, a zabití zvířete proto nemůže být vnímáno jako hřích.⁷⁶

Někteří ze středověkých filosofů byli k zvířatům trochu shovívavější. Německý dominikán Albert Veliký (1193/1206–1280), pro něhož v teologii zůstával autoritou svatý Augustin, ale po vědecké stránce zdůrazňoval význam spíš Aristotela, Galéna a Hippokrata,⁷⁷ stále vnímal propast mezi zvířecím a lidským světem, neboť pouze člověk je podle jeho názoru schopen pochopit univerzální podstaty a vydedukovat obecné závěry z daných premis. Přesto však tvorům přiznával rozsáhlé schopnosti – přisuzoval jim paměť a nadání učit se z předchozích chyb a zkušeností, stejně jako pochopit lidskou řeč a řídit se jejími příkazy.⁷⁸ S nejvíce benevolentní ideou v otázce racionality a inteligence přišel anglický scholastik Roger Bacon (1214–1294), který vyjádřil myšlenku, že nejen člověk, ale též zvířata disponují rozumem. S jeho pomocí dokáží dle Bacona rozeznat univerzální pravdy a přizpůsobovat své chování dlouhodobým cílům, ačkoliv rozvažování jednotlivých akcí vedoucích k zamýšleným konečným výsledkům mezi jejich schopnosti neřadil.⁷⁹

2.1.4. Význam literatury pro svět zvířat

I přes působení teologů a filosofů se však začal během vrcholného středověku formovat do jisté míry ambivalentní postoj ke zvířecímu světu, přičemž tato proměna pokračovala i v období pozdního středověku. Podstatnou úlohu sehrála zejména literární díla, díky nimž si lidé začali uvědomovat i „zvířecí stránky své povahy“, zatímco zvířatům se dostalo jisté míry lidskosti. Dva zcela rozdílné světy, lidský a zvířecí, se k sobě díky literatuře začaly pomalu přibližovat a navzájem se prolínat.⁸⁰ Vrcholný středověk a objev klasických autorů

---

⁷⁴ S. KOMÁREK, *Ochlupení bližní*, s. 65–66.

⁷⁵ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 11.

⁷⁶ Ibidem, s. 43.

⁷⁷ E. RÁDL, *Dějiny biologických teorií 1.*, s. 72.

⁷⁸ TOIVANEN, Juhana, *Marking the Boundaries. Animals in Medieval Latin Philosophy*, in: ADAMSON, Peter – EDWARDS, Fay G., *Animals. A History*, New York 2018, s. 121–150, zde s. 137–138.

⁷⁹ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 146.

⁸⁰ Ibidem, s. 147.

podpořil rozvoj zejména tří literárních žánrů, a to bestiářů, encyklopedií a bajek. Zvířata se v ní metaforizovala a začala symbolizovat člověka, jeho chování i celou lidskou společnost. Autoři se na tvorech snažili ukazovat kladné i záporné charakterové vlastnosti, aby čtenáři a posluchači mohli vnímat své vlastní chyby a morální poklesky.⁸¹ Jednotlivé zvířecí druhy tak začala pronásledovat jejich literární pověst, kterou mnohdy nabyly již ve starověku či v *Bibli*. Typickým příkladem je vize úskočné a lstivé lišky, která se ostatně nevytratila ze společnosti dodnes, ačkoliv díky bajkám a slavnému *Románu o lišákovi* došlo již ve středověku alespoň k částečné rehabilitaci této šelmičky. Zároveň je však nutné podotknout, že se zvířata stávala literárními postavami, které mnohdy nepředstavovaly na živočicha samotného, jako spíš morální vlastnosti, ztělesněné v daném tvorovi.

Středověké bestiáře vycházely z anonymní řecky psané práce *Physiologus* (*Přírodovědec*), sepsané ve 2. století po Kristu pravděpodobně v Alexandrii. Již ve 4. století se spis dočkal překladu do latiny hned ve dvou opisech.⁸² Dílo se při popisu jednotlivých tvorů drželo stále stejné struktury. Pokaždé začínalo citátem z *Bible*, poté čtenáři představilo exaktní informace, z nichž nakonec vydedukovalo morální poučení pro člověka.⁸³ *Physiologus* se neomezoval se pouze na zvířata, obsahoval také nauku o drahých kamenech nebo o flóře. Z jeho pojednání o živých tvorech vycházel nový literární útvar *Beastarius*, který se poprvé objevil ve Francii mezi devátým až jedenáctým stoletím.⁸⁴ V bestiářích se čtenáři po faktické charakteristice tvorů dostalo rovněž mravního poučení, které vyplývalo z typických znaků chování daného živočicha. Tato díla byla pravděpodobně využívána jako učebnice ve školách a svůj účel našla rovněž jako příručky pro kazatele, neboť jim napomáhala k lepšímu a jasnějšímu výkladu *Bible*.⁸⁵

Na rozdíl od bestiářů se středověké encyklopedie, dobově nazývané spíš *zrcadlo*, *souhrn* nebo *povaha přírody*, nesnažily moralizovat a poučovat. Cílem jejich autorů bylo shromažďovat a kompilovat tehdejší vědecké znalosti a kromě přírodovědných popisů představovala tato díla rovněž lékařské či magické účinky jednotlivých částí zvířat či celkový užitek, který z jednotlivých tvorů a rostlin plynul. Základ tohoto žánru položil již Plinius Starší, ale za jeho tvůrce je považován až Isidor ze Sevilly, který se vyznamenal

---

⁸¹ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 103–105.

⁸² ŽÍDEK Pavel – HADRAVOVÁ, Alena (ed.). *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka*, s. 41.

⁸³ J. E. SALISBURY. *The Beast Within*, s. 110.

⁸⁴ J. NECHUTOVÁ. *Člověk a svět zvířat*, s. 28.

⁸⁵ HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka*, s. 41–42.

svou dvacetidílnou encyklopedií *Etymologiae* již v 7. století. U každého hesla se Isidor zaměřoval jeho středověkou etymologií, pomocí které se snažil odkrývat smysl skutečnosti daného pojmu.⁸⁶ Jako století sum a encyklopedií je však označováno především 13. století, v němž pracovali nejvýznamnější středověcí encyklopedisté jako například Bartholomaeus Anglicus (asi 1203–1272), Tomáš z Cantimpré (1201–1272), Vincent z Beauvais (asi 1200–1264), Alexandr Neckham (1157–1217) nebo již zmíněný teolog Albert Veliký.

Řada z těchto encyklopedistů se zejména po roce 1300 dočkala své recepce i v českém prostředí, jak dokládá například přítomnost několika exemplářů encyklopedie *De rerum natura* Tomáše z Cantimpré v našich knihovnách. Jejich vliv se však projevil až později, a to zejména v druhé polovině 14. a první polovině 15. století.⁸⁷ Vycházel z nich například Bartoloměj Klaret z Chlumce (asi 1320–1370), významný autor českého středověku, jenž se ve svých dílech hojně věnoval přírodě a který je známý především pro své veršované slovníky staročeského jazyka. Ve svém encyklopedickém spise *Fysiologiarius* se však orientoval pouze na ptáky, o nichž podával faktické informace a vztahoval k nim i morální výklad.⁸⁸ Jediná ucelená encyklopedická práce, která v Čechách v období středověku vznikla, nese název *Dvacatera umění* a své místo v něm našly i další živočišné třídy včetně savců. Jejím autorem je Pavel Žídek (1413–1471), který v ní prokázal rozsáhlou znalost předcházejících zahraničních encyklopedistických spisů. Toto dílo napsal Žídek na objednávku krále Jiřího z Poděbrad a dokončil ho pravděpodobně roku 1463.⁸⁹

Posledním ze zmíněných literárních žánrů jsou bajky, jejichž tradici lze stopovat až k Sumerům. Bezesporu nejznámějším autorem je však Ezop, jehož bajky poskytovaly svému čtenáři morální poučení, zakládající se na připodobnění lidských vlastností k charakteristikám zvířat. Samotní tvorové tak v bajkách hráli druhořadou roli a netvořili hlavní téma. Bajky se odjakživa vyznačovaly svou univerzálností a rozporuplností, díky čemuž si udržely svou nadčasovost a řada z nich se bez větších obměn objevuje v knihách dodnes. Jejich děje se nevztahují k žádným konkrétním situacím, osobám či kontextu a výsledné ponaučení může nabýt mnoha různých interpretací.⁹⁰ Také proto byly bajky během raného středověku opisovány v kláštorech a klášterní zdi jejich texty prakticky

---

⁸⁶ HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka*, s. 45.

⁸⁷ SPUNAR, Pavel, *Encyklopedie XIII. století a jejich znalost v Čechách*, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 585–596, zde s. 586, 590–594.

⁸⁸ J. TRÍŠKA, *Předhusitské bajky*, s. 16.

⁸⁹ HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka*, s. 11–14.

⁹⁰ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 108–109.

neopustily.⁹¹ Ve 12. století však básnířka Marie de France jednotlivé bajky přepracovala, přeložila je z latiny do francouzštiny a díky jejímu dílu se bajky rozšířily i mezi další společenské vrstvy.⁹² Bajkám se nevyhnuli ani obyvatelé středověkých Čech. Staročeské přebásnění Ezopových bajek vzniklo asi v 60. letech 14. století, jejich autor však není znám.⁹³ Konrád z Halberstadtu sepsal v polovině 14. století *Tripartitus moralium* a další bajkářské dílo *Quadripartitus moralium* se do Čech dostalo pravděpodobně z Itálie díky Janovi ze Středy během 14. století.⁹⁴ Alegoricky živočichy využívalo také básnické dílo Smila Flašky z Pardubic *Nová rada*, kterou Smil napsal pro Václava IV. a v níž mladému králi, v bajce symbolizovaného lvem, radí jednotlivá zvířata, jak nejlépe vládnout.⁹⁵

S bajkami a bestiáři souvisela rovněž tzv. exempla, která v nich nacházela inspiraci. Jednalo se o krátké historky vyprávěné zejména při kázáních, z jejichž děje i rozuzlení si lidé měli vzít ponaučení. V českém prostředí byl známý soubor kázání *Quadragesimale admontské* ze 70. let 14. století, jež obsahoval například i bajku *O lišce a džbánu*, nebo *Zderazká postilla* z počátku 15. století od kazatele a křížovníka Johlína z Vodňan,⁹⁶ který ve své sbírce prokázal dobrou znalost bajek a bestiářů.⁹⁷ Zvířata rovněž figurovala ve sbírce exemplar Bartoloměje Klareta z poloviny 14. století, v *Exemplariu*.

2.1.5. Další aspekty názorového obratu ve společnosti

Přestože nejlépe lze proměnu vnímání zvířat během vrcholného a pozdního středověku recipovat na základě literárních děl, její stopy do jisté míry nacházíme i mimo literaturu. Soudní procesy s živočichy byly jedním ze specifických fenoménů, na nichž lze tento obrat pozorovat. V období raného středověku nesli odpovědnost za hříchy svých domácích zvířat jejich majitelé a potrestání obvykle neušel jak živočich, tak člověk. Na konci zkoumaného období byla však zvířata vnímána natolik racionálně, aby sama zodpovídala za své vlastní skutky.⁹⁸ Většina procesů, které končily zpravidla popravou, spadala pod soudy světské, ovšem tvorové neunikli ani pozornosti soudů církevních, které se soustředily spíš na procesy se škůdci a jejichž výsledkem byla nejčastěji exkomunikace nebo klatba.⁹⁹ Proces jednotlivých soudů byl stejný, jako by se jednalo o pachatele lidské. Zvířata tak měla nárok

---

⁹¹ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 114–115.

⁹² Ibidem, s. 117.

⁹³ TRÍŠKA, Josef, *Předhusitské bajky*, Praha 1990, s. 50.

⁹⁴ NECHUTOVÁ, Jana, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 175–177.

⁹⁵ J. TRÍŠKA, *Předhusitské bajky*, s. 90.

⁹⁶ Ibidem, 177–179.

⁹⁷ HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka*, s. 44.

⁹⁸ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 39.

⁹⁹ H. MÜLLEROVÁ (ed.), *Kapitoly o právech zvířat*, s. 370 – 371.

na svého obhájce, mohla získat milost a s ní dokonce i kus půdy na obdělávání. Na prohřešky některých druhů pohlíželi soudci shovívavěji díky jejich obecnému společenskému statusu, což se týkalo například koní, oproti tomu jiné, zejména prasata, řadící se mezi časté středověké hříšníky, soudili nemilosrdně.¹⁰⁰

Proměna nastala i v pojetí sexuality. Ve 12. století vykryštovala myšlenka, že lidé jsou schopni se zvířaty zplodit potomka, z půli člověka a z půli divokého tvora. Připuštěním této možnosti byla rovněž přiznána jistá fyziologická a anatomická podobnost obou druhů a došlo tak k dalšímu prohlubování vzájemných mezidruhových vztahů.¹⁰¹ Tato idea ale musela na současníky působit zvláště děsivě s prosazením nové koncepce Dábla, který tak dokázal přijmout též zvířecí podobu. Zoofilie, zakázaná a trestaná již od počátků křesťanství, se najednou začala posuzovat jako hereze, neboť byla považována za obcování s démony.¹⁰²

Během 13. století se rovněž zpřesňovala umělecká díla ztvárňující zvířata a začala se více přibližovat realitě. Do té doby je umělci většinou zachycovali jen na základě zkrácených a zprostředkovaných pozorování, aniž by se s danými tvory kdykoliv setkali. Tím se navíc upevňovaly alegorické a symbolické role jednotlivých tvorů.¹⁰³ Od konce 12. století se však shromažďovaly vědecké znalosti a umělci se s objekty svých děl mohli setkat též přímo. Zobrazení tak nabývala realističtějších rysů.¹⁰⁴ Otázka, do jaké míry se demonstrováný obrat v lidském myšlení promítl i do skutečného každodenního vztahu zvířat a lidí, však zůstává nezodpovězena. Je nejspíš oprávněné předpokládat, že signifikantnějších proměn nebylo možné dosáhnout vzhledem podstatné roli zvířat ve středověkém hospodářství a celkově též v tehdejší společnosti. Původní vztah tak pouze nabyl dalšího nového, symbolického rozměru.¹⁰⁵

2.2. Role zvířat v každodenním životě

Filosofie o lidském dominiu nad faunou se v každodenním životě odrážela zejména v základním principu, který ovlivňoval běžný vztah zvířete a člověka – v principu vlastnictví. Člověk si tvory podmaňoval, neboť byla jeho majetkem. Toto vlastnictví se ustanovilo již dávno před začátkem středověku, když se zvířata nechala ochočit a člověk je

---

¹⁰⁰ KALOF, Linda, *Looking at Animals in Human History*, Londýn 2007, s. 63–64.

¹⁰¹ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 96.

¹⁰² Ibidem, s. 103–105.

¹⁰³ L. KALOF, *Looking at Animals in Human History*, s. 66.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 68.

¹⁰⁵ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 105.

domestikoval.¹⁰⁶ Zvířata měly tři hlavní účely: mohla ztělesňovat společenský status, sloužila člověku jako zdroj materiálu a práce a nakonec také jako potrava.¹⁰⁷

Zvířata vyjadřovala sociální postavení svého majitele. Jednalo se rovněž o jeden z důvodů, proč bylo podporováno šlechtění. Živočichové díky procesu kultivace a vytváření nových plemen nabývala distinktivních a vnějších znaků, které byly velmi ceněné. Jedním z důležitých rysů zvířete byla jeho barva – například bílí koně byli preferováni na královských dvorech. Zároveň bylo bráno v potaz i množství vlastněných živočichů. Někteří přispívali ke společenskému statusu více než jiní, hodnota zvířat však byla zpravidla založena na jejich hlavním využití. Za nejvznešenější středověké aktivity bylo považováno válečné umění a také lovectví. Proto se k nim váží nejprestižnější vnímání tvorové, a to sokolové, koně a psi.¹⁰⁸ Vlastnictví těchto zvířat pozvedalo postavení a váženost jejich majitele. Na druhém místě pak stáli živočichové určení na práci, například volí, zatímco zvířata určená ke konzumaci zaujímala poslední příčku v tomto hierarchickém uspořádání.¹⁰⁹

Z živočichů získávali lidé rovněž mnoho různých surovin – a to jak po smrti, tak také za života. Od 11. století se postupně zvyšoval počet ovcí v Evropě a také produkce vlny. Ve 12. století pak Španělsko představilo nové ovčí plemeno, tzv. merino, které se vyznačuje velice jemnou vlnou. Centrem zpracování vlny se staly Flandry a také Itálie.¹¹⁰ Chov ovcí byl v Čechách hojně rozšířen, jejich stáda mohla na církevních dvorech dosahovat až několik stovek kusů. Jednalo se prakticky o nejužitečnější zvíře – dávalo vlnu, kůži, maso i mléčné produkty.¹¹¹ Kromě ovcí se kůže se získávala zejména z hovězího dobytka a z koz. Zvířata byla nejprve využita na práci a až tehdy, když byla příliš vyčerpaná nebo sedřená, je lidé porazili – takoví živočichové měli totiž menší vrstvu podkožního tuku než má dobytek pouze ustájený, a kůže je proto sama o sobě jemnější. Z kůží dospělého

---

¹⁰⁶ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 13–14. V kontrastu vůči domácím zvířatům samozřejmě vystupovali škůdci (například vlci, myši). I teologové a filosofové si rozdílů v užitečnosti jednotlivých druhů povšimli a pokusili se vytvořit klasifikaci. Tvorové byli obvykle děleni na „dobytek“ (tedy domestikovaná zvířata sloužící člověku) a „zvěř“ (divoká zvířata). Někteří zvířata ale nespádala ani do jedné kategorie, nebyla divoká, člověku pomáhala, ale zároveň je nelze označit za zcela domestikovaná (ideálním příkladem jsou kočky). Pro takové vnesl Tomáš Akvinský prosté označení „čtyřnožci“.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 17.

¹⁰⁸ Kůň byl nerozlučným společníkem šlechtice, který jej doprovázel jak při lovu, tak v bitvách. Dobrý kůň byl velice ceněný artikl. Pes byl k lovu využíván odpradáвна, u nás se ale smečky loveckých psů začaly specializovaně užívat až za panování Lucemburků. Sokolové se v Čechách rozšířili jen krátce poté, co se objevili díky Fridrichovi II. Barbarossovi v Evropě. J. ČABART, *Vývoj české myslivosti*, s. 37–40.

¹⁰⁹ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 34–35.

¹¹⁰ Ibidem, s. 24–25.

¹¹¹ FIALA, Zdeněk, *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*, Praha 1978, s. 230.

dobytka se vyráběly boty, oděvy nebo součásti nábytku, zatímco kůže mladých zvířat byla užívána při produkci pergamenu, při níž se cenila zejména telecí kůže.¹¹²

Ve zbytku Evropy se na práci se využívali převážně voli, ale v Čechách byli chováni zřídka a v tahu se tedy osvědčily i krávy. Chov hovězího dobytka u nás nebyl obecně příliš rozšířen, protože se potýkal s neustálým nedostatkem krmiva. Během vrcholného středověku roli tažného zvířete přejal také kůň, ačkoliv ten se na poddanských hospodářstvích prakticky nevyskytoval.¹¹³ Toto zvíře bylo pro bohatší farmáře atraktivnější než tažný hovězí dobytek. Koně byli rychlejší a efektivnější, díky čemuž se jejich majitel mohl věnovat více pracím a dalším zvířatům. Kůň mohl také zastat různé role na hospodářství, například sloužit k osobní přepravě či umožnit lepší a rychlejší přístup k městským trhům. Údajně také trpěl méně nemocemi. Zámožnější farmáři tak vytvářeli v období orby týmy složené z obou druhů zvířat – jednoho či dvou koní, které doplňovali svou silou volové.¹¹⁴

Tomáš Akvinský vnímal jako nejdůležitější funkci jakéhokoliv živočicha to, že může sloužit jako potrava pro člověka. Zabití zvířete v jeho podání tedy nebránil žádný etický důvod, pouze ten právní – člověk nemohl tvora zabít, pokud patřil někomu cizímu. Spotřeba zvířecího masa však zvedla vlnu filozofických otázek, mezi které patřila i spekulace, zdali se zvířecí maso po své konzumaci promění na maso lidské, stane se součástí člověka a na dotyčného se pak přenesou vlastnosti sněženého zvířete. Například hyeny byly vnímány jako velmi hříšné pro svou promiskuitu – objevovala se tak možnost, že se po spotřebování jejich masa přenesou tento charakterový rys také na člověka.¹¹⁵ Konzumaci omezovali od nejranějších dob církevní otcové ještě dalšími pravidly, která zdůrazňovala rozdíly mezi člověkem a zvířetem. Nemělo se jíst „po zvířecím způsobu“, tedy vleže, bylo zakázáno konzumovat maso syrové nebo maso ulovených šelem, které bylo považováno za příliš silné, v případech vlka pak nečisté, a preferovala se vegetariánská strava. Poslední bod vyznívá v období středověku takřka nesplnitelně, byl však postaven na argumentu, že i v Ráji se Adam živil pouze vegetariánskou stranou. Proto tedy nebylo náhodou, že se řada světců spokojila pouze s velice střídmou potravou.¹¹⁶

---

¹¹² J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 22–23.

¹¹³ Z. FIALA, *Předhusitské Čechy*, s. 229.

¹¹⁴ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 155–157.

¹¹⁵ J. E. SALISBURY, *The Beast Within*, s. 44.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 63–64.

Masitý jídelníček se skládal zejména z domácích zvířat, a to hlavně prasat, která byla chována pouze k pozdější konzumaci, když dosáhla potřebné velikosti.¹¹⁷ Chov prasat se v Čechách během středověku uchytil dobře, netížil ho problém obstarávání krmiva jako u dobytka hovězího, takže byl dostupný též poddanskému obyvatelstvu. Prasata se obvykle pásala venku na pastvě, pro vrchnost však mohla být vykrmována u mlýnů. Jednalo se nejspíš o jediné zvíře u nás, jenž bylo chováno i pro trh.¹¹⁸ Během raného středověku nacházeli maso na svém stole lidé častěji, postupem století se ale zdražovalo a stávalo se spíš výsadou bohatých.

V tomto procesu hrálo svou roli určitě též postupné přecházení vlastnictví lesů a všeho, co se v nich skrývalo, do rukou panovníka. Lovecké právo v raném středověku neexistovalo a zvíř mohl tedy bez postihu a bez omezení lovit každý, postupem času se ale začalo vázat na pozemkový majetek. Situace se zásadně změnila za vlády Boleslava I., který získal moc nad územím Čech, a začal proto disponovat veškerou půdou i jejími výnosy. Z využívání lesů a nerostných surovin a dále také z rybolovu, včelařství i lovu se staly výsady panovníka, z nichž se postupně vyvinuly konkrétní regály (*iura regalia*) včetně regálu honebního.¹¹⁹ Již velmi záhy však mohl zeměpán lesy postoupit tvořící se šlechtě a majetnější šlechta je už od 11. století držela i dědičně. Lovecké regálie si kníže a později král mohl ponechat, případně si vyhrazoval právo na lov vysoké zvěře, tedy medvědů, divokých prasat, jelenů, losů a dalších, zatímco držitelům lesa zpravidla vždy povoloval lovit zvěř nízkou.¹²⁰ Lovecké právo bylo přísně dodržováno a o jeho hájení se stejně jako o lesy samotné starala celá soustava hlídačů, lesníků, strážných či hajných, kteří podléhali nejvyššímu lovčímu (*summus venetor, magister venatorum* apod.), ustavenému zvlášť pro Čechy i pro Moravu.¹²¹ Naopak porušování tohoto práva se přísně trestalo, neboť pytláctví bylo považováno za krádež. Teprve Vladislavské zřízení zemské přineslo částečnou změnu ve vynášení rozsudků za jeho přestoupení, když zohledňovalo společenský status pachatele.¹²² Přihlíželo k tomu, jestli byl pytlák svobodný nebo poddaný. V prvním případě

---

¹¹⁷ J. ABERTH, *An Environmental History of the Middle Ages*, s. 150.

¹¹⁸ Z. FIALA, *Předhusitské Čechy*, s. 230.

¹¹⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, 2. vyd., Praha 2005, s. 31.

¹²⁰ CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista, *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1909, s. 136–137.

¹²¹ ŽEMLIČKA, Josef, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 25. Oficiální pojmenování tohoto úřadu se často měnilo, nejčastěji je však uváděn jako nejvyšší lovčí.

¹²² J. ANDRESKA – E. ANDRESKOVÁ, *Tisíc let myslivosti*, s. 420.

vyvázl pachatel pouze s pokutou a náhradou škody, zatímco v tom druhém jej čekal týden ve vězení, peněžitý trest i zabavení pytláckého náčiní a úlovku.¹²³

Lov zaujímal v životě aristokracie velmi důležitou roli. Nejednalo se o pouhou zábavu a jednu z volnočasových aktivit, nýbrž i o prestižní činnost, která se zakládala na vzájemné spolupráci a při níž mohli urození muži prokázat své přednosti, stejně jako se při něm odhalily veškeré charakterové i fyzické slabiny. Na důležitost této kratochvíle poukazují hojně rozšířené lovecké výjevy. Tato činnost byla navíc velmi nebezpečná, jak nám připomínají někteří čeští panovníci, kteří patřili mezi vášnivé lovce – Václav I. si během lovu poranil oko a oslepl, král Vratislav II. se smrtelně zranil při pádu z koně a kníže Jaromír byl zabit přímo na lovu.¹²⁴ Šlechtické družiny lovily zejména pro potěšení a lov pro ně představoval společenskou aktivitu, nikoliv nutnost, protože jimi ulovená zvěř představovala méně než 5 % masa, které jim bylo podáváno na talíři.¹²⁵ Nejprestižnější a vrcholnou formou lovu byla jezdecká štvance se psy na jelena, zatímco nejvíce nebezpečnou a takřka bojovou záležitostí představoval lov divokých prasat.¹²⁶

S rozsáhlou kolonizací 12. a 13. století se však lesní komplexy začaly postupně omezovat a drobily se na menší zalesněná území, k čemuž přispívala i zvyklost pást dobytek v okrajových částech lesa. Tyto proměny zasáhly stavy zvěře a zvířata byla zatlačována hlouběji do lesů – tomu napovídá též fakt, že panovníci trávili čím dál tím delší dobu na hradech obklopených hustými lesy, případně budovali nové stavby nebo vykupovali zastavené majetky.¹²⁷ Lovná zvěř, zejména jeleni, se rovněž začala chovat a pěstovat v oborách, které jí poskytovaly dostatek životního prostoru, ochrany před šelmami i pytláky a díky nimž se nemusela šlechta obávat jejího nedostatku. Obory, tedy oplocené háje, se zakládaly zejména v nížinách nebo v močálovitých lesích a různě se

---

¹²³ Článek 555 Vladislavského zřízení zemského ustanovoval: „Item sedláci žádně myslivosti vésti a užívati nemají na gruntiech svých i cizích ručnicemi, kušemi, tenety, jámami ani jinými obyčejí, než páni a rytieřstvo i města každý svého gruntu užívaj, jak umie, kromě shonuov podsekuov, jakož o tom první nález. Pakli by kto kterého měštěna neb sedláka na jaké myslivosti zastihl a nalezl na gruntiech svých neb cizích, pobeř jemu všecko, což u něho najdeš s myslivostí, a k tomu jeho týden v věži drž a kopu grošov at' dá tomu, kdož jej nalezl. Než na ptáky s sietkami, s sklony a s lpem tu myslivost vésti mohú s vólí pánov těch, čiž sú grundy. Pakli by kto z panského aneb z rytieřského řádu bez povolenie po čiem gruntu střílel bud' ptactvo neb zvěř a ten jej zastihl nebo usvědčil, čiž gruntové jsú, tehdy tomu má pokuty tři kopy grošov českých dáti a z toho má jej pohnati z desieti kop grošuov českých před úřad menší.“ KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.). *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007, s. 258.

¹²⁴ FRANCEK, Jindřich, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008, s. 36.

¹²⁵ B. RESL, *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*, s. 59.

¹²⁶ Ibidem, s. 61.

¹²⁷ J. ČABART, *Vývoj české myslivosti*, s. 23. K největšímu rozmachu výstavby loveckých hradů došlo zejména ve 13. století na popud Václava I. a Přemysla Otakara II. Mezi stavby míněné jako čistě lovecká sídla patřilo Jivno, Jenčov nebo Louštýn. J. ANDRESKA – E. ANDRESKOVÁ, *Tisíc let myslivosti*, s. 30.

rozlišovaly – budovaly se obory na daňky, na divoká prasata, na jeleny, na zajíce a podobně.¹²⁸ Asi nejznámější obora u nás se nazývala Ovinecká a nacházela se v dnešní Stromovce, dobově u vsi Ovence, kterou zřídil Přemysl Otakar II. roku 1266 a jež zanikla během husitských válek.¹²⁹

---

¹²⁸ J. E. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lovu a lovectví (myšlivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 242–244. V 17. století je dokonce doložena jedna obora na vlky u Poděbrad, kam poděbradský pohodný vozil zvířecí odpadky.

¹²⁹ FRANCEK, Jindřich, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, s. 43.

3. Vlk v české vrcholně středověké společnosti

Vlk obecný (*Canis lupus*) žije v blízkosti člověka již po celá tisíciletí a s lidskou společností je již navždy spjat díky svému domestikovanému příbuznému, psovi domácímu.¹³⁰ Před dalším historickým výkladem si jistě zaslouží pozornost i jeho krátká přírodovědná charakteristika, jež může dokreslit a vysvětlit některé stereotypy a představy, které vlky provázely. Tento živočich je největším zástupcem divoce žijících psovitých šelem a dříve obýval prakticky celou severní polokouli. Rozlišuje se celá řada jeho poddruhů, na území Čech se však tradičně vyskytoval vlk eurasijský, který se do naší krajiny v současnosti pomalu navrácí. Ve volné přírodě se vlci mohou dožít až třinácti let, to se však stává v naprostém minimu případů. Délka jejich těla bez ocasu v průměru měří okolo jednoho metru, v kohoutku mohou být vysocí až sedmdesáti centimetrů a jejich váha se obvykle pohybuje mezi 40 až 60 kg. Největší vlci se vyskytují na území severní Ameriky a v severněji položených částech Asie, zatímco menšími fyzickými propozicemi se vyznačují vlci na Středním východě, na Arabském poloostrově a také v Indii. Na základě kosterních pozůstatků lze určit, že jejich tělesná stavba se během posledních 200 tisíc let nijak výrazně nezměnila, středověké šelmy byly proto velikostně podobné těm dnešním.¹³¹ Standardní a nejběžnější zabarvení jejich srsti je šedé, ale výjimkou není ani barva hnědá, načervenalá, černá nebo bílá, charakteristická zejména pro arktické regiony. Vlci jsou typickými predátory, neboť disponují bystrými smysly, velkými špičáky a silnými čelistmi. Při lovu jsou schopni vyvinout rychlost až 60 km/h. Obvykle loví v noci, zejména v oblastech osídlených lidmi, a jejich hlavní kořist tvoří velcí býložravci jako jeleni, losi či bizoni. Vlci jsou však silně přizpůsobiví a dokáží ulovit i drobnou zvěř, například zajíce nebo bobry.

Vlci se sdružují do smeček, založených na rodinném principu, neboť jejich jádro tvoří samec a samice, tzv. alfa pár. Ten kolem sebe shromažďuje potomky různého stáří. Smečky se nejčastěji skládají z šesti až deseti jedinců, některé však mohou mít i přes dvacet členů. Příslušníky smečky spojují silná sociální pouta, která se utužují například též vzájemnou komunikací v podobě vytí či lovem. Vlčí společenství byla tradičně vnímána jako silně hierarchizovaná, v nichž si vůdčí pár vynucoval pořádek i poslušnost, tento pohled však v posledních letech čelí značné kritice, protože vychází z nepřírodního

---

¹³⁰ Blíže k domestikaci psa viz KOMÁREK, Stanislav, *Přátelé nejvěrnější. Dlouhá cesta člověka a psa*, in: *Dějiny a současnost* 27, 2/2005, s. 24–26.

¹³¹ R. DELORT, *Les Animaux ont une Histoire*, s. 317.

chování vlků v zajetí. Naopak se začíná prosazovat názor, že vlčí smečka skutečně funguje jako rodina, v níž hrají značnou roli zkušenosti, a nejstarší vlci tak přirozeně učí a navádějí své mladé potomky, kteří je respektují jako své rodiče.¹³² Pět až šest mlád'at v jenom vrhu se většinou rodí na jaře, přičemž v říjnu či v listopadu již dosahují své plné velikosti. Na podzim totiž smečka začíná putovat po svém teritoriu, které se může rozléhat na území o velikosti až tři tisíce kilometrů čtverečních. Mlád'ata své rodiče obvykle opouští po druhém roce života, aby si sama našla partnera, našla nové teritorium a případně založila svou vlastní smečku.¹³³ Přestože vlčí psychologie a rodinná soudržnost v současné době fascinuje nejednoho vědce, vnímání vlka prodělalo v historii značnou proměnu. V pohanské Evropě byli vlci spojováni se schopností odvracet zlé síly a přinášet štěstí, sílu nebo zdraví, s příchodem křesťanství se však všechny jejich pozitivní vlastnosti vytratily a nové náboženství vlky zcela zavrhl. Šelma se tak stala symbolem nenasytnosti, lstivosti, krvelačnosti, bezohlednosti či dokonce smrtelného hříchu obžerství.

3.1. Vlk v křesťanské tradici vrcholného a pozdního středověku

3.1.1. Vlk biblický

Negativní pověst, která vlky pronásledovala po celý středověk, utvářela celá řada různých faktorů, avšak jeden ze základních kamenů, na němž byla postavena, tvoří *Bible*. Biblické pasáže, které zmiňují vlka (hebrejsky *ze'ev*), se objevují jak ve *Starém*, tak v *Novém zákoně*. Je ale nutné podotknout, že ve všech případech se zvíře vyskytuje pouze v symbolickém významu, v přirovnáních a v metaforách. Přestože byl vlk v hornaté Palestině hojně rozšířený a pastýři se s ním museli setkávat poměrně pravidelně, v celé *Bibli* nelze nalézt popis konkrétního činu, který vykonal sám vlk, čímž se tato šelma odlišovala například od biblického lva, medvěda nebo psa.¹³⁴ *Bible* vymezovala a též ze starších děl přejímala několik vlastností přisuzovaných vlkům, které tyto šelmy následně provázely po celý středověk. S přirovnáním k vlčí nenasytnosti a žravosti se setkáváme například už ve 27. verši 49. kapitoly Genesis: „*Benjamin svůj úlovek rve jako vlk, co*

---

¹³² Za asi nejvýznamnější přínos k tomuto tématu je považován článek amerického profesora Davida L. Mecha, viz MECH, David L., *Alpha Status, Dominance and Division of Labor in Wolf Packs*, in: *Canadian Journal of Zoology* 77, 8/1999, s. 1196–1203.

¹³³ RAFFERTY, John P. a kol., *Gray wolf* [online], in: *Encyklopædia Britannica* [cit. 20. 4. 2019], dostupné z: <https://www.britannica.com/animal/gray-wolf>

¹³⁴ J. G. WOOD, *Bible Animals*, s. 50. Lev v Bibli například vystupuje jako zvíře, které roztrhalo Samsona, psi vypili krev izraelského krále Achaba a sežrali jeho manželku Jezábel a dvě medvědice roztrhaly čtyřicet dva děti, které se posmívaly starozákonnímu prorokovi Elišovi.

odvlekl, požírá hned ráno, večer dělí kořist,“¹³⁵ zatímco 27. verš 22. kapitoly Ezechiela představoval vlky jako lstivá a hamižná zvířata: „*Její velmožové jsou uprostřed ní jako vlci, kteří trhají kořist, prolévají krev a hubí duše, neboť chamtivě shánějí zisk.*“¹³⁶ Na to, že vlci jsou nejaktivnější v noci, během níž loví, zase upozorňoval 8. verš 1. kapitoly Habakuka: „*Jejich koně jsou rychlejší než leopard, divočejší než vlci zvečera. Jejich jízda uhání střemhlav, jejich jezdcí se ženou zdaleka, letí jak orel, jako když kořist napadá.*“¹³⁷ Zejména úryvky z Genesis a Habakuka vycházely nepochybně z reálných pozorování této šelmy. Představy o nenažranosti pramenily z vlčí schopnosti pozřít až pětinu své váhy najednou po delší době hladovění, což činí asi 10 kg masa. Noc je zase dodnes obvykle jediným obdobím dne, kdy se vlci odvažují opustit úkryt lesů a při honbě za kořistí se přibližují k lidským obydlím.¹³⁸

Zajímavým a podstatným aspektem je však především souvislost mezi vlkem a beránkem, případně ovceci obecně. Beránek je jedním z nejstarších křesťanských symbolů, který se ve spojitosti s Ježíšem Kristem objevoval již od prvního století našeho letopočtu. Od poloviny čtvrtého století se lze setkat s beránkem Božím (*Agnus Dei*) a během šestého století začal Krista a jeho rány symbolizovat také beránek s probodnutým bokem, krvácející do kalicha. Stádo oveček se stalo emblémem pro křesťanskou komunitu, o kterou se staral pastýř, čímž se rozumí svatá církev a Bůh. Ačkoliv hlavním nepřítelem beránka, tedy Krista, byl drak zpodobňující Satana, *Bible* nepřehlížela ani protikladný vztah přirozeného predátora a kořisti, vlka a ovce, jehož význam se z roviny praktické přenesl do vrstvy symbolické.¹³⁹

Antagonismus těchto dvou zvířat se objevuje v obou částech *Bible*, přičemž v *Novém zákoně* jsou vlci zmiňováni výhradně v kontextu s beránkem nebo ovceci.¹⁴⁰ V Evangelii podle Matouše se tak například vlk stal metaforou pro falešné proroky, kteří přicházejí

---

¹³⁵ Gn 49:27.

¹³⁶ Ez 22:27. Lakotu s vlkem později spojoval například Vavřinec z Březové ve svém snáři, když psal: „*Vlk osobu člověka skoupého, lakomého a nevěrného ukazuje a někdy kníže neb pána neupřímného oznamuje.*“ ZÍBRT, Čeněk (ed.), *Vavřince z Březové Snář velmi pěkný*, Praha 1908

¹³⁷ Ab 1:8. Mezi další biblické pasáže, kde se objevují vlci, patří Iz 11:6 a 65:25, dále Sf 3:3 nebo Jr 5:6.

¹³⁸ T. BOROVSKÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 305 a A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 33.

¹³⁹ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 81. Jak dokazují i současné průzkumy, zvláště v horských a kopcovitých oblastech jsou z hospodářských zvířat ovce nejčastější kořistí vlků. S přihlédnutím k této informaci a k významu beránka v křesťanské kultuře je pak namístě uvést zamyšlení, jestli by tyto šelmy nabyly stejně negativní symboliku i v případě, že by se jejich obětmi stal jiný dobytek jako například skot nebo prasata. NOWAK, Sabina – MYSŁANEK, Robert W. – JĘDRZEJEWSKA, Bohumiła, *Patterns of Wolf Canis Lupus Predation on Wild and Domestic Ungulates in the Western Carpathian Mountains*, in: *Acta Theriologica* 80, 2/2005, s. 263–276.

¹⁴⁰ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 81

mezi křesťany a svádějí je na scestí.¹⁴¹ V knize Janově jsou stáda ovcí po útěku falešných proroků vystavena útoku krvelačných vlků, kteří je napadají a zabíjejí, ačkoliv správný pastýř by měl za své ovečky raději položit život, než aby je opustil.¹⁴² Tato metafora musela být lidem z oblasti Palestiny velmi blízká, neboť pastýři byli zvláště v noci nuceni hlídat svá stáda a v případě, že je napadli vlci, museli šelmy i přes značné osobní nebezpečí zahnat.¹⁴³ Podobně znázorňují vlci smrtelné nebezpečí v momentu, kdy Ježíš vyslal sedmdesát dva vyvolených do míst a měst, která se později měla stát také jeho cílem a jež pro jeho posly skýtaly mnohé hrozby, se slovy: „*Jděte! Hle, posílám vás jako ovce mezi vlky.*“¹⁴⁴

Středověcí autoři tedy našli v *Bibli* dostatečné množství podkladů pro vytvoření negativního obrazu vlka, přičemž její vliv přetrval i do období vrcholného a pozdního středověku a postupně se mísil s dalšími faktory. *Bible* vlka prezentovala jako tvora, který krvelačně zabíjí a trhá stáda ovcí, aniž by však v nouzi pohrdl i mršinou, jako zvíře nehodící se na práci ani k jídlu a jako bytost nečistou, spřízněnou s ďábelskými silami.

3.1.2. Vlk v encyklopediích vrcholného středověku a jejich inspirace

Představy obyvatel vrcholně a pozdně středověkého světa utvářeli nepochybně i autoři encyklopedií, kteří se ve svých dílech zabývali mimo jiné i zvířecí říší. V případě, že v přírodovědných pracích pojednávali o vlcích, je neovlivňovala pouze *Bible*, ale inspiraci těmto myslitelům přinesli rovněž antičtí učenci a částečně také raní církevní otcové. Mezi klasickými autory, kteří se ve svých spisech věnovali i konkrétně vlkům, v očích encyklopedistů vynikal především Plinius Starší a jeho dílo *Historia Naturalis*.¹⁴⁵

Vlci mají v Pliniově spise vyhrazený rozsáhlý prostor v podobě jedné kapitoly, v níž se autor věnoval geografickému rozlišení druhů. Obšrně se též zabýval možnostmi proměny člověka na vlka, aby ji nakonec také vyvrátil. Pro pozdější vývoj nazírání jsou podstatné zejména dvě pasáže z dané kapitoly.¹⁴⁶ Hned na začátku Plinius varoval před vlčíma očima. Pokud totiž vlk spatří člověka jako první, ztratí dotyčný hlas. V posledním odstavci se pak rovněž nachází nářezka na vlčí žravost, neboť vlci údajně požírají zemi, když je

¹⁴¹ „*Střežte se lživých proroků, kteří k vám přicházejí v rouchu ovčím, ale uvnitř jsou draví vlci.*“ Mt 7:15.

¹⁴² „*Ten, kdo není pastýř, kdo pracuje jen za mzdu a ovce nejsou jeho vlastní, opouští je a utíká, když vidí, že se blíží vlk. A vlk ovce trhá a rozhání.*“ J 10:12.

¹⁴³ J. G. WOOD, *Bible Animals*, s 53.

¹⁴⁴ L10:3.

¹⁴⁵ T. BOROVSKEÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 307.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

k tomu donutí bída. Na druhou stranu je však celá kapitola zakončena poznámkou, že pokud vlci při žraní potravy otočí hlavu, ihned o ni ztratí zájem a vydají se hledat novou kořist bez ohledu na to, jak moc je trápí hlad.¹⁴⁷ Plinius svým dílem ustanovil empirický přístup, na nějž navazovali středověcí encyklopedisté. Ti jej kombinovali s alegorickým pojetím, vytvářejícím se již v období patristiky, které nejvíce ovlivnil sv. Ambrož.¹⁴⁸ I on se totiž ve svých homiliích o stvoření světa věnoval vlčímu pohledu. Tuto historku však metaforicky rozvedl, když uvedl, že vlk ztratí svou moc a uteče, jakmile se člověk opře o skálu, která představovala Krista. Vlky navíc identifikoval s ďábelskými silami útočícími na dobré křesťany a církve.¹⁴⁹

Zakladatel středověké encyklopedistiky Isidor Sevilský, který se stal dalším podstatným inspirátorem pro pozdější učence, též referoval v *Etymologiích* o vlčí dravosti, krvežíznivosti a také zuřivosti. Isidor uvedl dva možné způsoby vzniku latinského pojmenování *lupus* – to se zrodilo buďto z řeckého *lykos*, odkazujícího na zuřivost, nebo na základě slova *leopi* (lví). Rovněž uvedl vlčí schopnost zbavit člověka řeči a k dané domněnce, vycházející bezpochyby z Plinia, doplnil, že na základě této povídky vzniklo rčení „vlk za humny“ („*lupus in fabula*“). Z Plinia také vycházely části, které se více přibližují empirické faktografii. Podle Isidora se vlci během roku páří dvanáct dní, zdůraznil také charakteristickou vlčí nenasytnost nebo vypožoroval, že vlci mají ve zvyku se po dlouhém období půstu hodně nažrat.¹⁵⁰ Isidorův výklad předznamenával přechod k alegorickému encyklopedickému vnímání. Tuto změnu můžeme pozorovat již v raném středověku například v díle *De universo* fuldského opata a mohučského arcibiskupa Hrabana Maura (asi 780–856). V pasážích zabývajících se vlky autor užíval starozákonních citátů a vlk se pro něj stal symbolem ďábla, heretiků a podvodníků. Vlčům se později věnoval obšírněji i Hugo z Foulloy (1100–1174) ve spise *De bestiis et aliis rebus*, v němž je vykreslil ve značně negativním světle.¹⁵¹

Kulturní proměny vrcholného středověku musely nutně ovlivnit také středověké pojmání vlků. Mnozí encyklopedisté 13. století se tak snažili pochopit jejich způsob života namísto

---

¹⁴⁷ H. RACKHAM (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History with an English Translation in Ten Volumes*, s. 58–60.

¹⁴⁸ Přestože velký alegorický význam měl ve středověku také *Physiologus*, vlci se v nejstarších zpracováních tohoto díla neobjevují a i později našli místo pouze v některých spisech, v nichž vystupovali jako zvířata zlá a lstivá, symbolizující kacíře. J. FUKSOVÁ (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, s. 83, pozn. Jany Fuchsové č. 114.

¹⁴⁹ T. BOROVSKEÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 307.

¹⁵⁰ J. FUKSOVÁ (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, s. 83–84.

¹⁵¹ J. NECHUTOVÁ, *Člověk a svět zvířat*, s. 19.

toho, aby bezmyšlenkově věřili předešlým předsudkům. V komentáři k Aristotelovu dílu *De animalibus* z 12. století Albert Veliký stále vyzýval k lovu vlků a ze starších děl převzal historky o vlčím pohledu i o požírání hlíny. Všimal si například značné promyšlenosti lovu ve smečce a jejich hltavosti, kterou si vysvětloval přirozenou štíhlou stavbou vlčího těla. Zároveň také upozorňoval na to, že vlci málokdy zaútočí na člověka, ale tvrdil, že když vlk lidské maso ochutná, zalíbí se mu jeho sladká chuť a může člověka napadnout zdánlivě bezdůvodně. Oceňoval také vysokou vlčí inteligenci i jejich značnou smělost.¹⁵² Bartholomeus Anglicus kladl naopak ve své práci *De proprietatibus rerum* větší důraz na vlčí fyziologii a na pozorování jejich chování a morálním hodnocením se prakticky nezabýval. Encyklopedie jeho současníka Tomáše z Cantimpré se zaměřovala na účinek vlčího pohledu, který se snažil vědecky vysvětlit. Všechna díla však nadále spojovaly představy o vlčí žravosti a nenasytnosti, které pramenily již z antiky a zejména pak *Bible* a které inspirovaly řadu vlčích ilustrací v bestiářích či encyklopediích.¹⁵³

Lze usuzovat, že pohled na vlky se v mladších encyklopediích pozdního středověku nijak zásadně neproměňoval, jak dokazuje například i spis *Das Buch der Natur* německého učence Konráda z Megenbergu (1309–1374), který vycházel především z Tomáše z Cantimpré a který se svým díle se věnoval mnoha aspektům přírody včetně zvířat. Konrád vlka považoval za dravého, nedůvěryhodného a krvelačného tvora, který má ve zvyku zabíjet víc zvířat, než musí. Upozorňoval, že pokud vlk jednou okusí lidské maso, zachutná mu, a bude tedy častěji útočit na lidi. Konrád si pravděpodobně všimal i toho, že vlci jsou přenašeči vztekliny, neboť podotkl, že pokud vlk pokouše psa, pak napadené zvíře nakazí svým jodem. Poukazoval však i na léčivé účinky některých částí vlčího těla, když se zpracují a při určitých problémech pacientům podají. Konrád v úryvku o vlcích přímo citoval Plinia, Aristotela a Ambrosia.¹⁵⁴

Ani v českém prostředí nezůstal vlk v přírodovědeckých spisech zcela opomenut. Bartoloměj Klaret z Chlumce se tomuto zvířeti jen velmi zběžně věnoval ve své sbírce hádanek a záhad *Enigmaticus*, kterou sepsal kolem roku 1366. Klaret v krátké pasáži zaměřené na vlky upozorňuje na nechvalně proslulý vlčí pohled a na mrchožravost této šelmy.¹⁵⁵ Daleko více prostoru se vlkovi dostalo v mladší encyklopedii *Dvacatera umění* od mistra Pavla Žídky, v níž šelma zaujala přirozené místo mezi Žídkovými čtyřnožci.

---

¹⁵² J. J. SCANLAN (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts*, s. 156–157.

¹⁵³ T. BOROVSKEÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 311.

¹⁵⁴ KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur*, 56r–56v.

¹⁵⁵ V. FLAJŠHANS (ed.), *Enigmaticus*, s. 88.

Autor jej popisoval jako „*velmi dravé a žravé zvíře*“, jež „*strojí úklady ovci, kterou vyhledává jako svou potravu*.“ Nevynechal ani sílu vlčího pohledu a navíc dodal, že vlkům v noci „*svítí oči, jako by v dálce hořely pochodně*.“¹⁵⁶ Celé pojednání je doplněno vyobrazením vlka, který se právě chystá zakousnout beránka.

Tomáš Borovský si ve svém článku *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný* povšiml, že řada autorů středověkých encyklopedií opomíjela vlčí vytí, přestože zvuky hrály ve středověku velmi důležitou roli a vytí muselo v noční zalesněné krajině vzbuzovat v myslích středověkých lidí děsivé představy a vyvolávat strach i nervozitu. Namísto toho se většina encyklopedistů věnovala fámě o vlčím pohledu.¹⁵⁷ Výjimku však tvoří například i Pavel Žídek, který ve své encyklopedii způsob vlčí komunikace nevynechal a zmínil, že vlčím „*hlasem je vytí*.“¹⁵⁸

3.1.3. Vlk jako literární téma, zesměšňovaný i opovrhovaný

Kulturní i krajinné transformace, kterými se vyznačoval vrcholný středověk, však nevedly pouze ke snaze o větší exaktnost v encyklopedickém přístupu, ale také k posunu samotného vnímání vlků, kteří sice stále zůstali obávanými a opovrhovanými, avšak společenské proměny je „oddémonizovaly“ a ukázaly je také v jiném, komickém a alegorickém světle. Podstatnou zásluhu na tomto procesu měla veršovaná skladba *Ysengrimus* napsaná Nirvadem z Gentu v polovině 12. století. Ta představovala vlka-mnicha Ysengrima spolu s několika dalšími zvířátky, z nichž je pro budoucí vývoj nejpodstatnější lišák Reindardus.¹⁵⁹ Toto dílo totiž tvořilo základ pro velmi oblíbený středověký zvířecí epos *Román o lišákovi*, postupně sepsaný na přelomu 12. a 13. století ve Francii, v němž je hlavním nepřítelem bystrého, lstivého a vykutáleného lišáka Renarta hloupý a nenasytný vlk Ysengrimus, velitel králova vojska. Tato skladba se v četných překladech šířila Evropou a již ve 13. století si *Román o lišákovi* mohli přečíst lidé v Čechách alespoň německy.¹⁶⁰ K rozvoji nové koncepce, v níž se děsivé zvíře stávalo

---

¹⁵⁶ A. HADRAVOVÁ (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka*, s. 305, latinský text s. 162.

¹⁵⁷ T. BOROVSKEÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 311.

¹⁵⁸ A. HADRAVOVÁ (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka*, s. 305, latinský text s. 162.

¹⁵⁹ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 120–121.

¹⁶⁰ NEJEDLÝ, Martin, *Lišák Ferina z Kuliferdy a na Klukově. Středověký román jako pramen historického poznání*, in: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 29, 7–8/2018, s. 146–154.

hloupou škodnou, nepochybně dopomohlo také zpracování *Ezopových bajek* nebo obliba exemplu, v nichž vlk vystupoval jako zvíře, které se nechá snadno přelstít.¹⁶¹

Vlci měli odedávna rovněž důležité postavení v hagiografii, když se v legendách objevovali po boku svatých, kteří byli natolik mocní a silní ve své víře, aby si divoké nebezpečné zvíře dokázali podmanit. Vlk v nich figuroval jako nástroj ukázky božské povahy světců, kteří mu navrátili mravné chování, pro vlka nepřírozené. Jednalo se tedy o jakýsi obrat k ideálnímu stavu, který vládl před vyhnáním z Ráje, kdy spolu všichni tvorové žili v dokonalé harmonii.¹⁶² Vlk je například již od 10. století spojován se svatým Edmundem, anglickým králem. Po té, co byl Edmund zabit Dány a dekapitován, hlídal jeho hlavu vlk, dokud ji nenašli a nezachránili Edmundovi následovníci. Vlk se ji do té doby neodvažoval sežrat, ačkoliv byl hladový, neboť na jeho činy dohlížel Bůh.¹⁶³ O rozšíření těchto příběhů se však zasloužil ve 13. století zejména františkánský řád, protože jedním z hlavních atributů jeho zakladatele, svatého Františka, je vlk. František ho získal na základě příběhu o vlkovi z Gubbia, který terorizoval okolí italského města a lidé se kvůli němu báli chodit po setmění ven. Svatý František mu však ve jménu Krista nakázal, aby již nikdy neškodil, a vlka zkontroloval. Gubbijští pak vlka až do jeho smrti krmili a on se již nikdy nemusel snížit k tomu, aby znovu lovil a škodil.¹⁶⁴ Ochočení vlka z Gubbia nesymbolizovalo pouze Františkovu svatost, ale proklamovalo také lidské dominium nad zvířaty. Mezi vlky, žijícími v lesích a pohybujícími se na venkově, a městy byl často vnímán silný antagonismus, přítomnost podmaněného vlka v prostoru města tedy mohla odkazovat i na zkrocení divočiny lidskou vůlí a činností.¹⁶⁵

3.1.3.1. Vlk jako literární téma v narativních pramenech 14. a 15. století
Negativní pojmání vlků se i přes signifikantní myšlenkový posun během vrcholného středověku nevytratilo, jak dokládá značné množství pramenů. Společnost sice vlka zbavila jeho démonické povahy, ale zejména přírodní a válečné katastrofy se neustále pojily se strachem z těchto šelem, ačkoliv tyto obavy vycházely spíše z materiálních škod, které vlci páchali. Skutečnost, že vlci i nadále zůstávali vnímáni v záporném světle, lze demonstrovat na několika narativních pramenech z českého prostředí 14. a 15. století. Šelmy v nich

¹⁶¹ T. BOROVSKÝ, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný*, s. 312–314.

¹⁶² A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 167–168.

¹⁶³ Ibidem, s. 169.

¹⁶⁴ SALTER, David, *Holy and Noble Beasts. Encounters with Animals in Medieval Literature*, Cambridge 2001, s. 27–29.

¹⁶⁵ PLUSKOWSKI, Aleksander, *Urban Jungle? Wild Mammals in Medieval Towns*, in: CHOYKE, Alice Mathea – JARITZ, Gerhard, *Animaltown. Beasts in Medieval Urban Space*, Oxford 2007, s. 146–156, zde s. 151.

nevystupovaly pouze jako aktéři konkrétních událostí, mnohem častěji je středověcí autoři užívali v různých přirovnáních a metaforách, vycházejících z Bible. Zvířata také nabývala takřka topický charakter, když se opakovaně objevovala ve stejných situacích a kontextech.

Není překvapující, že se vlci v historiografické produkci i jiných literárních žánrech, například v exemplech či bajkách, hojně objevovali vedle oveček, přičemž kořeny tohoto spojení ležely bezesporu v *Bibli* a také ve vlastních, odedávna přetrvávajících zkušenostech samotných středověkých lidí. Jako první příklad lze uvést moment ze *Zbraslavské kroniky*, v němž je popisován život Elišky Přemyslovny před jejím odjezdem z Prahy do Špýru na svatbu s Janem Lucemburským roku 1310 slovy: „... bydlící uprostřed pronásledovatelů jako ovečka uprostřed vlků...“¹⁶⁶ a na kterém je dobře patrné, že se jednalo o metaforu vážného nebezpečí. Z již zmiňovaného verše z Matoušova evangelia pramenila analogie vlků v rouše beránčím a falešných kněží nebo obecně lidí, kteří nesdíleli pravou víru. Vavřinec z Březové v tomto duchu označil pikarty, kteří se usídlili v Praze, za vlky skryté v ovčí kůži.¹⁶⁷

I autoři narativních pramenů pojímali vlky jako nenažraná a lstivá stvoření. V kronikách jsou tak s vlky spojována přídavná jména, která tuto skutečnost potvrzují, setkáváme se například s vlky „dravými“ nebo „hltavými“¹⁶⁸ Jako narážku na lstivost a zrádnost je možné si vyložit úryvek z 85. kapitoly *Dalimilovy kroniky*, kde je k roku 1248 popsán odboj mladého prince Přemysla Otakara proti jeho otci. Václav I. vzpouru svého syna potlačil a s Přemyslem se zdánlivě usmířil, avšak na obědě, na který ho i s jeho družinou pozval, nechal podávat syrové ryby bez hlav a vzápětí dal prince i s jeho společníky uvrhnout do věže. Důležitá je pasáž, v níž provinilci spatřili pokrm a „sědu jako zmámení

---

¹⁶⁶ J. EMLER (ed.), *Chronicon aulae regiae*, s. 141, český překlad F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 186.

¹⁶⁷ J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 431, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (ed.), *Husitská kronika*, s. 151. Tato metafora se nachází také ve dvou listech, které byly do kronik opsány, a to v listu Přemysla Otakara II. papeži Alexandru IV. a v dopise lidu mistra Jana Husa z Kostnice. J. EMLER – J. GEBAUER (edd.), *Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká*, s. 151, český překlad M. BLÁHOVÁ – P. JAKUB (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, s. 367 a V. NOVOTNÝ (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy*, s. 36.

¹⁶⁸ J. EMLER (ed.), *Chronicon aulae regiae*, s. 167, 195, český překlad F. HEŘMANSKÝ – R. MERTLÍK – Z. FIALA (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 219, 250 a J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 431, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (edd.), *Husitská kronika*, s. 151.

vlkové“.¹⁶⁹ Vysvětlení, že autor užil tohoto přirovnání v souvislosti s předchozí zradou, se přímo nabízí.

Nepohřbení padlých po bitvě, kdy je bez řádného pohřbu sežrala zvěř, tedy zpravidla ptáci, psi nebo vlci, je jedním z literárních motivů pravděpodobně založených na reálných pozorováních vzhledem k tomu, že vlci se při nedostatku potravy mohou uchýlit i k mrchožravosti. Toto téma, kdy byli pobití bojovníci namísto pohřbení ponecháni napospas vlkům, podtrhovalo tragičnost celé situace.¹⁷⁰ To dokládá záznam událostí po bitvě pod Vyšehradem v *Husitské kronice*, v němž Vavřinec z Březové popisoval, že mnozí mrtví byli „*necháni ležet nepohřbeni po vinicích a polích, aby byli za pokrm vlkům, psům a ptákům nebeským*...“¹⁷¹ Gaston Phébus, hrabě z Foix, ve svém nejznámějším díle *Knihy o lovu (Le Livre de Chasse)*, kterou nadiktoval na konci 14. století, uvedl myšlenku, že konzumace masa padlých vojáků vlky zapříčiňovala více útoků na lidi. Za nejvíce nebezpečné považoval vlky staré, kteří již nebyli schopni lovit svou tradiční kořist.¹⁷²

České narativní prameny z 14. a 15. století si vlka jako zvířete v jeho ideovém a alegorickém významu částečně všímaly, avšak faktické informace o těchto zvířatech a jejich životě v naší geografické oblasti prakticky neposkytují. Vlci se ve vybraných kronikách objevovali ve většině případů pouze jako literární prostředek, na němž můžeme sledovat symbolické pojmání vlků. O jejich výskytu a četnosti prozrazují tyto zdroje jen velmi málo.

3.2. Pronásledovaný a nenáviděný

V rámci práce je dobré položit si otázku, odkud nenávisť vůči vlkům pramenila. Vysvětlení nám může poskytnout zamyšlení nad každodenním životem ve středověku. Tyto šelmy představovaly pro člověka především konkurenci, a to nejen v otázce lovu, v němž se jejich přirozená kořist shodovala s předmětem zájmu lovců z vyšší společnosti, jejich přítomnost v kraji se však dotýkala též obyčejných lidí vlastníci hospodářská zvířata, která se mohla stát vlčím úlovkem zejména v období, kdy se v lesích nevyskytoval dostatek lovné zvěře a pasoucí se bezbranný dobytek představoval snadnou oběť. S rozšiřováním kulturní krajiny rovněž rostla pravděpodobnost útoku vlků na člověka zejména ve válečných dobách, kdy byli vlci často přemnoženi. Dalším zajímavým

¹⁶⁹ J. DANHĚLKA – K. HÁDEK – B. HAVRÁNEK – N. KVÍTKOVÁ (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, s. 347.

¹⁷⁰ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 135.

¹⁷¹ J. GOLL (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, s. 441, český překlad M. BLÁHOVÁ – J. B. ČAPEK (ed.), *Husitská kronika*, s. 166.

¹⁷² A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 96.

postřehem je fakt, že vlci jsou podobně jako další psovitě šelmy jedním z přenašečů vztekliny. Této nemoci, která má rychlý průběh a po propuknutí symptomů končí zpravidla smrtí, byl přisuzován démonický a nadpřirozený původ, což mohlo rovněž přizpůsobit povídačky o d'ábelské podstatě vlků.

Současná literatura se značně rozchází v názorech, jaká byla četnost vlků v českých lesích v období vrcholného a pozdního středověku. Stejně skoupé jsou v tohle ohledu i dobové prameny.¹⁷³ Jedna z mála přímých zmínek je zahrnuta v *Letopisech od roku 1196 do roku 1278*, kde se píše, že roku 1268 „bylo vidět velké množství vlků z obou stran před branami pražského hradu, kteří hlasitě vyli, čímž předtuchou věštili špatný výsledek českému národu“.¹⁷⁴ V tomto případě stojí za povšimnutí, že i když byl více zdůrazňovaný pověstný vlčí pohled, jejich vytlí zřejmě v očích středověkých lidí nezůstalo zcela opomenuto a mohlo se stát předzvěstí zlých časů. Vlci také velmi často figurují v Kosmově *Kronice Čechů*. Ačkoliv se v ní vlci vždy vyskytují pouze ve formě přirovnání, předčí tato kronika počtem zmínek všechny již uvedené historiografické narativní prameny 14. a 15. století.¹⁷⁵ To může naznačovat, že se po české krajině 12. století pohybovalo více vlků než v dobách pozdějších. S postupným odlesňováním českého království a postupující kolonizací se totiž stavy této šelmy omezovaly, protože byla intenzivněji lovena a přicházela o své přirozené životní prostředí. I ve vrcholném a pozdním středověku se však stále nacházely oblasti, které jim poskytovaly potřebný úkryt i dostatek potravy, jako například pohraniční zalesněné horské oblasti nebo Posázaví.¹⁷⁶ Jedním ze způsobů, který by teoreticky umožňoval odhalit rozšíření a hojnost vlků v historických Čechách, je prozkoumávání toponym souvisejících s těmito zvířaty a na jejich základě vyvozovat, kde docházelo k jejich častějšímu výskytu. Tato metoda je však značně problematičtější, neboť na názvy působila řada jiných faktorů – názvy mohou souviset se jménem zakladatele nebo majitele dané usedlosti, vztahovat se k šelmám pouze v metaforickém významu nebo namísto četnosti poukazovat naopak na abnormální a úplnou absenci vlků v dané oblasti.¹⁷⁷

¹⁷³ Jiří Andreska například uvádí, že vlci v českých zemích příliš hojní nebyli, tomu však neodpovídá názor Jana Čabarta. J. ANDRESKA – E. ANDRESKOVÁ, *Tisíc let myslivosti*, s. 264 a J. ČABART, *Vývoj české myslivosti*, s. 32.

¹⁷⁴ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, s. 302, český překlad M. BLÁHOVÁ – Z. FIALA – V. V. TOMEK – K. HRDINA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 145.

¹⁷⁵ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Kosmův letopis český*, s. 15, 17, 43, 44, 62, 81, 84, 103, 112, 154, 160, 173, 184.

¹⁷⁶ KOKEŠ, Otakar, *K historii výskytu vlků v Posázaví*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 1977, s. 101–107, zde s. 101.

¹⁷⁷ O místní názvy, které je možno vztáhnout k vlkům, není sice v Čechách nouze, ale obvykle se vztahovaly k majiteli či zakladateli dané osady. Název Vlkaň se tak pravděpodobně odvodil od osobního jména Vlkan, to

S ohledem na vysokou prestiž lovu a na jeho význam pro šlechtu si lze snadno představit, že vlk ve středověkých představách vystupoval mimo jiné i jako škůdce. V průběhu staletí se stal stále více nechtěnou a nenáviděnou konkurencí, která ohrožovala již tak dost hubené stavy lovné zvěře, vlci se proto sami stávali kořistí lidí. Zvířata, která byla vnímána jako škodlivá, mimo vlků tedy lišky, rysové, kuny, vydry a v některých případech také medvědi, byla z loveckých privilegií vyjmuta a docházelo naopak k pobízení, aby se poddaní účastnili jejich hubení. Proto se například dočítáme, že roku 1268 Přemysl Otakar II. „*rozkázal vykopat ve všech vesnicích jámy. Do těch jam měla být položena husa nebo sele k chytání vlků.*“¹⁷⁸ Přestože na několik dalších staletí chybí prameny o loveckých nařízeních, nejpravděpodobnějším vysvětlením zůstává, že se doklady v psané podobě jednoduše nedochovaly a stará praxe stále přetrvávala.¹⁷⁹

Existuje několik doložených způsobů, jimiž se vlci lovili. Jedním z nich byly již zmíněné vlčí jámy, které musely být minimálně čtyři metry hluboké a zhruba stejně široké. Jámy byly překrývány lehkým chvojím, větvičkami a kůrou, přičemž ve středu tohoto krytu se obvykle nacházela živá návnada. Když však šelma na kryt šlápla, propadla se na dno jámy, kde byly často nastraženy ostré kůly. Jámu zároveň obklopovala dřevěná palisáda, kvůli které se vlk nedokázal vyhrabat a díky níž vydržely v krajině celé roky. Jámy však představovaly nebezpečí nejen pro vlky, ale i pro jiná zvířata nebo pro člověka. Také proto je dodnes možné se setkat s místními názvy „Vlčí jáma“, které odkazují na tento lovecký fenomén, protože poloha každé z vyhloubených jam musela být všem lidem dobře známá.¹⁸⁰ Kvůli těmto rizikům se vlčí jámy v pozdějších dobách zakazovaly a zahrabávaly. Bezpečnější past tvořila tzv. vlčí zahrádka (také obora nebo ohrada), která se při lovu používala nejpozději od začátku 16. století. Měla tvar kruhu o průměru asi deseti metrů, ohrazoval ji vysoký, hustý a dvojitý plot. Mezi jednotlivými ploty se nacházela úzká chodbička dostatečně velká pro vlka, zatímco do vnitřního kruhu se umístila návnada,

---

samé lze tvrdit i o Vlkanicích a Vlkanovu. Vlkanice byly dávány do souvislosti s lidem Vlkanových, Vlkovic i Vlčice s Vlkovými, Vlčkovy nebo Vlčnovy se zas vztahovaly k Vlčkům. Výjimku pak tvoří pojmenování Vlčinec, které nejspíš označovalo místo, kde se zdržovali vlci, a s vlky pravděpodobně souviselo i pojmenování Vlkovyje. Viz PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. S–Ž*, Praha 1957, s. 573–576, 578–584.

¹⁷⁸ J. EMLER – V. V. TOMEK (edd.), *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, s. 300, český překlad M. BLÁHOVÁ – Z. FIALA – V. V. TOMEK – K. HRDINA (ed.), *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 136.

¹⁷⁹ ANDRESKA, Dominik, *Právní normy vedoucí k vyhubení vlka evropského (Canis lupus) v českých zemích*, Praha 2012, studentská vědecká a odborná činnost, s. 6.

¹⁸⁰ TUMA, David, *Historická zařízení pro lov vlků*, in: Památky západních Čech 2, 2012, s. 30–36, zde s. 30–31. Profous uvádí dvě osady se jménem „Vlčí jáma“, obě jsou však novějšího původu z 18. a 19. století. PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2. CH–L*, Praha 1949.

nejčastěji živé jehně. Vstup do vlčí zahrádky byl možný jen malými dvířky mezi ploty, které vlk svým obíháním dokola neustále zavíral. Další možnost pro lovce představovala i tenata, tedy sítě zhruba poloviční velikosti těch, které se používaly na lov jelenů. V českém prostředí se neujal lov za pomoci psů, konkrétně chrtů, protože tomu bránil příliš lesnatý terén.¹⁸¹ Mezi lesní královské úředníky patřili tzv. vlkovýjci (případně výjci, latinsky *ululatores*), kteří údajně napodobovali vlčí vytlí a zvířata pak chytali. Z historie ale známe pouze dva výjce jménem, a to Hlůšu a Sastrogora, oba žijící na začátku 12. století.¹⁸²

V životě běžných lidí však vlci představovali větší hrozbu jakožto šelmy napadající hospodářská a domácí zvířata. V současné době volně žijící šelmy zpravidla preferují divokou kořist, ale jejich lovecké tendence se mohou měnit vlivem ročních období, hojnosti výskytu velkých kopytnatců v teritoriu dané smečky nebo přístupem k dobytku.¹⁸³ Kromě loveckých pastí měli prostí lidé jen málo způsobů ochrany a v místech, kde se vyskytovalo mnoho vlků, byli takřka bezmocní. Mohli se uchýlit k zavírání svých stád do ohrad nebo je nechávali hlídat pastýřskými psy, kteří se často stávali oběťmi útoku těchto šelem, jak si také povzdechl Jindřich z Rožmberka v listu Janovi z Hradce, když reagoval na Janovu prosbu zaslat mu několik nových psů: „... *málo psův máme, neb nám vlci na nich letos škodu učinili...*“ Jindřich však Janovi přesto dvě zvířata poslal.¹⁸⁴

Četnost útoků vlků na člověka v minulosti lze pouze odhadovat na základě zmínek v pramenech. Podle toho, co nám napovídají kroniky, byli vlci hodující na lidském mase nejčastěji spojováni s již zmíněným bitevním polem nebo s krutou, těžkou a dlouhou zimou, během které agresivita zvířat stoupala.¹⁸⁵ Vlci tedy bezesporu nebezpečí pro člověka představovali, je však otázkou, jestli většina jejich obětí nebyla již předtím mrtví

---

¹⁸¹ J. ANDRESKA – E. ANDRESKOVÁ, *Tisíc let myslivosti*, s. 265–266. V Evropě se chovala dvě plemena psů, která byla speciálně vycvičená k lovu vlků, a to irští vlkodavové a ruští barzojové. Ti se ale nejvíce osvědčili v otevřené krajině, kde pes na svou kořist dobře viděl.

¹⁸² J. E. CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, *Dějiny lovu a lovectví (myslivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 167.

¹⁸³ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 74.

¹⁸⁴ J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český. Svazek 14*, s. 48–49. V některých Evropských oblastech, například v Chorvatsku, tvořili psi dokonce důležitou složku vlčího jídelníčku. A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 85.

¹⁸⁵ Ve Starých letopisech českých se tak k roku 1443 dočítáme, že „*Téhož léta byla veliká zima, že mnoho lidí pěších i jezdných po cestách zimů zemřelo i ptákuov; a počala se na sv. Mikuláše [6. prosince] a stála až do středopostí [19. března] bezmála; a o hromnicích [2. únor] vlci v stádech chodili a velikú škodu činili, lidi trhající pěší i jezdné, kde se koliv s čím potkali, až již lidé nesměli z chalupy vycházeti. A přemnoho ovec, krav, telat, koní i svíní zemřelo.*“ J. CHARVÁT – F. PALACKÝ (edd.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých* vydané, s. 125.

lidé, zmrzlí, vysílení a zranění.¹⁸⁶ Ostatně jsme již narazili na postřeh Alberta Velikého, že se vlci k útoku na lidi uchylují zřídka. Ve svém komentáři k Aristotelovu dílu sice uváděl, že zakopání vlčího ocasu na prahu farmy nebo domu zažene tyto šelmy pryč, dokud se ohánka nerozloží, ale je možné usuzovat, že toto opatření bylo cíleno především na ochranu hospodářských zvířat.¹⁸⁷ Lidé také často žádali o pomoc a o ochranu světce. Sv. Wolfganga se dovolávali, když se bránili přímo vlkům, zatímco jako pomocníci proti vzteklině působili sv. Petr nebo sv. Hubert.¹⁸⁸

Zmínky o vzteklých vlcích a psech dokazují přítomnost této nemoci také v českých zemích.¹⁸⁹ Vzteklinu, známá pod různými jmény již od starověku, byla po dlouhá staletí jednou z mála nemocí, u níž byl zřejmý přenos ze zvířete na člověka, a ve středověku vytvářela asociace s čarodějnicemi a démony – vzteklinu tedy mnohdy léčili spíš kněží, kteří se z nakaženého snažili nemoc vymýtit.¹⁹⁰ Objevovala se v dílech řady antických autorů jako například Aristotela, Vergilia, Ovidia nebo Celsa, který si již v prvním století našeho letopočtu všiml, že se nemoc přenáší slinami. Vzteklinu byla pozorována jak u psů, tak u lidí, u nichž byla spojována především s jedním jejím specifickým příznakem, a to hydrofobií.¹⁹¹ Již v šestém století byl průběh vztekliny poměrně podrobně popsán lékařem Aetiem z Mezopotámie, zatímco o století později se snažil Řek Paulus Aegius rozlišovat mezi hydrofobií způsobenou zvířecím kousnutím a léčitelným typem, který vycházel z jiných příčin. V 11. století arabský lékař Avicenna (asi 980–1037) popisoval, že nakažení lidé štěkají jako psi, snaží se ostatní pokousat a příčinou jejich smrti je mrtvice. Během středověku počet zmínek v literatuře o této nemoci postupně stoupal a je patrné, že se její pochopení stále prohlubovalo, avšak všechny pokusy o její úspěšné vyléčení musely nutně selhat.¹⁹² V českém prostředí se vzteklinu léčila různě, velmi populární však bylo zejména napsání formule „yron, tyron, kyron, kyrion, kafron, kaфраon, strepo“ na perník, který musel člověk následně požíť. Tento magický vzorec měl celou řadu obměn. Doporučovalo se rovněž přikládání různých směsí na ránu, například v podobě stlučeného

---

¹⁸⁶ O. KOKEŠ, *K historii výskytu vlků v Posázaví*, s. 101.

¹⁸⁷ A. PLUSKOWSKI, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, s. 95.

¹⁸⁸ Ibidem, s. 96.

¹⁸⁹ SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 24.

¹⁹⁰ WASIK, Bill – MURPHY, Monica, *Rabid. A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*, Londýn 2013, s. 5, 61.

¹⁹¹ Při vzteklině se hydrofobie neprojevuje pouhým strachem z vody, ale celkovou fyzickou neschopností vodu přijmout.

¹⁹² STEELE, James H., *History of Rabies*, in: BAER, George M., *The Natural History of Rabies*, Londýn 1975, s. 1–29, zde s. 1–6.

bukvicového koření s vínem nebo srsti mladého kůzlete smíchané s cibulí, solí a medem.¹⁹³ Nejspíš není třeba podotýkat, že efektivita těchto přípravků byla nulová a od vyléčení nebo samotné prevence nemoci dělilo učence stále několik staletí. Na vzteklinu bylo nejen názráno jako na nečistou a démonickou nemoc, mohla též stát u zrodu jedné z nadpřirozených bytostí, vlkodlaka, tedy člověka, který se mění zcela nebo částečně na vlka. Projevy nemoci totiž mohly být vnímány jako vnitřní přijetí zvířecí stránky, která spí v každém člověku.¹⁹⁴ Přestože vzteklna daleko více v minulosti poznamenala vztah člověka a psa, je pravděpodobné, že obavy z této nemoci přispěly také k rozvinutí negativních představ o vlčích.

3.3. Vlk jako komodita

Jako každé jiné zvíře však vlci zaujímalí své místo i v každodenním praktickém životě lidí. Ulovené zvíře se pokaždé zpracovávalo a vzešla z něj celá řada komodit a statků. Asi nejdůležitější a také nejcennější součást vlčího těla tvořila jeho kožešina. Vlčí srst se skládá ze dvou vrstev – vrchní vrstvu tvoří hrubé dlouhé chlupy odpuzující vlhkost, zatímco měkká krátká podsada zvíře tepelně izoluje. Bylo již zmíněno, že i barevné spektrum srsti je velmi široké. Nejčastěji se však objevují vlci v různých odstínech šedivé – z tohoto zbarvení také vycházelo pojmenování šedého, laciného a běžného sukna, které se nazývalo látkou „vlčatou“.¹⁹⁵ Podobně jako ostatní osrstění savci, také vlkům v zimě roste hustější a světlejší kožich než v létě. Pravděpodobně také proto byla hlavní lovecká sezóna na vlky v lednu a únoru, neboť zvíře mělo v té době nejteplejší kožešinu. Ta byla navíc vyhledávaná z toho důvodu, že nedržela blechy.¹⁹⁶ Byla proto velmi ceněná i mezi šlechtici, jak dokládá například dopis Adama ze Šternberka z roku 1533 adresovaný Joštovi z Rožmberka, v němž Adam projevill zájem odkoupit čtrnáct vlčích kožešin,¹⁹⁷ a podobně si můžeme vyložit také list Beneše z Dubé, když chtěl od Jindřicha z Rožmberka vymoci povolení, aby mu jeho poddaný směl prodat přímo dva vlky.¹⁹⁸

Kožichy byly oblíbené zejména u slovanských národů, které jimi podšívaly většinu oděvů. O tom, že je rádi využívali rovněž Čechové, nás zpravuje například arabský cestovatel

¹⁹³ ZÍBRT, Čeněk, *Myslivecké pověsti a čáry za starých časů v Čechách*, Písek 1889, s. 44–45.

¹⁹⁴ B. WASIK – M. MURPHY, *Rabid*, s. 66. O vlkodlacích více viz BYSTRICKÝ, Peter, *Sympatický vlkodlak*, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 320–336.

¹⁹⁵ MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Svazek 1. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 23.

¹⁹⁶ PETRÁŇ, Josef – BUCHVALDEK, Miroslav – MICHOVSKÝ, Václav – TÍCHA, Miroslav – SLÁMA, Jiří – DURDÍK, Tomáš – PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Dějiny hmotné kultury. Díl 1. Svazek 1. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985, s. 878.

¹⁹⁷ O. KOKEŠ, *K historii výskytu vlků v Posázaví*, s. 102.

¹⁹⁸ J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český. Svazek 21*, s. 469.

10. století Al-Bakri a o popularitě kožešin mezi Čechy svědčí také výtky Jana Husa, který kritizoval své současníky, když nosili kožešiny levhartí, medvědí, vlčí a další.¹⁹⁹ Kožešiny se používaly na zateplení oděvů, ale pokud se mělo jednat o šat lehký, pak se jimi alespoň lemovaly obruby.²⁰⁰ Vlčí kožešinou se dále například zaopatřovaly kožichy, mužské i ženské sukně nebo rukavice.

Vlčí maso se ve středověku nekonzumovalo podobně jako maso jiných masožravců.²⁰¹ Stejně tak se lidé vyhýbali konzumaci dobytka a divoké zvěře, které vlk zabil nebo pokousal, protože tehdy bylo viděno jako jedovaté a zkažené. Nemohlo se prodávat a říkalo se mu maso „vlkem ztrhané“ nebo „vlkohryzené“.²⁰² Některé části vlčího těla se však uplatnily v léčitelství. Na tzv. padoucí nemoc u dětí, která se projevovala podle orgánů, z nichž pramenila, buď padáním, nepřijímáním potravy nebo pomočováním se, přičemž se pravděpodobně jedná o epilepsii, platilo usušené, na prach rozdrcené srdce vlka nebo vlčice, což záviselo na pohlaví malého pacienta. Ten pak prášek smíchaný s vodou vypil. Alternativní léčbou stejné nemoci byly také první tři prsty vlčího jazyka, jež se uvařily ve vodě ze studny.²⁰³ Vlčím lejnem se zase léčila střevní dna. Stačilo, když nemocný vypil jeho směs s vínem či jískou.²⁰⁴

---

¹⁹⁹ ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892, s. 36–37 a 325–326.

²⁰⁰ WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 249.

²⁰¹ Výjimku tvořil např. medvěd, jehož tlapy byly považovány za obzvlášť velkou pochoutku.

²⁰² WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890, s. 292–293.

²⁰³ ČERNÁ, Alena M. (ed.), *Staročeské knihy lékařské*, Brno 2006, s. 147–149. Editovaný spis pochází z přelomu 14. a 15. století, jeho autorem je pravděpodobně český františkánský mnich, který v něm kompiloval texty antického, arabského i soudobého původu. Ibidem, s. XI–XII.

²⁰⁴ Ibidem, s. 157.

4. Vlci v městské i šlechtické heraldice

Erb tvořil ve středověku jeden ze základních identifikačních znaků jedince, celého rodu a případně také města. Nabýval signifikantního reprezentativního významu, neboť dával na odív urozenost a vznešenost šlechty, nebo význačné postavení města, stejně jako vytvářel kulisu každodenního života, když se využíval též jako dekorativní prvek či vlastnická značka. Erbovní znamení, která tvořila základ erbů, se vyznačovala velkou rozmanitostí, je však zajímavé pozorovat, že řada heraldických figur nedisponovala v lidském povědomí kladnými konotacemi – toto tvrzení lze vztáhnout též na vlka. Je na místě se tedy ptát, proč si jednotlivé rody zvolily právě takové erbovní znamení. Stejně tak se naskytá otázka, do jaké míry se skutečně udržely bezprostřední vazby mezi symbolikou erbovního znamení a samotným užíváním erbu.

4.1. Rodové erby

Erbem neboli znakem se původně mínilo barevné znamení na zbroji, nejčastěji na štítu, které charakterizovalo určitou osobu a jí podřízenou družinu, avšak časem nabylo smyslu také v životě právním a společenském. Držení erbů nebylo zpočátku nijak omezeno a až během pozdního středověku si jejich udělování vyhradil příslušný zemský suverén jako své právo. Erby vznikaly v souvislosti s rytířstvím a pravděpodobně také s křížovými výpravami v první polovině 12. století a původně měly zejména praktické využití ve vojenství. Brzy však získaly také společensko-právní význam vzhledem k tomu, že identifikovaly zeměpána určitého teritoria a poté, co se erby staly dědičnými, také jeho rod. Sloužily mimo jiné i jako doklad o vlastnictví, a proto se dbalo i na jedinečnost jednotlivých erbů. To byl také důvod, proč se dříve jednoduché a prosté vojenské znaky postupně měnily a upravovaly a původní základní heraldické části, tedy štíty s figurami, helmy a klenoty, byly záhy doplněny o příkrývadla, štítonoše, pláště, praporce, hesla a podobně.²⁰⁵ Základem znaku však zůstala především erbovní znamení, která přecházela z generace na generaci a byla chápána jako dědictví cti a slávy, protože s nimi předkové jednotlivých rodů bojovali a vítězili.²⁰⁶

---

²⁰⁵ HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, 3. vyd., Praha 2002, s. 352–356.

²⁰⁶ POKORNÝ, Pavel, *Heraldika ve výtvarném projevu*, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 563–572, zde s. 565.

4.1.1. Zvířata v heraldice

Zvířata se jako erbovní figury nebo klenoty ve středověku vyskytovala často, v některých případech rovněž zaujímal postavení štítonošů. Heraldická fauna byla velmi bohatá a rozmanitá, prakticky žádná ze základních živočišných tříd nebyla opomíjená, a tak erby zdobili savci, ptáci, plazi, ryby, obojživelníci a někdy dokonce též hmyz. Nezapomínalo se ani na nadpřirozené nebo bájně tvory.

Zvířata patřila v heraldice také k oblíbeným obecným figurám. Ve štítu se neobjevovali jen tvorové jednotliví a osamocení, mohlo jich zde být umístěno i více. Zrovna tak se nemuselo jednat o živočichy totožné, mnohdy se vedle sebe objevovala zvířata různých druhů nebo je doprovázely lidské figury. Zobrazovali se živočichové celí, za erb rodinám však sloužili i tvorové poloviční či pouhé části jejich těla jako například hlava, tlapy, nohy nebo drápy. Ty se znázorňovaly ve dvou formách, a to jako uříznuté, nebo jako utržené, přičemž v druhém případě z jednotlivých částí symbolicky visela kůže. Často byla zvířata doplňována i o další atributy, mezi něž patřily koruny, nejčastěji jednoduché zlaté, dále různé obojky, zvonky či řetězy.²⁰⁷ Ve svých tlapách mnohdy svírala rozličné předměty.²⁰⁸ Obecně platilo, že vyobrazení tvorové nebývali věrnou nápodobou svých živých předloh, naopak se silně stylizovali, takřka ornamentálně, aby byli již z dálky snadno a jasně rozeznatelní.²⁰⁹ O většině zvířat zpravidla platilo, že se malovala z profilu a heraldicky otočená doprava.²¹⁰ Důležitým pojmem je také zbroj, čímž se v heraldice rozumí ty části zvířecího těla, které mohou být využity jako zbraň v boji či alespoň jako prostředek na zastrašení soka, tedy kopyta, rohy, drápy, parohy, kly, zuby, tesáky a řada dalších. Zbroj se kreslila odlišnou tinkturou, aby se zvýraznila a vynikala.²¹¹ Českou filologickou neobvyklostí zůstalo, že se jména řady erbovních zvířat uváděla v ženských rodech, jak nejlépe dokládá přemyslovská orlice či lvice Markvarticů. Tento fenomén postupně vymizel během 16. století, když ustoupil německému úzu užívat pouze rod mužský.²¹²

Erbovním klenotem se rozumí ozdobená plastická figura přilby. Heraldickým fenoménem typickým pro Čechy byla důležitost přikládána právě klenotu, který v některých případech symbolizoval a reprezentoval celý rod a objevoval se například na pečetích či na stavbách, neboť na něj byl kladen větší důraz než na samotné erbovní znamení. Z tohoto důvodu se

²⁰⁷ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 170.

²⁰⁸ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 80.

²⁰⁹ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 167.

²¹⁰ Ibidem, s. 171.

²¹¹ M. BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, s. 492–493

²¹² A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 144–145.

prosazovala tendence promítnout motiv klenotu nějakým způsobem také do figury štítu. Symbol se tedy buď přímo opakoval, nebo mezi klenotem a figurou existovala alespoň barevná či tvarová podobnost a spojitost.²¹³ Zvířata se v klenotech vyobrazovala čtyřmi různými způsoby. Buďto se objevovaly pouze části zvířecího těla, dále se mohly užívat trupy jednotlivých živočichů, případně se malovala celá přední polovina těla včetně předních končetin nebo se znázornilo zvíře celé.²¹⁴ Štítonoši, tedy vedlejší výzdoba znaků, se začali používat již ve 13. století též v Čechách. Obvykle se jednalo o postavy lidské, ovšem v některých případech se preferovala i zvířata, například medvědi, ptáčci nebo lvi.²¹⁵

Nejvýznamnější postavení z celé řady heraldických čtyřnožců zaujímal z pochopitelných důvodů lev, který získal jako znak knížat a králů zcela výsadní postavení mezi českou erbovní faunou. Jeho oblibu mezi vládci však lze dozajista odvozovat již od obecné privilegované pověsti tohoto zvířete. Lev zastával v křesťanském myšlení roli „krále zvířat“, představoval majestát a velkorysost a vynikal svou statečností a bojovností. Dominoval prakticky celé evropské heraldice a symbolika lva dalece přesahovala jeho skutečné geografické rozšíření.²¹⁶ Jeho cesta k tomuto postavení však rozhodně nebyla snadná. V období raného středověku zaujímal značně ambivalentní roli, byl na základě *Bible* spojován též se zlem a Antikristem a zobrazován mimo jiné i jako přemáhané nebo přemožené zvíře. Tato vize se udržela prakticky až do 13. století, kdy v symbolice zcela zvítězila lvova ušlechtilost.²¹⁷ Lev byl nejčastěji malován ve skoku, hledící doprava, lvici naopak obvykle charakterizovalo znázornění krácející.²¹⁸ V některých případech jej polepšení erbu přivedlo mezi zvířata nadpřirozená, což se týkalo též českého lva, kterému byl přidán druhý ocas.²¹⁹ Nejčastější heraldické barvy, v nichž býval lev vyveden, byly zlatá, červená, méně pak černá nebo modrá, přičemž jeho zbraně měly vždy barvu jinou a na štítě vynikaly.²²⁰ Obvykle se usuzuje, že Přemyslovci přijali lva do erbu v době spojenectví se Štaufy. Jeho první vyobrazení se objevuje na pečeti moravského markraběte Vladislava Jindřicha k roku 1213, českého dvouocasého lva nám dokládá jezdecká pečeť syna Přemysla Otakara I. a rovněž moravského markraběte Přemysla z roku 1247. Poté, co

²¹³ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 236.

²¹⁴ Ibidem, s. 245–246.

²¹⁵ Ibidem, s. 264–265.

²¹⁶ KOCEK, Pavel, *Některé projevy zvířecí symboliky v heraldice středních Čech*, in: Památky středních Čech 5, 1990, s. 40–53, zde s. 43–44.

²¹⁷ JUDL, Stanislav, *Lev a středověk*, in: Heraldická ročenka 9, 1982, s. 19–30, zde s. 29.

²¹⁸ K. H. SCHWARZENBERG, *Heraldika*, s. 59–60.

²¹⁹ Z. M. ZENGER, *Česká heraldika*, s. 51.

²²⁰ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 172.

se stal Přemysl Otakar II. českým králem, si lva ponechal jako své znamení a zvíře se tak pevně provázalo s královským majestátem.²²¹

Pro české země nabývali mimořádného významu též orel a orlice, kteří zaujíмали přední postavení mezi erbovními ptáky. Orel je symbolem vzkříšení Krista a Svaté říše římské a patří mezi jeden z atributů evangelisty Jana.²²² Na erbech byl podobně jako lev silně stylizován – vždy se maloval zepředu s roztaženými křídly, připravený k útoku, pouze hlava byla zakreslena z profilu. Křídla míval roztažená do pravidelného půlkruhu se symetricky uspořádanými pery, kterých bývalo málo, jejich počet se pohyboval od tří do dvanácti. Zobák (v heraldické terminologii nos) měl obvykle otevřený s vyplazeným červeným jazykem, čímž se zdůrazňovala jeho divokost. Na tělo a křídla se v některých případech umísťovala tzv. pružina či půlměsíc, tedy zahnutá kovová páska, která končila třemi pukličkami, podobnými jetelovému listu. Orel se objevoval ve všech barvách, jak dokládá též šachovaná moravská orlice, avšak nejčastěji se setkáváme s orly černými, červenými a stříbrnými.²²³ Také orlice hrála důležitou roli v české symbolice, neboť se jednalo o rodové znamení Přemyslovců. Jejich orlice je poprvé doložena na pečeti královice Přemysla, budoucího krále Přemysla Otakara I., z roku 1192. Je však pravděpodobné, že tento znak užíval již král Vladislav II. v době své účasti na křížové výpravě do Svaté země, a není vyloučeno, že je ještě staršího data. Tzv. plamenná orlice je vyvedená na stříbrném štítě černou barvou s červeným jazykem. Na křídlech obklopených červenými plamínky měla umístěnou zlatou pružinu.²²⁴ Orlice se nazývala rovněž svatováclavská, protože v rámci pečeti přemyslovských vládců tvořila též součást štítu sv. Václava. Většinou se usuzuje, že symbolizovala postavení českého panovníka v rámci univerzalistické Svaté říše římské, protože ji nosila ve štítě také další říšská knížata.²²⁵ Pro země Koruny české je významná též stříbro-červeně kostkovaná orlice moravská se zlatou korunkou na modrém štítě a orlice slezská, černá se stříbrnou pružinou na zlatém poli.²²⁶

---

²²¹ SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef – BARTLETT, Robert, *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, s. 439–440.

²²² P. KOCEK, *Některé projevy zvířecí symboliky v heraldice středních Čech*, s. 46.

²²³ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika I*, s. 179.

²²⁴ POHANKA, Henry, *Heraldika v souvislostech*, Praha 2013, s. 300–301.

²²⁵ P. SOMMER – D. TŘEŠTÍK – J. ŽEMLIČKA – R. BARTLETT, *Přemyslovci*, s. 439.

²²⁶ K české symbolice, tedy ke lvu či orlici, viz také VOJTÍŠEK, Václav, *K otázce erbu českého krále*, in: *Časopis Národního musea* 105, 1931, s. 49–62, dále PETRÁŇ, Josef, *Český znak. Stručný nástin jeho vzniku a historického vývoje*, Praha 1970 a BLAŽEJ, Peter, *Symboly českého panovníka a státu v raném a vrcholném středověku. Kopí, praporce, erby a koruny jako odznaky moci*, Praha 1985, diplomová práce, vedoucí práce Anna Skýbová.

Kromě lva byly jiné exotické šelmy, které se v naší krajině běžně nevyskytovaly, tedy zejména tygr nebo leopard, zpravidla záležitostí pozdějších staletí. Z domorodých zvířat nabyli velkou oblibu medvědi. Erbovní medvědi měli v českých zemích barvu hnědou, odkazující nejspíš na medvěda brtníka, který se pohyboval po našich lesích, dále pak černou nebo bílou. Někteří z nich měli kolem krku omotaný řetěz nebo v tlapách drželi meč. V Německu se u medvědů typicky zdůrazňovaly pohlavní orgány červenou barvou, aby bylo jasné, že se jednalo o samce, tento trend tedy nelze s jistotou vyloučit ani u nás.²²⁷ Kromě polovičního medvěda se též velmi frekventovaně užívaly pouze překřížené medvědí tlapy.²²⁸ Tato šelma symbolizovala sílu a nebojácnost. Zdůvodňovalo se to tím, že v případě napadení zbaběle neutíká, naopak se s protivníkem utká přímo.²²⁹ Medvěda vidíme například v erbu Sudků z Dlouhé nebo Záborských z Brloha.²³⁰ Z domácích zvířat do heraldiky pronikl nejlepší přítel člověka, pes, který se na štítech rozdělával na tři druhy: ohaře, chrtý nebo věžníky. Chrti a věžníci se obvykle opatrovali obojky, avšak v mnohých případech se od sebe navzájem tyto druhy rozlišují jen velmi obtížně.²³¹ Pes představoval ostražitost, bdělost, příchyllost, přátelství a věrnost.²³² Věžníka měli v erbu Věžníkové z Věžova a psí hlava se objevila u Býšických z Býšic.²³³

Z lovné zvěře se největší obliby dočkal jelen, který se stal znamením rychlosti a jemnosti. Jelen totiž svou spásu nehledá boji, nýbrž v útěku, díky čemuž v křesťanství symbolizoval po Bohu toužící duši.²³⁴ Je však nepochybné, že popularita vysoké zvěře úzce souvisela také s jejím lovem. Parohy i kopýtko, které představovaly zbraně tohoto zvířete, se kreslila nepoměrně větší k tělu a zdůrazňovala se odlišnou barvou. U paroží hrál signifikantní roli i počet výběžků a jako erbovní figura se obvykle znázorňovalo s kusem lebky.²³⁵ Dva stříbrné jeleny spolu s dvěma berany na čtvrceném štítu užívali Dobrohostové z Ronšperka, zatímco paroží si ponechaly různé rozrody panského rodu Hroznatovců.²³⁶

---

²²⁷ MEIER, Frank, *Mensch und Tier im Mittelalter*, Ostfildern, s. 48.

²²⁸ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 84.

²²⁹ PALIVEC, Viktor, *Heraldická symbolika*, Praha 1978, s. 59.

²³⁰ PELANT, Jan, *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů*, Praha 2013, s. 437, 536.

²³¹ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 89.

²³² V. PALIVEC, *Heraldická symbolika*, s. 68.

²³³ J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 509, 72.

²³⁴ V. PALIVEC, *Heraldická symbolika*, s. 47.

²³⁵ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 86.

²³⁶ J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 104.

Reprezentanty jiné živočišné třídy než čtyřnožců představuje kohout, kterého najdeme například u Harantů z Polžic, nebo kapr, jehož si vybrali Ostrovští ze Skalky.²³⁷ Kohouta mělo ve svém erbu asi třicet českých rodů. Nejčastěji jej kreslili jako černého, případně ohnivého, se silným hřebenem a červeným lalokem. Nos měl podobně jako orel otevřený a jazyk vyplazený.²³⁸ Kohout odkazoval na bojovnost, bdělost a zmrtvýchvstání. V české heraldice vytvářel i nadpřirozené zvíře v podobě kohoutího těla s vousatou lidskou hlavou, kterému se říkalo „Židova hlava“.²³⁹ Kapr býval kreslen s širokým tělem a s úplnými ploutvemi na hřbetě, břiše a při žábrech. Nejčastěji se objevoval v pokosné poloze, kdy byla ryba mírně prohnutá.²⁴⁰

Opomenuta by neměla být ani zvířata nadpřirozená, která lze rozdělit na dvě základní skupiny. První z nich byly bytosti, jež se skládaly z lidských i zvířecích částí. Na pečeti Mikuláše Kamberského z Kamberka z roku 1496 se tak objevila orlice s ženskou hlavou, tedy pravděpodobně harpyje,²⁴¹ zatímco erbu Nekšů z Landeka, který získali od císaře Maxmiliána I. roku 1494, dominoval kentaur, divý muž s koňskými nohama.²⁴² Druhou kategorií vytvářela zvířata fantaskní, nadpřirozená, která se navíc mohla skládat z kusů různých tvorů.²⁴³ Mezi ně řadíme například mořského psa, tedy zvíře s přední polovinou psa a s ocasem ryby, kterého měli ve štítě od roku 1480 Dobříkovští z Malejova,²⁴⁴ nebo tzv. baziliška, dvounohého draka s kohoutí hlavou a ostruhami, kterým se charakterizovali Vraždové z Kunvaldu.²⁴⁵

Vzhledem k množství jednotlivých erbovních zvířat byli prezentováni pouze vybraní zástupci z celého objemu tvorů, kteří se v erbech české šlechty hojně vyskytovali. Uvedený seznam by však samozřejmě mohl být mnohem delší. Řada rodů měla ve svém znaku například štětinatého kance s kly či pouze jeho hlavu, kozla, havrana, býka, koně, raka a mnohé další.

---

²³⁷ J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 138, 318.

²³⁸ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 182.

²³⁹ V. PALIVEC, *Heraldická symbolika*, s. 50.

²⁴⁰ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 110.

²⁴¹ J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 194.

²⁴² *Ibidem*, s. 305, 529.

²⁴³ Kategorie podle A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 198.

²⁴⁴ J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 107.

²⁴⁵ *Ibidem*, s. 527. Blíže k fantastickým zvířatům v heraldice viz ŠTORM, Břetislav, *Báječná zvířata. Obludy a nestvůry*, Olomouc 1935 a k původu těchto heraldických monster blíže viz PALIVEC, Viktor, *Monstra v heraldice*, in: *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze* 7, 3/1975, s. 19–24.

4.1.2. Vlk v rodových erbech

V literatuře, která se zabývá heraldickými figurami a jejich významem, se setkáváme se dvěma koncepcemi pojmání vlka v erbech. Ve své *Encyklopedii heraldiky* Milan Buben zdůrazňuje zejména úlohu vlka jako nebezpečné šelmy vzbuzující strach a představující sílu a nežádoucí moc.²⁴⁶ Podle Milana Myslivečka ale každé z heraldických zvířat vždy představovalo pouze svou nejlepší a nejvíce oceňovanou vlastnost. Vlkovi se tak promíjela jeho nenažranost a šelma se namísto toho stala symbolem odhodlanosti a bojovnosti.²⁴⁷ Myslivečkova teorie se v celkovém kontextu jeví jako pravděpodobnější, jak ostatně dokládá i četnost heraldických vlků. Jen stěží je totiž představitelné, že by ve středověku, tedy v době, kdy symbolika hrála tak zásadní roli v celé společnosti, přijaly jednotlivé rody do erbu zvíře s ryze záporným charakterem a nechaly se jím prezentovat.

Způsob vyobrazení vlků v erbech českých šlechtických rodů bylo velmi rozmanité. Objevoval se vlk celý, poloviční nebo pouze vlčí hlava s krkem. Konkrétní a jednotlivou částí této šelmy, která se na erbu mohla vyobrazit samostatně a utvářela tak obecnou figuru, byly vlčí zuby. Obvykle se maloval bez své kořisti. Zvláště na pečetích může rozlišení mezi heraldickou liškou a vlkem způsobovat problémy. Vlk ovšem mívá zpravidla delší a silnější nohy, kratší uši i okrouhlejší tlamu než liška. Náповědu mohou badatelé hledat i v ocasu zvířete, protože vlk ho většinou nesl nad hřbetem, zatímco liščina ohánka se vyobrazovala svěšená.²⁴⁸

Vzhledem k množství a rozsahu materiálu uvádí tato práce pouze výčet šlechtických rodů, které vlastnily majetky v Čechách a jejichž erb lze spolehlivě doložit do začátku 16. století. Je rovněž nutné podotknout, že pro poznávání heraldiky nejen obecně, ale též pro popisování jednotlivých znamení, nabývají mimořádného významu pečete, kombinující dvojí typ identifikace svého držitele, tedy jméno a především erb.²⁴⁹ V mnoha případech se jedná o jediné heraldické médium, na němž je erb daného rodu dochován a i z těch tedy práce vychází. Sledovat důvody, proč si jednotlivé rodiny vybraly právě vlka, je úkol nesmírně zajímavý, mnohdy ovšem jen obtížně splnitelný či takřka nemožný. Chybí totiž

---

²⁴⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, s. 486.

²⁴⁷ MYSLIVEČEK, Milan, *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české I*, Plzeň 2005, s. 70.

²⁴⁸ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Heraldika*, s. 84–85.

²⁴⁹ ŠIMŮNEK, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 142.

celá řada podstatných písemných i hmotných pramenů.²⁵⁰ Spolu s představením jednotlivých rodů se však přesně o tuto interpretaci v následujících podkapitolách pokusím.

4.1.2.1. Mluvící erby

První základní kategorii, kterou lze motiv vlka v erbu alespoň částečně zdůvodnit, vytváří tzv. erby mluvící, též narážkové, jimiž se rozumí takové znaky, které vytváří svou figurou nepřímý odkaz na jméno svého majitele, případně na činnost prvního nositele erbu nebo na výraznou a podstatnou událost v dějinách rodu.²⁵¹ Je několik způsobů, kterými mluvící erby vznikaly. Zaprvé se mohly odvozovat od názvu lokality, z níž daný rod pocházel a jejíž název se nějakým způsobem promítl do erbovní figury. Celý proces ale v některých případech fungoval také naopak – vrchnost na základě erbů, jež již předtím užívala, pravděpodobně pojmenovávala svá sídla, která se stala součástí predikátu a ze kterých se mohlo vyvinout i rodové jméno. V Čechách se též těšila velké oblibě přízviska, která česky nebo německy charakterizovala erb.²⁵² Ve většině případů však není zcela jasné, zdali erb vycházel ze jména nebo jestli tomu bylo přesně naopak. V Čechách existovalo několik rodin s vlkem v erbu, jehož přítomnost je možné vysvětlit formou mluvícího erbu.

Asi nejvýznamnějším z nich byl starobylý vladýcký rod Vlků z Kvítkova.²⁵³ Ti se od konce 13. století uváděli na tvrzi Kvítkov u České Lípy v severních Čechách. Jejich erb se skládal ze štítu, na němž byl vyveden vlk, vyskakující pravděpodobně z trávy či z křoví, a z klenotu s rostoucím vlkem. Původní tinktury erbu nejsou známy, ve většině případů se však uvádí vlk přirozené, tedy šedohnědé barvy na modrém poli.²⁵⁴ Takové tinktury ovšem odporují heraldickým zákonitostem, protože v erbu by neměly být dvě barvy položeny na sobě. Jestliže se jedná o chybné zakreslení, i tak pochází toto porušení tradičních zásad nejpozději z raného novověku, neboť erb takto popisovaly již erbovníky sedmnáctého století.²⁵⁵ V některých případech bývá pole popisováno jako zlaté.²⁵⁶ Erb je poprvé doložen

---

²⁵⁰ Tato úskalí jsou nejvíce patrná u rodů erbovních měšťanů, z tohoto důvodu jsou zde vynecháni. První doklady o užití erbů s vlky navíc pocházejí výjimečně z 16. století, častěji však ze století sedmnáctého. Mezi tyto erbovníky se řadili například budoucí vladkové z Vlkanova, dále pak Volfové z Volfenberka, Vlci z Vlčího vrchu, Vlčnovští z Litvinovic, Sudkovští z Hedřtorfu či Stvolínští z Pavlovic. Řada z těchto rodin měla erby mluvící.

²⁵¹ M. BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, s. 291.

²⁵² A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 28–32.

²⁵³ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 158.

²⁵⁴ VLK, Miloš, *Vlkové z Kvítkova*, in: *Heraldika a genealogie* 38, 1–2/2005, s. 47–54, zde s. 47.

²⁵⁵ Lze zmínit dva erbovníky z druhé poloviny 17. století, v nichž se objevuje vlk přirozené barvy na modrém štítu, jejich edice viz HRDINOVÁ, Martina (ed.), *Erby ctihodné šlechty slavného Království českého. Edice a analýza dvou erbovníků české šlechty z 80. let 17. století*, Praha 2013, s. 319, č. rodu v rejstříku 873.

²⁵⁶ MYSLIVEČEK, Milan, *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české 2*, Plzeň 2006, s. 313.

na pečeti Petra Vlka z Kvítкова z léta 1335, po němž ho přejali i jeho potomci. Sám Petr byl s největší pravděpodobností syn, případně vnuk, zakladatele rodu, zemana Vlka, jehož jméno bylo pravděpodobně Jan. Jan získal od kláštera v Doksanech za blíže nespecifikované zásluhy Kvítkov a usadil se zde roku 1251.²⁵⁷ Ačkoliv není prokázané, že daný erb užíval již on, jeví se to jako možné. O Janu Vlkovi se rovněž dochovala zmínka v *Diadochu* Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle. Vyprávění o jeho osobě údajně pocházelo z listu z roku 1303, což naznačuje, že se jednalo právě o samotného zakladatele rodu.²⁵⁸ V případě Vlků z Kvítкова můžeme spekulovat, jestli přízvisko „Vlk“, které se předávalo i do dalších generací těchto vladyků, utvářelo erb nebo si toto pojmenování naopak vladykové vysloužili na základě své erbovní figury – pokud bychom však vycházeli ze členění mluvících erbů od Augusta Sedláčka, jako pravděpodobnější se jeví možnost, kdy se z erbovní figury vyvinulo rodové přízvisko.

Do této kategorie dále spadají také vladykové z Volfemberka, o nichž je však známo mnohem méně informací. Minimálně u dvou příslušníků tohoto rodu je v erbu pramenně doložen vlk, a to vyskakující šelma u Procka na pečeti z roku 1378 a krácející vlk u Smila rovněž na pečeti z roku 1382.²⁵⁹ O tom, kde leželo původní sídlo Volfemberků, nic nevíme, z názvu lze však odvozovat, že se jednalo o jakousi „Vlčí horu“. O místa s podobným jménem není v Čechách nouze a v případě vladyků z Volfemberka lze tak na základě četnosti Vlčích hor usuzovat, že své erbovní znamení získali podle jména oblasti, z níž pocházeli. Rod se konkrétně uváděl až od poloviny 14. století na hradě Borovsko u Zruče nad Sázavou, který prodali někdy před rokem 1395.²⁶⁰

Podobně skoupé jsou prameny i u dalšího z rodů s mluvícím erbem, u vladyků z Vlkova. Z pečetí víme, že Jan z Vlkova měl k roku 1333 vlčí hlavu ve štítě, zatímco u Albrechta Havránka je o dvacet let později hlava vlka doložena i v klenotu. Avšak poté, co potomci vladyků z Vlkova přesídlili na tvrz Chotětice, se vlčí hlava z erbu postupně vytratila a nahradilo ji prkno.²⁶¹ Původní domov vladyk, Vlkov, se dodnes nachází nedaleko

---

²⁵⁷ M. VLK, *Vlkové z Kvítкова*, s. 47, 53.

²⁵⁸ BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos. Posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského. Svazek 3*, Brno 2005, s. 271–272. Jan Vlk v něm byl popisován jako prostý člověk, kterého však okrádal jeho bohatší soused, jakýsi Tas. Když se Jan nedovolal pomoci ani u krále, vzal spravedlnost do svých rukou, Tasa jednoho dne zabil a sám utekl, čímž si zachránil život.

²⁵⁹ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 265.

²⁶⁰ L. SVOBODA a kol., *Encyklopedie českých tvrzí*, s. 34.

²⁶¹ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 264. Přesto je ale vlčí hlava doložena ještě u Přibíka Havránka z Chotětic roku 1362, proces jejího nahrazování byl tedy postupný. A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK (ed.), *Atlasy erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 3*, s. 420

Poděbrad. Existence této vsi je pramenně doložena až roku 1353, avšak na stejném místě se připomíná již statek Mikše Havránka z dob vlády Jana Lucemburského.²⁶² V případě vladyk z Vlkova se jako nejlepší jeví vysvětlení, že jejich erbovní figura vychází z názvu zboží, které drželi.

Do této kategorie lze pravděpodobně zařadit také vladyky z Valu a vladyky z Choltic. V Sedláčkově *Českomoravské heraldice* tyto dva rody figurují odděleně na dvou místech, pravděpodobně se však jednalo o tytéž osoby. K roku 1405 měl Tomáš z Valu stejně jako jeho bratr Jošt z Valu za klenot vlčí hlavu.²⁶³ Stejný klenot se zmiňuje též v souvislosti s Tůmou z Choltic, který se někdy psal též z Valu a na jehož pečeti se vlk objevil již roku 1401.²⁶⁴ Jak tvrz Valy, tak i Choltice se nachází nedaleko Chrudimi a zřetelná je i podobnost časová.

Tvrz Choltice se pravděpodobně dostala na začátku 15. století alespoň částečně do držení vladyků z Valu. O tomto spojení vypovídají i prameny. V listině z roku 1401 se dozvídáme, že poté, co vedl dotýčný Jošt z Valu spor s Jindřichem z Rožmberka, byl propuštěn ze zajetí na základě slibu, že se na den Nanebevzetí panny Marie dostaví zpět na hrad do Českého Krumlova jako zajatec Petra a Jindřicha z Rožmberka. Za to se zaručili jeho bratři Matěj z Veselé, Markvart z Choltic, Mareš z Podměžovic a také Tóma z Choltic.²⁶⁵ K tomuto dokumentu jsou přivěšeny čtyři pečeti, z nichž dvě na sobě nesou hlavu zvířete, pravděpodobně právě vlka. Se samotnou identifikací šelmy je však v případě vladyk z Valu a Choltic problém. Může se totiž jednat též o hlavu psa, případně lva.²⁶⁶ Vzhledem k tomu, že tvrz Valy byla ovšem založena na konci 14. století pravděpodobně některým z členů rodů z Volféřova, jejichž pečete ani erb se bohužel nedochovaly, je na místě polemizovat o tom, jestli nebyli vladykové z Valu jejich příbuzní a nejednalo se tak o erb mluvící.²⁶⁷

Vlk se také vyskytoval v erbech jednotlivců. První z nich je Blažej Vlk ze Strážného (okolo 1350–1412), děkan u kolegiální kapituly Všechných svatých na Pražském hradě. Na jeho pečeti z roku 1414 spatřujeme ve štítě vlka, zatímco klenot představoval chochol.²⁶⁸ Blažej Vlk působil mezi lety 1374 až 1386 na pražské univerzitě. Poté se stal kanovníkem

---

²⁶² SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd., Praha 1998, s. 969.

²⁶³ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 256.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 136.

²⁶⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1*, s. 199

²⁶⁶ *Ibidem*, s. 205.

²⁶⁷ J. ÚLOVEC a kol., *Encyklopedie českých tvrzí*, s. 917–918.

²⁶⁸ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 229.

v kostele u Všech svatých na Hradě, kde později získal funkci děkana, a současně zaujal i místo kanovníka pražské metropolitní kapituly u sv. Víta. Tam se angažoval až do své smrti.²⁶⁹ Blažej Vlk se zdatně orientoval v otázkách právních, politických a církevních. Proto ho například roku 1394 vyslala univerzita svým jménem do Říma a Blažej se rovněž účastnil jízdy Václava IV. do Francie roku 1398.²⁷⁰ Přestože pozdější Blažejův život byl bohatý na události, o jeho původu a tedy ani erbu nejsou k dispozici prakticky žádné informace. Pouze stěží můžeme proto vyvozovat závěry o tom, jakým způsobem se v jeho erbu objevil vlk. Nasnadě zůstává pouze to vysvětlení, že se i v tomto případě jednalo o erb mluvící.

Václav Vlček z Čenova (okolo 1425–pravděpodobně 1510) je posledním z uvedených, jejichž erb je prakticky určitě mluvící. Vlček byl významným středověkým vojevůdcem a patřil mezi přední kondotiéry ve válce mezi císařem Fridrichem III. Habsburským a jeho bratrem Albrechtem VI. Jako vojevůdce sloužil také Jiřímu z Poděbrad ve válce proti Matyášovi Korvínovi. Jeho případ je specifický a zajímavý a v literatuře se můžeme setkat se dvěma interpretacemi jeho původu. Podle první pocházel vladycký rod Vlčků z osady Minice nedaleko Chomutova, přičemž zde je první Vlk uváděn již k roku 1281. Erbem Vlčků z Minic však bylo kolo. Václav Vlček by tak jako jediný z celého rodu nesl stojícího vlka s pozdviženou přední tlapou na svém štítu a křídlo v klenotu, neboť i erb jeho údajného bratra Jana, který by byl pravděpodobně výrazně starší, nesl klasické rodové znamení.²⁷¹ Osadu Čenov poblíž Žatce, podle které se psal, měl získat od krále Vladislava Jagellonského před rokem 1474 za sepsání díla *Naučení, kterak se mají šikovati jízdní, pěší a vozy*.²⁷² V tomto případě se nabízí možnost, že si Václav Vlček ve snaze o odlišení od svých příbuzných, vladyků z Minic, sám zvolil erb na základě rodového přízviska, ovšem taková proměna by byla dosti zásadní.²⁷³ Druhá koncepce, uvedená v *Ottově slovníku*

---

²⁶⁹ Z účtů metropolitní kapituly vyplývá, že v kapitule působil od roku 1392 do roku 1411, kdy pravděpodobně zemřel, přestože u Tomka se setkáme již s rokem 1410 jako s rokem úmrtí. V tomto daném období v účtech vystupuje jako „Lupus“ nebo „magister Lupus“. Edice účtů viz MARÍKOVÁ, Martina (ed.), *Finance v životě pražské metropolitní kapituly. Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418*, Praha 2018, s. 590, rejstříkové heslo Blažej Vlk ze Strážného.

²⁷⁰ TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy. Díl 3*, Praha 1875, s. 184.

²⁷¹ MADĚRA, Ferdinand, *Údolím Chomutovky*, in: Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska 26, 2/2004, s. 1–6, zde s. 1–2.

²⁷² JIREČEK, Hermenegild, *Válečníci čeští XV. století. Vojevůdci krále Jiřího ve válce s Matyášem*, in: Památky. Časopis Musea království českého pro dějepis hlavně český 5, 1863, s. 70–73, zde s. 72. Příbuzenství s Janem se usuzuje na základě listiny z roku 1454, v níž je Václavu Vlčkovi potvrzeno Ladislavem Pohrobkem držení hradu Líčkov, který jako odúmrtí po jeho bratrovi Janovi původně získal král.

²⁷³ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika I*, s. 50. Předpokládá se, že ve starší době byly erby méně ustálené a často se měnily, takže rodiče a jejich děti mohly mít snadno odlišné erby. K úplné změně erbu však docházelo jen vzácně. Tento fenomén se vytratil tehdy, když se erby postupně ustálily, což

naučném, rody Vlčků z Minic a Vlčků z Čenova striktně rozděluje a jakékoliv pokrevní nebo erbovní spříznění zavrhuje. Vladycký rod Vlčků z Čenova se dle něj v pramenech vynořil najednou až v 15. století v osobě Václava Vlčka a jeho bratra Zikmunda. V textu nacházíme i vysvětlení Vlčkova klenotu, totiž křídla, neboť Václavovou matkou byla údajně Kaplířka ze Sulevic, o jeho otci se však autor nezmiňuje.²⁷⁴ Václav Vlček se až do roku 1474 objevoval v pramenech poměrně často a ve všech známých případech se uváděl jen jako „Václav Vlček“, přičemž v 70. letech jeho diplomatická aktivita značně vzrostla a k Václavovu jménu se často přidával predikát „z Čenova“ a případně i „na Helfenburce“.²⁷⁵ Podle Hirmenegilda Jirečka Václav Vlček vystupoval již roku 1434 ve svědečné řadě blíže neurčeného věnného listu – pokud přijmeme daný rok narození, na kterém se literatura shoduje, bylo by mu v té době okolo devíti let.²⁷⁶ I na základě tohoto zjištění se můžeme přiklonit ke druhé uvedené tezi, totiž že Vlčkové z Minic a vladykové z Čenova byly dva odlišné rody, což potvrzují též registra z kanceláře krále Vladislava II., v nichž se s Vlčkem setkáme celkem dvakrát – poprvé roku 1474 a podruhé v lednu o rok později. Vždy je uveden v souvislosti s bratrem Zikmundem a predikátem z Čenova, ovšem přízvisko „Vlček“ je zde používáno pouze ve spojitosti s Václavovým jménem.²⁷⁷ Ačkoli první z těchto zpráv pochází rovněž až z roku 1474, tedy roku, kdy se u Vlčka poprvé objevuje predikát „z Čenova“ i podle H. Jirečka, na základě prezentovaných údajů se přikláníme k názoru, že Václav Vlček pocházel z rodu vladyků z Čenova. Kdyby byl totiž bratrem Jana z Minic, pravděpodobně by se muselo jednat o osobu mnohem dříve narozenou a podobná úvaha je jen těžko představitelná s uvedeným rokem úmrtí 1510. Na panství Vlčků z Minic se navíc nesetkáváme s žádným Zikmundem. Václav Vlček získal své přízvisko spíše na základě již existujícího erbu vladyků z Čenova s figurou vlka. Na to,

---

se u pánů stalo na sklonku 14. století, zatímco u nižší šlechty až během husitských válek. V této době se rovněž zcela vytratila možnost svobodné volby či libovolné proměny erbu a jejich podobu začaly potvrzovat osoby k tomu oprávněné. Ibidem, s. 43.

²⁷⁴ *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 26. U–Vusín*, Praha 1907, s. 821, 824.

²⁷⁵ Článek Hirmenegilda Jirečka odkazuje hned na několik pramenů před rokem 1474, které nezmiňují přídomek „z Čenova“. Až na jednu výjimku, a to na zprávu o svolání zemské hotovosti v roce 1470, kdy se Václav Vlček stal hejtmanem vojska na Žatecku a Rakovnicku a v níž je řada ostatních šlechticů jmenována se svým predikátem, se je však nepovedlo dohledat. Mělo by se jednat například o list znojemským z roku 1466, list císaře Fridricha Zdeňkovi ze Šternberka, v němž si stěžoval, že ho Vlček zradil, nebo smlouvu mezi Vlčkem a Fridrichem z roku 1465. Zmínky musí existovat patrně i o tom, že se během válek mezi Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem přiklonil na Jiřího stranu. Naopak zlomek z celé řady listů, v nichž se Václav již tituloval jako z Čenova a též na Helfenburce, zahrnul František Palacký do svého článku *O válečném umění Čechů v XV. století*. Viz PALACKÝ, František, *O válečném umění Čechů v XV. století*, in: *Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách* 2, 2/1928, s. 3–28, zde s. 25–28.

²⁷⁶ H. JIREČEK, *Válečníci čeští XV. století*, s. 72. Originál nedohledán.

²⁷⁷ A. SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, s. 286, 293.

aby bylo možné interpretaci erbovního znamení prohloubit, však schází dostatečně podrobný výzkum.

4.1.2.2. Erbovní pověsti

Jednotlivá znamení lze interpretovat také na základě erbovních pověstí, obvykle vyprávějících o okolnostech, za jakých zakladatel rodu, tedy jakýsi „praotec“, získal svůj erb. Tyto pověsti byly ve středověku a zejména pak v novověku podstatným prostředkem pro ukotvení rodiny v minulosti a pro vytváření rodové tradice. Přestože je řada erbovních pověstí až renesančního původu, nelze opomenout, že se s nimi čtenáři setkávali už dříve například v *Dalimilově kronice*. Erbovní pověsti pravděpodobně kolovaly v prostředí samotných rodů již od středověku, neboť pro jejich příslušníky formovaly tradici původu a významu erbovního znamení. Vzhledem k jejich symbolické podstatě však můžeme jen stěží očekávat, že pověsti zachycovaly skutečnou historickou realitu.²⁷⁸ V případě rodů, jež ve svém erbu nosily vlka, známe pouze jeden případ s erbovní pověstí, která je tradičně spojována s vladyky ze Všehrd. Samotná pověst je bezesporu zajímavá, především nám však dává možnost na jejím základě rekonstruovat jednotlivé příbuzenské vazby Všehrdů s rodem Měsíčků z Výškova a vladyků z Volfštejna.

Pověst vladyckého rodu Šlechtů ze Všehrd vyprávěla okolnosti, díky kterým se v jejich erbu ocitl vlk. Nejpodrobněji nás o ní zpravuje August Sedláček. Král Vladislav I. (1140–1173) podle ní jednoho dne zavítal za Benedou na Všehrdy. Společně vyrazili na lov, při kterém byl ovšem král příliš horlivý, vzdálil se od své družiny a v lese se zabloudil. Protože byl unaven z hledání zpáteční cesty, sesedl z koně a usnul. Po probuzení jako první spatřil vlčici kojící svá mláďata. Král ji chvíli sledoval, ale vlčice se najednou zalekla a utekla. Blížil se k nim totiž jeho hostitel Beneda, který díky vlčici konečně našel svého pána. Vladislav ho radostně objal a daroval mu znamení vlčí hlavy se slovy: „*Vlčí hlava v krásném štítě šlechtu tvou at' označuje, Benedovi rodiči před královskou stolicí.*“²⁷⁹ Je nutné ještě doplnit, že Antonín Šlechta ve své práci upřesňuje, že Všehrdy, v jejichž okolí se tento příběh odehrál, se nacházejí v Plzeňském kraji. Z odkazů na literaturu však není zřejmé, z jakého zdroje tento údaj čerpal.²⁸⁰ Již samotná pověst vzbuzuje značnou pozornost. Přestože ji spolehlivě můžeme doložit až z novověkých písemných pramenů, v tomto případě z kroniky Václava Šlechty ze Všehrd z 18. století, a není tedy možné

²⁷⁸ R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 273–277.

²⁷⁹ SEDLÁČEK, August, *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*, Praha 1922, s. 164.

²⁸⁰ ŠLECHTA, Antonín Petr, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, Praha 1925, s. 12.

vyloučit její pozdější úpravy, je třeba upozornit na fakt, že vlčice v celém příběhu hraje pozitivní roli.

Vladycký rod Šlechtů ze Všehrd je však tradičně spojován s jinou vsí, a to se Všehrdu, které se dodnes nachází nedaleko Údlíc na Žatecku. V literatuře se setkáváme s dvěma přístupy objasňujícími původ i stáří rodu. První z nich datuje nejranější zmínky o Všehrdech až do 15. století, v němž se narodili jeho nejznámější představitelé, a to český humanista Jan Šlechta ze Všehrd a právník Viktorín Kornel ze Všehrd, kteří svůj přídomek získali údajně poté, co byli vladykou Janem Vlčímhřdlem, synem Václava ze Všehrd, přijati k erbovnímu strýcovství.²⁸¹ Postoj Antonína Šlechty je pro nás však zajímavější a daleko bohatší, proto se s ním seznámíme blíže. Šlechta tvrdil, že Jan Vlčíhřdlo ze Všehrd nebyl erbovním strýcem Jana Šlechty, nýbrž strýcem pokrevním.²⁸² Oba podle něj pocházeli ze stejného rodu, který považoval za velmi starobylý, přestože Jan Vlčíhřdlo, jeho otec Martin Piknosek i děd Václav Piknosek sídlili v Praze, vystupovali jako měšťané, zastávali různé úřady, přijali nová přízviska a nepocíťovali potřebu užívat predikátu ze Všehrd až do sklonku 15. století, kdy se změnila společenské poměry a vladykové se začali predikátem znovu hlásit ke svým majetkům na Žatecku. Antonín Šlechta rovněž podotýkal, že přízvisko Vlčíhřdlo nemělo nic společného s vlčí hlavou v erbu Všehrdů, jak se tradičně předpokládalo, ale že ho Jan převzal z domovního znamení jeho rodného domu, který v Praze roku 1428 zakoupil Václav Piknosek od jakéhosi Jana Vlčíhohrdla.²⁸³

Všehrdu se jako sídlo vladyků poprvé připomínají roku 1295, kdy se objevilo jméno Arnolta ze Všehrd ve svědečné řadě listiny týkající se koupi jedné ze sousedních vsí. V 50. a 60. letech 14. století se uváděl jeho jmenovec a nejspíš jeho syn Arnolt, kterého po jeho smrti nahradili dva vladykové jiného původu. První z nich, Jan neboli Ješek ze Všehrd, pocházel pravděpodobně z Plzeňského kraje a kromě toho, že byl přes sňatek spřízněn s Arnoltem, se možná jednalo také o příbuzného Měsíčků z Výškova.²⁸⁴ Druhým majitelem byl Litold z Moravěvsí, který se však svého podílu ve Všehrdech brzo vzdal a vyměnil ho za nedaleký statek Blažim, dnešní Dlažín, s místními vladykami, bratry

---

²⁸¹ *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 26., s. 1065, případně také HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1992, s. 152–153. Erbovní strýcovství byl způsob přijetí cizí osoby k erbu a predikátu. Existovalo u nás od přelomu 15. a 16. století a přistupovalo se k němu tehdy, když rodu hrozilo vymření, případně se k němu chudší rody uchýlovaly za úplaty bohatými měšťany. M. BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, s. 137.

²⁸² A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 15–18. S tím souhlasil také Tomek, který připouštěl pokrevní příbuznost Jana Vlčíhohrdla a Jana Šlechty. Predikát „ze Všehrd“ byl však podle něj smyšlený a rod jej získal spolu s erbem. TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy*. Díl 8, Praha 1891, s. 470.

²⁸³ A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 18–22.

²⁸⁴ *Ibidem*, s. 39–41.

Hynkem a Václavem. Na základě této transakce se začali Hynek a Václav psát jako vladykové ze Všehrd. Tito dva bratři byli rovněž sourozenci Jindřicha z Blažimi, který se mimo jiné psal i jako „z Vyškova“ a označoval se za syna Pěšíka z Vyškova. Přestože nedaleko od Blažimi leží ves Vyškov, ta od svého založení patřila klášteru v Postoloprtech a vladyckým sídlem nikdy nebyla. Proto se zde přímo nabízí úvaha, že Pěšík a jeho potomci byli příslušníci vladyckého rodu Měsíčků z Výškova u Plané na Plzeňsku. Hynek zemřel koncem roku 1453, přičemž po sobě nezanechal žádného potomka a jeho všehrdský díl z rozhodnutí krále Ladislava přešel za věrné služby do rukou jeho bratra Václava, který tak Všehrdy držel jakožto lenní statek.²⁸⁵ Pokud by došlo k další transakci majetku buď prodejem, nebo královským obdarováním, která by Všehrdy přivedla přímo do rukou Jana Vlčíhordla, zachycovaly by ji Desky dvorské. Ty však o ničem podobném nevypovídají, a Jan tak musel Všehrdy nabýt dědictvím. Antonín Šlechta se tímto způsobem pokoušel dokázat, že Janův děd Václav Píkonosek, který získal roku 1427 občanské právo na pražském Starém Městě, se shodoval se sledovanou osobou Václava ze Všehrd, po němž Všehrdy zdědil nejprve jeho syn Martin Píkonosek a nakonec také Jan Vlčíhordlo, díky němuž byli Všehrdové pokrevně spřízněni s Měsíčky z Výškova.²⁸⁶

Na následujících stránkách představil Antonín Šlechta vyčerpávající a obsáhlý výčet dalších důkazů, které ho vedly k přesvědčení, že rod vladyků ze Všehrd má velmi starou tradici a jejich spojení s Měsíčky z Výškova i s vladyky z Volfštejna je nesporné.²⁸⁷ Při čtení této práce bychom ovšem měli mít na paměti, že Antonín Petr Šlechta byl sám potomkem vladyk ze Všehrd a jeho úvahy tak mohly ovlivnit subjektivní zájmy a dojmy. Řada ze Šlechtových úvah se do značné míry zakládá spíše na spekulacích a dohadách, jak dokazuje též závěr jeho práce. Přestavoval v něm totiž myšlenku, že daná pověst byla v rodě Všehrdů znovuobjevena až v raném novověku, přestože se zrodila v mnohem dávnějších dobách – odkazoval se přímo na Dalimila a jeho kroniku s vysvětlením, že pověst pocházela ze starého rukopisu *Dalimilovy kroniky*, který se v 18. století dostal do rukou kronikáře Václava Šlechty. Tuto myšlenku však nebyl Šlechta schopen prakticky nijak podložit. Přesto však autorovi nemůžeme upřít, že pracoval s širokou pramennou základnou a kniha je plná zajímavých postřehů. Pozornost by mělo vzbudit například geografické ukotvení celé pověsti, neboť se vázala na Plzeňsko, ač i to je poněkud

---

²⁸⁵ Věrnými službami v tomto kontextu mohly být myšleny Václavovy zásluhy jako konšela Starého Města, přičemž tuto funkci vykonával snad od roku 1451. A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 30–31.

²⁸⁶ Ibidem, s. 23–28.

²⁸⁷ Ibidem, s. 29–64.

zavádějící, protože tento údaj nalezneme pouze u Antonína Šlechty.²⁸⁸ Nápadné je rovněž jméno hlavního hrdiny pověsti z rodu Všehrdů, tedy Benedy. Obecně bylo zvykem, že se jméno zakladatele rodiny tradovalo a v rodu Volfštejnských o jmenovce tohoto „praotce“ nebylo nouze.²⁸⁹ Přesvědčivě dále poukazyval na samotná erbovní znamení, která zejména u Měsíčků z Výškova a vladyků ze Všehrd vykazovala zjevnou podobnost. Šlechtické rody zpravidla přísně dbaly na to, aby jejich erbovní znamení neužíval nikdo neoprávněný a cenily si jeho jedinečnosti. Stejný znak proto často poukazuje na totožný původ dvou rodů, které mezi sebou nemají žádnou zdánlivou spojitost, protože nikdo jiný než vzájemní příbuzní by takovým erbem neměl správně disponovat.²⁹⁰

Jak již bylo zmíněno, vladykové ze Všehrd měli ve štítě i v klenotu vlčí hlavu.²⁹¹ Identická znamení pak lze sledovat i u Měsíčků z Výškova, u nichž se na červeném štítě objevovala utatá vlčí hlava přirozené barvy a stejný motiv byl umístěn i do klenotu. Prvním hmotným pramenem, na němž se tento erb objevil, je pečeť Machka z Výškova z roku 1406.²⁹² V případě vladyk z Volfštejna pochází nejstarší pečeť z roku 1350 a patřila Ctiborovi z Volfštejna. Ta sice vyobrazovala celou vyjící šelmu, ale Ctiborovi bratři Beneda a Protiva ze stejného období měli na pečeti již jen štít s vlčí hlavou. Obecně se erb vladyk z Volfštejna ustálil v podobě bílého štítu se třemi červenými pruhy s vlčí hlavou v klenotu, ačkoliv ještě v 15. století je možné sledovat drobné odchylky, kdy vlčí hlava z klenotu zmizela.²⁹³

Zmíněné tři pruhy v erbu vladyk z Volfštejna dokládají jejich spřízněnost s pány ze Svojšína a z Třebles, z jejichž rozrodu společně s Měsíčky z Výškova pocházeli.²⁹⁴ Samotný hrad Volfštejn byl založen na konci 13. století, přičemž jeho název se

---

²⁸⁸ Šlechta nejspíš vycházel z lidové pověsti týkající se kláštera v Plasech nedaleko Všehrd, která je nápadně podobná rodové pověsti Všehrdů. Podle ní byl Vladislav I. v tamních lesích zachráněn vlčicí, na jejíž památku byl v kostele plaského kláštera, který Vladislav založil, postaven kamenný pomník v podobě vlka, který tam byl umístěn ještě na začátku 18. století. A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 12. Ten se odkazuje na SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Band 6. Pilsner Kreis*, Praha 1838, s. 317.

²⁸⁹ To samé můžeme tvrdit i o rodu Svojšínských, kdy se s Benedou setkáváme již na začátku 12. století. KOLÁŘ, Martin, *Rozrod Svojšínských*, in: Památky archaeologické a místopisné. Organ Archaeologického sboru Musea království Českého a Historického spolku v Praze 9, 1874, s. 943–954, zde s. 944.

²⁹⁰ K výlučnosti jednotlivých erbů viz A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 69–71.

²⁹¹ A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 12.

²⁹² A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 270. Můžeme si povšimnout, že v případě Měsíčků z Výškova se upozorňuje na to, že hlava byla utatá. Pak už lze jen spekulovat o tom, zdali tomu – v případě, že vůbec existovala – byla přízpůsobena i erbovní pověst.

²⁹³ Ibidem, s. 265.

²⁹⁴ KOLÁŘ, Martin, *Nejstarší pečeti šlechty české až do roku 1300*, Tábor 1883, s. 18.

pravděpodobně odvodil z erbu rodu.²⁹⁵ Dodnes se jeho zřícenina nachází nedaleko Černošína v Plzeňském kraji. Místní zajímavostí je, že nedaleko hradu se nachází dva hřbety, jimž se říká Vlčí hora a pod nimiž leží stejnojmenná osada (německy *Wolfsberg*). Prvním majitelem byl nejspíš Ctibor z Volfštejna, který byl roku 1316 zavražděn.²⁹⁶ Rod Volfštejnských se poprvé v pramenech objevil až roku 1319, kdy Beneda, syn zabitého Ctibora, žaloval vraha svého otce, Dluhomila z Bradów.²⁹⁷ Od poloviny 14. století na Volfštejně seděli již zmínění bratrové Ctibor, Beneda a Protiva.²⁹⁸ První Výškovští v pramenech naopak figurovali velmi brzo, setkáváme se s nimi již v polovině 13. století, avšak ve století čtrnáctém o nich neexistují prakticky žádné zprávy.²⁹⁹ Přízvisko „Měsíčkové“ si oblíbili až v polovině 15. století, kdy se jím vyznačoval Jan Měsíček z Výškova.³⁰⁰

Po uvedení daných informací je tak nasnadě pokládat si otázku, zdali erbovní pověst Všehrdů nakonec nevycházela ze starší pověsti vztahující se spíš k vladykám z Volfštejna, případně i k Měsíčkům z Výškova, a jestli se kronikáři Všehrdů nedopustili genealogické fikce, když se snažili prokázat příbuznost se starobylými vladyckými rody na základě erbovní podobnosti a také existence odlišné vsi Všehrdy na Plzeňsku. Nad touto možností již dříve uvažoval i sám Antonín Šlechta ve svém prvotním díle.³⁰¹

4.1.2.3. Ostatní rody

U řady rodů se bohužel nepodařilo objasnit ani v náznaku, odkud pramenila přítomnost vlka v erbu. Prvním z těchto rodů jsou čeští vladykové Podnavci, kteří sídlili na drobných statcích u Jílové okolo Prahy od počátku 14. století.³⁰² Všichni Podnavci stejně jako jejich potomci, tedy i vladykové z Kamenice, měli od roku 1322, možná již od roku 1316, v erbu vlčí hlavu.³⁰³ Tohoto roku se objevuje Mikuláš Podnavec ve svědečné řadě listiny týkající se prodeje hradu Chroustníka. Již tento Mikuláš Podnavec, který se psal také z Božešic, byl

---

²⁹⁵ To, že se k názvu hradu vztahuje také erb, z něj na základě informací uvedených v předchozí podkapitole rovněž činí erb mluvící.

²⁹⁶ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13*, s. 128–130.

²⁹⁷ M. KOLÁŘ, *Rozrod Svojšinských*, s. 944.

²⁹⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13*, s. 128–130.

²⁹⁹ M. KOLÁŘ, *Rozrod Svojšinských*, s. 944–946.

³⁰⁰ *Ibidem*, s. 953

³⁰¹ ŠLECHTA, Antonín Petr, *Tradice starého rodu*, Praha 1908, s. 1, pozn. č. 1. Ke genealogickým fikcím blíže viz R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 283–293.

³⁰² M. MYSLIVEČEK, *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české 2*, s. 117.

³⁰³ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15*, s. 214. Tohoto roku se objevuje Mikuláš z Podnavce ve svědečné řadě listiny ohledně projede hradu Chroustníku. Originál nedohledán. A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, Díl 4*, s. 78

pravděpodobně sídlem též na Kamenici, tvrzi vzdálené asi šest kilometrů od Jílového.³⁰⁴ V jeho pečeti se setkáváme s psí či vlčí hlavou s rozevřenou tlamou, vyceněnými zuby a vyplazeným jazykem.³⁰⁵ Podobný erb, kdy byl však vlku přidán ježatý obojek, se pak objevil i u pozdějších vladyků z Kamenice, konkrétně u Martina roku 1396 a u Markvarta z Kamenice a Nechanic roku 1414. Z tohoto roku také pochází listina, na níž se objevila jeho pečeť vedle pečeti Prokopa Podnavce a na které jsou skutečně patrní vlci.³⁰⁶ Příbuzenské vztahy pojily Podnavce nejspíš také s farářem v Kaplici Janem Kameníčkem, pocházejícího z Kameničky.³⁰⁷ Ta leží rovněž nedaleko od Jílového, stávala zde tvrz a místní topograf Jan Barták do Kameničky rovněž umístil několik příslušníků rodu Podnavců.³⁰⁸ Zajímavostí však bezesporu zůstává, že nad Kamenicí se dodnes tyčí vrch Vlková.

Vlčí hlava v klenotu se objevovala v erbu vladyckého rodu Kostků z Postupic. Jako první je doložena na pečeti Zdeňka z Postupic z roku 1433, dále ji pak můžeme nalézt i na pečetích jeho synovců Bohuše a Zdeňka. Ve štítě měli Kostkové zpravidla hrábě, neboť pocházeli nejspíš z rozrodu Hrabšiců.³⁰⁹ První známý předek Kostků se jmenoval Zdeněk Kostka a uváděl se roku 1379 jako držitel Postupic na Benešovsku. Jeho potomci nabyli věhlasu, neboť jeho syn Vilém byl jedním z vůdců utrakvistické strany během husitských válek, později však bojoval za Zikmunda Lucemburského. Účastnil se sněmu v Basileji a Zikmund mu za zásluhy zapsal litomyšlské panství. Byl zabit roku 1436 při obléhání Hradce Králové.³¹⁰ Zdeňkovy syny povýšil Jiří z Poděbrad do panského stavu a Kostkové si litomyšlské panství podrželi až do roku 1547.³¹¹

Podle pečeti měl vlčí hlavu v klenotu rovněž Vácha ze Všetat roku 1406, podobný erb se objevil i u Jana Hranostaje z Dolin a ze Všetat a v polovině 15. století vidíme vlčí hlavu ve štítě také u Janka ze Všetat.³¹² Všetaty leží nedaleko Brandýsa nad Labem, přičemž

³⁰⁴ F. HOLEC a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 7*, str. 134

³⁰⁵ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 197.

³⁰⁶ Ibidem, s. 144. Na stejném místě jako Markvarta a Martina z Kamenice uváděl Sedláček také Petra Šturma z Kamenice a z Hrádku a Ctibora Šturma, kteří velmi podobný erb drželi roku 1411. Avšak Kamenice, kterou drželi, stejně jako Červený Hrádek, leží nedaleko Jihlavy na Vysočině. Predikát se tedy u obou rodů shoduje zcela náhodou a stejně tak nemůžeme s jistotou tvrdit, že podobný erb svědčí o příbuzenství těchto rodů vzhledem k tomu, že jeden z nich sídlil na Moravě a druhý zase v Čechách.

³⁰⁷ Ibidem.

³⁰⁸ F. HOLEC a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 7*, s. 135.

³⁰⁹ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 33.

³¹⁰ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 79.

³¹¹ VLASÁK, Antonín Norbert, *Bývalé panství Jemniště v kraji Tábořském*, in: Památky archeologické a místopisné 3, 1858, s. 146–151, zde s. 148.

³¹² A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK (ed.), *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3*, s. 418.

z místního rodu vladyků ze Všetat známe Liceslava z poloviny 13. století. Václav, neboli Vácha, i oba Janové zde skutečně v 15. století pobývali. Václav ze Všetat měl navíc údajně roku 1404 získat odúmrt' na Plzeňsku, ovšem tuto informaci se pomocí *Desk dvorských* nepodařilo prokázat.³¹³ Tento údaj by byl přitom poměrně podstatný vzhledem k tomu, že vlka v klenotu Všetatských doplňovala i tři břevna ve štítě a celý erb byl tak nápadně podobný znaku vladyků z Volfštejna. Příbuzenství těchto dvou rodů, případně také spojení s Měsíčky z Výškova, však není možné doložit.³¹⁴

V následujícím výčtu jsou uvedeny rody s vlky v erbu, k nimž bohužel schází dostatečná literatura a nepodařilo se námi odhalit ani jejich původ. V Čankovicích nedaleko Chrudimi sídlil ve 30. letech 15. století Hylbrant z Čankovic, syn Mikeše z Čankovic a rovněž držitel Slatiňan.³¹⁵ V jeho štítu je k roku 1438 doložena vlčí hlava.³¹⁶ Stejně tak měl vlčí hlavu Pešek z Drobnice, žijící v Praze, přičemž vlk se na jeho erbu objevuje k roku 1396.³¹⁷ U Albrechta z Hůrky na začátku 15. století se vlčí hlava objevila v klenotu, u jeho příbuzných Albrechta Doška (1436) a Buzka (1444) se však malovala již do štítu.³¹⁸ V tomto případě ovšem není jisté, jestli se nejednalo o hlavu psí, což platí i o Vaňkovi Polštářovi z Raduně s půleným štítem, v jehož pravém poli se nacházel buď pes, nebo vlk.³¹⁹ Též u Viléma z Nalžovic, pocházejícího z tvrze od Osečan,³²⁰ panuje spor, jestli neměl k roku 1364 v klenotu spíš lišku než vlka.³²¹ V osadě Soběnice, u Sedláčka vedeného jako Sovynice,³²² založil Mikuláš ze Soběnic k roku 1330 tvrz, přičemž ve svém erbu nesl vlka vyskakujícího ze křoví.³²³ Vlčí hlavu s krkem v klenotu měl rovněž

---

³¹³ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15*, s. 175. Sedláček zde uvedl, že roku 1404 měl Vácha získat odúmrt' na Plzeňsku. Odkazoval se zde na *Reliquiae tabularum terrae*, na daném místě se však požadovaná informace neobjevuje.

³¹⁴ Příbuzenství s Měsíčky z Výškova dokonce uvádí také oficiální stránky městyse Všetaty. Ty se odkazují na jednoho člena rodu, který do erbu přidal vlčí hlavu, a to Jana Měsíčka z Výškova. Jak však bylo již podotknuto, Jan Měsíček žil až v polovině 15. století. Myšlenku, že vladyky ze Všetat pocházeli z rodu Svojšínských i spolu s vladyky z Kamenice a Podnávec, zmínil na konci svého článku rovněž Antonín Šlechta. Připustil však, že pro podložení této úvahy neměl dostatek pramenného materiálu a že by si žádala hlubšího výzkumu. A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 67–68.

³¹⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1.*, s. 223

³¹⁶ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 106.

³¹⁷ *Ibidem*, s. 117.

³¹⁸ *Ibidem*, s. 133.

³¹⁹ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika 1*, s. 176.

³²⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15*, s. 251.

³²¹ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 180.

³²² PALACKÝ, František, *Popis Království českého čili, Podrobné poznamenání šech dosawadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného w jazyku českém i německém*, Praha 1848, s. 72.

³²³ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika 2*, s. 226.

Beneš roku 1412,³²⁴ pocházející z jižních Čech z tvrze Tchořovice nedaleko Blatné, o níž se prvně hovořilo v druhé polovině 14. století.³²⁵ Zajímavým erbem disponoval rod Vidršpergárů z Vidršpergu, pocházejících z okolí Plavna, kteří do Čech přišli v polovině 15. století.³²⁶ V červeném štítě se totiž objevoval vlk přirozené barvy ve skoku, který držel bílé jehně. Stejný motiv se pak opakoval i v klenotu.³²⁷

4.1.2.4. Vlčí zuby

Vlčími zuby se rozumí erbovní figura v podobě zahnutých špicí.³²⁸ Rozeznání této obecné figury však způsobuje řadu problémů a zůstává otázkou, jestli se u nás až na jednu výjimku, rodu Tetourů z Tetova, skutečně objevily vlčí zuby, nebo jestli se jednalo o záměnu s heroldskou figurou v podobě štítu děleného pokosně lomenými čarami, které tak vytvářely zuby či klíny. V české heraldice nebyly vlčí zuby tolik naturalisticky vykresleny jako například na sousedním Slovensku, kde se někdy doplňovaly o čelisti, jak je tomu například na některých erbech rodů Amade, Báthory nebo Várdei.³²⁹

Vladycký rod Tetourů z Tetova, pravděpodobně pocházející z Míšně, se v 15. století přestěhoval do Čech, kde se usadil v Nejdku. Tam se jako první uvádí Kašpar, případně také Kune, roku 1440. Rod se během 15. století postupně rozšiřoval a řada Tetourů držela majetky také na Moravě.³³⁰ Tetouři ve svých erbech užívali stříbrné klíny, které z různých stran vnikaly do červeného pole erbu, avšak v současné době se s touto heroldskou figurou objevovaly rovněž vlčí zuby.³³¹ K jejich erbu se váže erbovní legenda, podle níž byla družina lovců doprovázejících královnu v noci přepadena třemi vlky. Všichni se skryli, pouze Hynek z Tetova dokázal překonat strach a šelmy porazit, za což byl pasován do šlechtického stavu a získal tento erb.³³² S Tetoury je velmi úzce spjat rod Vchynských, ale již dlouho je prokázáno, že tyto dva rody nebyly příbuzné a jejich vzájemný vztah byl zfalšován na konci 16. století, kdy se oba rody pokoušely o povýšení do panského stavu. Tehdy došlo ke falsifikaci listin dokazujících shodný původ ze začátku 14. století.³³³ Rody se ho snažily zakládat na blízké podobnosti erbů obou rodů, neboť i Vchynští nesli erb

³²⁴ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 244.

³²⁵ J. ÚLOVEC a kol., *Encyklopedie českých tvrzí*, s. 840.

³²⁶ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 175.

³²⁷ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 261.

³²⁸ A. SEDLÁČEK – M. KOLÁŘ, *Českomoravská heraldika* 1, s. 164.

³²⁹ PAVLŮ, Miroslav, *K přestavbě malenovického hradu za Václava Tetoura z Tetova. Příspěvky ke genealogii a heraldice moravských Tetourů. Dokončení*, in: Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultura ROH VŽSKG 23, 1985, s. 47–54, zde pozn. č. 41, s. 53.

³³⁰ SEDLÁČEK, August, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914, s. 11.

³³¹ M. PAVLŮ, *K přestavbě malenovického hradu za Václava Tetoura z Tetova*, s. 11.

³³² VALENTA, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004, s. 297.

³³³ TEIGE, Josef, *Příspěvky genealogické*, in: Památky archeologické a místopisné 12, 1884, s. 467–470.

s lomenou čarou, která vytvářela stříbrné zuby na červeném štítě.³³⁴ Na rozdíl od Tetourů se u nich však vlčí zuby pravděpodobně nikdy nevyskytly až do roku 1596, kdy se majestátem Rudolfa II. staly společným znamením pro oba rody.³³⁵ Také vladykové z Bechlína měli na erbu vymalované tři zuby vystupující ze spodního okraje štítu, přičemž tento znak se u nich objevil nejpozději na začátku 30. let 15. století. Na základě blízké podobnosti erbů Vchynských a vladyků z Bechlína stejně jako geografické blízkosti Bechlína, ležícího nedaleko Litoměřic v severních Čechách, od domén Vchynských můžeme usuzovat, že tyto rody byly pravděpodobně příbuzensky spjaté.³³⁶

Zuby v erbu rovněž nesl Mikuláš z Hrádku u Zámostí. Jeho pečeť je doložena k roku 1297, přičemž Mikulášův štít rozdělovaly zuby pošikem. Po něm podobný erb užíval též jeho syn Epík a jeho potomci,³³⁷ stejně jako rozrod vladyků z Hrádku z Mikulášovy doby, vladykové z Jizerního Vtelna.³³⁸ Podobně jako u Vchynských však nemůžeme s jistotou tvrdit, že původním záměrem byly skutečně zuby vlčí. To samé pak platí též o posledním rodu, o vladykách z Čihoště, nacházejícího se na dnešní Vysočině a ležícího nedaleko Kutné Hory, v jejichž erbu byly malovány tři zuby vyrůstající zesponu štítu.³³⁹

4.1.2.5. Vlčí udice

Vlčí udice, jinak také hříč nebo vlčí železo, je poslední obecnou figurou, kterou lze nějakým způsobem spojit s vlky. Kromě vlčí udice byla velmi populární například i udice koňská, někdy nazývaná též koňské pušťadlo, protože se předpokládá, že se podobným nástrojem pouštěla koním krev. Vlčí udice byla tvořena dvojhákem a obvykle nabývala tvaru Z. V minulosti se vlčí udice používaly jako prostředek k lovu vlků,³⁴⁰ v českém prostředí však stejné pojmenování nesla také militárie nášlapní ježci, užívaní proti jízdnímu i pěšímu vojsku.³⁴¹ Jak se zdá, klasická vlčí udice se v Čechách ve středověku neobjevovala a vyskytla se až během novověku s příchodem německé šlechty,

³³⁴ Také Vchynští mají svou erbovní pověst o praměti rodu kněžně Tetě, která skolila vlka a jeho drápy si vyzdobila štít. A. VALENTA, *Dějiny rodu Kinských*, s. 297.

³³⁵ M. PAVLŮ, *K přestavbě malenovického hradu za Václava Tetoura z Tetova*, s. 11.

³³⁶ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 91. Druhou možností je příbuzenský vztah rodu Rostů z Prahy, kteří mají v erbu podobné zuby. Ibidem, s. 214.

³³⁷ Ibidem, s. 131.

³³⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 10*, s. 362.

³³⁹ A. SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika* 2, s. 109.

³⁴⁰ H. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, s. 129–130.

³⁴¹ Viz ŽÁKOVSKÝ, Petr, *Nášlapný ježek. Příspěvek k poznání jedné opomíjené středověké a raně novověké militárie*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M. Řada archeologická 12–13, 2009, s. 115–132. Jejich podoba v erbech A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK (ed.), *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2*, s. 80–82

konkrétně Aldringenů a Stadionů.³⁴² České pojetí vlčí udice se během středověku podobalo spíš dvou půlměsícům spojených očkem. Můžeme ji nalézt u dvou rodů, a to v polovině 14. století u vladyk z Heřmanic na Chrudimsku a na začátku století patnáctého u vladyk z Jeníkova na Čáslavsku.³⁴³ Jejich původ neznáme, avšak hříče ve znacích obvykle symbolizovaly věrnost, vzpomínku na nějakou událost či udělení loveckého práva.³⁴⁴

4.2. Městské znaky

Města se již od středověku pokoušela od ostatních osad diferencovat pomocí svých pečeti, zastávajících hlavně funkci ověřovací a prokazovací, jejichž vznik souvisí pravděpodobně s počátky městských písemností, a tedy i s rozvojem městských kanceláří.³⁴⁵ Později k identifikaci přispěly též znaky, jež měly převážně, ačkoli ne výhradně, svůj původ právě v městské pečeti. Jejich prvotní účel byl nejspíš hlavně vojenský a až postupně se městské znaky stávaly obecným symbolem města, objevujícím se na budovách a sloužícím k reprezentaci.³⁴⁶

4.2.1. Zvířata v městských znacích

Figury v městských znacích byly značně rozmanité, ačkoliv vůbec nejčastěji se objevovalo vyobrazení hradeb, buď samotné či doplněné o další motivy. Znaky dále vycházely z charakteristických rysů daného města, o čemž vypovídají i figury v podobě náradí a nástrojů vyjadřující typické zaměstnání jejich obyvatel. Pro poddanská města bylo běžné odvození z erbovního znamení jejich vrchnosti, jak se stalo například i u zlaté pětিলisté růže Jindřichova Hradce, vycházející z erbu pánů z Hradce. Znaky však mohly rovněž upozorňovat na příznačný výskyt té či oné zvířeny nebo jiné přírodní zvláštnosti v dané oblasti, což dokazuje uvařený rak ve znaku Rakovníka, vycházející nepochybně z výskytu tohoto korýše v místním toku.³⁴⁷ V městských znacích se zvířata v období středověku nejčastěji objevovala jako obecné figury ve štítech, avšak v případě Starého a Nového Města pražského můžeme s jistotou hovořit o jejich přítomnosti také v klenotu a jako štítonošů.

---

³⁴² J. PELANT, *Erby české, moravské a slezské šlechty*, s. 27, 426. Toto zjištění nás může vést k myšlence, že vlčí udice se v českém středověkém lovectví neužívala.

³⁴³ A. SEDLÁČEK – V. RŮŽEK (ed.), *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Svazek 3, s. 402.

³⁴⁴ H. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, s. 130.

³⁴⁵ HOFFMAN, František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, 2. vyd., Praha 2009, s. 427.

³⁴⁶ NOVÝ, Rostislav, *Počátky znaků českých měst*, in: Sborník archivních prací 26, 2/1976, s. 367–412, zde s. 397, 406.

³⁴⁷ H. POHANKA, *Heraldika v souvislostech*, s. 251.

Lev a orlice dominovali nejen rodovým erbům, ale též městským znakům, v řadě případů však byli doplněni ještě o další motivy, například velmi častou a oblíbenou fortifikaci. Lvovi býval rovněž vtisknut do tlap nějaký předmět. Jejich výskyt lze nepochybně spojit s královským majestátem, neboť lev se například velmi hojně objevoval ve znacích královských měst, přestože málokdy jako lev dvouocasý.³⁴⁸ Společně se tato zvířata vyskytovala například ve znaku města Kutná Hora, na němž byl lev vyveden stříbrnou a orlice černou barvou a který městu udělil král Václav IV. již k roku 1392, nebo Mělník, jehož znak je spojován s Přemyslem Otakarem II., který Mělník povýšil na město královské.³⁴⁹ Privilegiem pro Staré Město pražské, vydaným císařem Fridrichem III. a potvrzeným králem Vladislavem II. z roku 1475, byli k původnímu znaku přidáni dva lvi do klenotu i do pozice štítonošů, kdy v obou případech podpírají koruny. Obdobným dokumentem získalo roku 1477 Nové Město pražské podobné polepšení s tím rozdílem, že koruny nepodpírali lvi, nýbrž orli.³⁵⁰

Další zástupci zvířecí říše budou zmíněni jen krátce, jejich spektrum je totiž rovněž značně rozsáhlé a široké. Z ostatních zvířat se poměrně často objevoval medvěd, což nejspíš poukazuje též na četnost této šelmy v Čechách, dále pak jelen či pouze jeho hlava, kanec, zajíc a v případě Plzně také například dvouhrbý velbloud, přičemž o toto exotické zvíře se znak města obohatil díky Zikmundu Lucemburskému na základě události z roku 1433, kdy se Plzeňským povedlo ukořistit živého velblouda během obléhání Plzně husity.³⁵¹ Z domácích zvířat stojí za zmínku beránci, kozlové nebo psi. Z ptáků se nejhojněji malovali labutě a kohouti, přičemž je následovali například havrani, sovy, husy i jiní. Ostatní živočišné druhy jsou zastoupeny méně, lze uvést již zmíněného raka ve znaku obce Rakovník, přičemž zhusta se objevovaly především ryby. I v městských znacích se můžeme setkat s roztodivnými nadpřirozenými tvory, z nichž lze jako zástupce zvolit například kolínské zlaté draky.³⁵²

4.2.2. Vlk v městských znacích

Přestože zvířata se v městských znacích objevovala a dodnes objevují poměrně často, vytyčené období do začátku 16. století vlkům v Čechách v tomto směru nepřálo. Spolehlivě je totiž nemáme doložené ani na jednom erbu. S prvním pramenně podloženým

---

³⁴⁸ J. ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, s. 47.

³⁴⁹ KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch. *Znaky měst českých*, in: *Příloha k Časopisu Společnosti přátel starožitností českých*, roč. 2–7, Praha 1899, nestránkováno.

³⁵⁰ J. ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, s. 52, 55.

³⁵¹ V. KRÁL Z DOBRÉ VODY, *Znaky měst českých*, nestránkováno.

³⁵² J. ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, s. 48–49.

vlkem ve znaku města se setkáváme u osady Rábí, povýšené na město roku 1399, které získalo svůj erb privilegiem od Vladislava Jagellonského 9. září 1513. V jeho štítu je mimo jiné vyobrazen vlk přirozené barvy, jenž má na krku zavěšené zelené paroží, a stejný motiv je umístěn též do klenotu.³⁵³ Záhadnějším znakem je pak erb Kvítkova, obce nedaleko České Lípy. Znak obce je sice doložen až z 19. století, ale nápadně odkazuje na erb jeho vrchnosti, která zde pobývala až do husitských válek, a to na Vlky z Kvítkova. Znak Kvítkova dodnes tvoří modrý štít, na němž je umístěna stříbrná hradební zeď s cimbuřím, pětিলistá růže a vlk ve skoku. V písemných pramenech je sice Kvítkov vždy nazýván pouze vsí, avšak předpokládá se, že za panování Vlků z Kvítkova mohl být ve 14. století či na počátku století patnáctého dočasně městečkem, přičemž tento status později zanikl a Kvítkov byl připojen k nedalekým Novým Zámkům u Zahradek.³⁵⁴ Výskyt vlků v městských znacích byl ovšem v každém případě výjimečný. Je na místě si pokládat otázku, proč tomu tak bylo. Pokusíme se tak nastínit některé z možných odpovědí.

První městské znaky, v tomto případě především znaky královských měst, vznikaly pravděpodobně spontánně bez větších zásahů panovníka. Jednalo se totiž především o prostředek vzájemné diferenciaci, aniž by tyto erby nabývaly významnějšího právního podtextu. Panovník proto nejspíš nezasahoval ani do volby figury, kterou si do znaku město vybralo.³⁵⁵ Obecně však lze pozorovat, že se jednotlivá města odvolávala na svou zeměpanskou vrchnost, v tomto případě krále, takže ve štítech se hojně objevovali lvi a přemyslovské orlice, přestože i v tomto případě existovaly výjimky, jak dokazuje například nejstarší vyobrazení kutnohorského znaku, jenž je umístěn v erbovní galerii na německém hradu Laufru, vzniklé asi mezi léty 1357–1360, v podobě dvou překřížených hornických kladívek. Kladívka jsou v tomto případě jasnou charakteristikou Kutné Hory, odkazující na těžbu stříbra.³⁵⁶ Specifický je též znak Berouna, jehož nejstarší provedení je vyvedeno na městské bráně z poloviny 15. století. Na něm kráčí medvěd do brány se zdviženou mříží a znak tak představuje mluvící znamení.³⁵⁷ Poslední a specifický příklad z královských měst představuje Plzeň, jejíž znak vznikl nejspíš v letech 1420–1433. Je na něm vyobrazen stříbrný chrt s obojkem, symbolizující věrnost králi a katolické církvi během husitských válek, k němu se nejspíš brzy po roce 1433 přidal velbloud, odkazující

³⁵³ VOJTÍŠEK, Václav, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928, s. 116–117.

³⁵⁴ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3*, s. 310–311.

³⁵⁵ R. NOVÝ, *Počátky znaků českých měst*, s. 410.

³⁵⁶ Ibidem, s. 396, 380.

³⁵⁷ Ibidem, s. 374.

na přítomnost tohoto exotického zvířete.³⁵⁸ Většina znaků královských měst předhusitského a husitského období se buď vztahovala k zeměpanské svrchovanosti, tedy králi, nebo svým vyobrazením charakterizovala samotná města, dále se jednalo o znaky mluvící vycházející z názvu měst, případně se vztahovala k významné a unikátní události. V takovém případě si pak dokážeme jen stěží představit, že by nějaké z královských měst preferovalo ve svém erbu vlka, neboť by jej bylo možno podložit pouze erbovní pověstí. Situace se změnila v období vrcholného středověku. První pramenně doložené privilegium dávalo městu Most jménem krále pečeť s erbem ještě před husitskými válkami v roce 1411, přičemž po nich se tato praxe stále více upevňovala a jejich udělování tak se stalo královským právem. Znaky ztrácely své vojenské funkce a naopak nabývaly obecného symbolického významu.³⁵⁹ V takovém případě je jasné, že se vazba erbu na vrchnost, tedy krále, ještě prohlubovala a hlavními erbovními zvířaty se stali lev a orlice, eventuálně se na nich i nadále objevoval motiv charakteristický pro jednotlivá města.

V případě méně významných poddanských měst a městeček byly znaky především odvozovány bezprostředně od erbů jednotlivých vrchností.³⁶⁰ Stejně jako u měst královských nebylo jejich hlavním účelem pouze znázorňovat plné panství daného pána nad městem, ale rovněž symbolizovat město jako takové v obecných souvislostech. Proto se erby vrchnosti různě upravovaly a specifikovaly, například dělením, přidáním dalších atributů nebo jejich vynecháním, případně i úpravou jednotlivých tinktur.³⁶¹ Lze tak usuzovat, že vladyské rody uvedené v předchozí podkapitole, v jejichž erbech figuroval nějakým způsobem vlk, nevlastnily natolik významné lokality, aby je opatřily svým znakem, případně držely pouze jejich části, nebo získaly majetky, které byly znaky již opatřené a které nemohly bez svolení krále správně upravovat.³⁶² Proč se vlci v erbech neprojevovali ani jako jeden z přidáných atributů odlišujících znak města od erbu vrchnosti, zůstává další otevřenou a nezodpovězenou otázkou. Jednou z možných odpovědí může být však mimo jiné i pronikání již nastíněného symbolického vnímání vlka, který tak v obyvatelích měst vzbuzoval odpor a nenávisť.

---

³⁵⁸ R. NOVÝ, *Počátky znaků českých měst*, s. 397, 386.

³⁵⁹ F. HOFFMAN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 434.

³⁶⁰ R. NOVÝ, *Počátky znaků českých měst*, s. 373.

³⁶¹ F. HOFFMAN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 52–53.

³⁶² Přesto se podobné případy v praxi stávaly. Vrchnost někdy polepšila nebo udělila městu znak i bez králova svolení. Ten se buď časem ujal a pronikl i do oficiálních styků, nebo se od něj postupně upustilo. J. ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, s. 33.

4.3. Domovní znamení

S městskou heraldikou souvisí do jisté míry rovněž domovní znamení, jejichž hlavní úkol byl zejména praktický – reprezentovala jednotlivé domy, informovala o nich chodce a ulehčovala orientaci v samotném městě.³⁶³ O prvních domovních znameních máme nejranější písemné zmínky již z poloviny 14. století, a to konkrétně z Prahy, metropole Českého království.³⁶⁴ Od 15. století se domovní znamení již běžně zapisovala do městských knih při identifikaci jednotlivých domů a získávala tak úřední charakter.³⁶⁵ Často se pak stávalo, že domy začaly určovat totožnost svého majitele a jejich název se přenesl do jména osoby, případně se z něj vytvořil jakýsi predikát. Toto označení se v průběhu dalších staletí skutečně mohlo stát i rodovým jménem, v případě měšťanských erbovních rodin i šlechtickým přídomkem. Je však nutné podotknout, že domovní znamení vypovídají též o mentalitě majitele dané budovy, neboť dotyčná osoba si sama svůj symbol vybrala a rozhodla se s ním ztotožnit svůj příbytek. Jako nadmíru komplikované, snad i nemožné, se jeví snaha rekonstruovat motivy těchto lidí, které je přiměly k volbě daného znamení.³⁶⁶

4.3.1. Zvířata v domovních znameních

Zvířata dochovaným či písemně doloženým domovním znamením nejen v Praze, ale například též v Olomouci zcela dominovala.³⁶⁷ V zoologické zahradě města se lze setkat s divokými i domácími zvířaty, s celou řadou ptáků, ryb či dokonce s blechou, která zdobila dům *U Blech* v Křížovnické ulici na Starém Městě již na začátku 15. století a která je jedním z mála zástupců hmyzí říše v domovních znameních.³⁶⁸ Významné postavení mezi zvířaty však zaujali především šelmy a dravci, většinou samci. Pouze zvířata provázená čistě zápornou charakteristikou se na domech neujala – jako příklad lze uvést opomenutou myš či netopýra, o jejichž zařazení mezi městskou faunu neexistují žádné důkazy.³⁶⁹ Obvykle se na znamení vyskytovalo pouze jedno zvíře, mohlo se však stát, že jich bylo zastoupeno též více, jak nám dokazuje dodnes dochovaný dům *U Dvou malých*

---

³⁶³ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 13.

³⁶⁴ HLAVÁČEK, Petr, *Kadaňská domovní znamení*, Kadaň 2010, s. 2.

³⁶⁵ J. PETRÁŇ – M. BUCHVALDEK – V. MICHOVSKÝ – M. TÍCHA – J. SLÁMA – T. DURDÍK – L. PETRÁŇOVÁ, *Dějiny hmotné kultury*, s. 644.

³⁶⁶ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 13.

³⁶⁷ Ibidem, s. 35 a GRAČKA, Vladimír – LISICKÁ, Helena – ZÁMEČNÍČEK, Karel, *Domovní znamení v Olomouci. Domovní znamení a ochranné motivy, pověsti olomouckých domů*, 2. vyd., Olomouc 2013, s. 15.

³⁶⁸ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 35, 254.

³⁶⁹ Ibidem, s. 41–42.

černých medvídků v ulici Na Perštýně na Starém Městě, jehož znamení se datuje do roku 1450.³⁷⁰

Může působit překvapivě, že nejhojněji ze všech šelem se až do 16. století objevoval medvěd, což snad lze přisuzovat i faktu, že to byli právě medvědi brtníci, kteří kralovali českým lesům i přes to, že je v křesťanské ideologii nahradil v pozici vládce zvířat lev.³⁷¹ Tato šelma je v ikonografii symbolem odvahy i hrubé síly, stejně jako atributem svatého Havla.³⁷² S černým medvědem se tak lidé již od roku 1426 mohli setkat v Železné ulici, zatímco medvěd hrající na cintharu je vítal na Ovocném trhu od druhé poloviny 15. století.³⁷³ Lev by ani zde neměl zůstat opomenut. Románští a raně gotičtí lvi se na domovních znameních vyznačovali vyplazeným jazykem a napřaženými drápy. Patrně nejstarší lev se nachází na Malém náměstí v gotickém portálu jednoho z domů a pravděpodobně pochází ze 14. století.³⁷⁴ Další lev, tentokrát červený, opanoval roku 1414 dům v Kaprově ulici, zatímco v Pařížské ulici bylo možno se již v polovině 14. století setkat se dvěma lvy o jedné hlavě. Toto netradiční znamení bylo vybráno patrně proto, aby bylo dobře rozeznatelné pro chodce přicházející z obou stran ulice.

Z ptáků lze jako příklad uvést druh exotický, v Čechách přiblížený pouze v literárních dílech, tedy pelikána, který se v Praze na domovním znamení ocitl již v první polovině 15. století v Husově ulici.³⁷⁵ Tento pták získal v křesťanské symbolice dobrou pověst díky přetlumočené antické bajce. Pelikán tak připomínal učení o eucharistii a zmrtvýchvstání, stejně jako bezbřehou obětavost.³⁷⁶ Dalším exotickým zvířetem, na které bylo možno narazit v pražských ulicích, byl slon, neboť dům na rohu Staroměstského náměstí a Dlouhé ulice se po něm jmenoval již od roku 1427, přestože se bohužel žádný exemplář nedochoval.³⁷⁷

Další výklad o kamenné fauně, která ve středověku zdobila domy měšťanů, by mohl být skutečně vyčerpávající a rozsáhlý, neboť na fasádách bylo možno se setkat se dále například i s mírnými beránky, věrnými koňmi, vzdorovitými raky, rychlými jeleny či bájnými gryfy a jednorožci a mnohými dalšími. Podobně jako u předchozích kapitol, i zde

---

³⁷⁰ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 36, 258.

³⁷¹ *Ibidem*, s. 41.

³⁷² JEŽKOVÁ, Alena, *Strážci pražských ulic*, Praha 2006, s. 106.

³⁷³ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 250, 253.

³⁷⁴ A. JEŽKOVÁ, *Strážci pražských ulic*, s. 91.

³⁷⁵ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 256.

³⁷⁶ *Ibidem*, s. 37.

³⁷⁷ A. JEŽKOVÁ, *Strážci pražských ulic*, s. 156.

však byli uvedeni pouze vybraní zástupci bohaté zvířecí říše domovních znamení jako její ilustrace.

4.3.2. Vlk v domovních znameních

V případě domovních znamení se práce časově omezí začátkem 16. století a geograficky pouze na území Prahy, tedy na Staré Město, Nové Město, Malou Stranu a Hradčany. Jen v tomto případě totiž došlo k systematickému a rozsáhlému shrnutí všech doložitelných informací. Ve vymezeném období se na území Prahy nacházelo sedm domů se znamením, v němž nějakým způsobem figuroval vlk. Ani jedno z nich se však bohužel nedochovalo do dnešních dob a obvykle bylo v pozdějších dobách nahrazeno znamením jiným.

Pravděpodobně nejstarší domovní znamení s vlkem se nacházelo na domu *U Vlčího hrdla*, který stál na Uhelném trhu na Starém Městě. Hovoří se o něm už roku 1404 v souvislosti s jeho majitelem, Janem Vlčímhrdlem, který dům vlastnil pravděpodobně do roku 1428, kdy se přestěhoval do Kostečné ulice.³⁷⁸ Zajímavé je, že dům od Jana zakoupil Václav Piktonosek, údajný příslušník rodu vladyk ze Všehrd, jehož potomek Jan, který se zde narodil, začal jméno domu užívat jako přízvisko. Sám Jan jej později rovněž prodal a nejpozději od roku 1607 se dům nazýval *U Tří per*.³⁷⁹ Jan Vlčíhrdlo se přestěhoval do prostornějšího příbytku na Malém náměstí. Tento dům se původně nazýval *U Mouřenínů*, ale v souvislosti s novým majitelem byl rovněž přejmenován na dům *U Vlčího hrdla*, přičemž tento název si podržel až do roku 1629.³⁸⁰

Během doby husitské se prosazovala domovní znamení, které odrážela společenskou kritiku a výtvarně ji zpřístupňovala laikům. V Praze první poloviny 15. století se tak bylo možno setkat s vlkem kázajícím ovcím na Malém náměstí, zcela jistě odkazujícího na falešné kněze, a „s vlkem husám pištícím“, tedy nejspíš dalšího vlčího kazatele s husím publikem.³⁸¹ Vzhledem k tomu, že husa byla jedním ze symbolů husitů, toto znamení mohlo naopak představovat výsměch ze strany katolíků, kteří rovněž upozorňovali na to,

---

³⁷⁸ V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy. Díl 8*, s. 94, 132.

³⁷⁹ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 261.

³⁸⁰ A. P. ŠLECHTA, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, s. 21–22. Petráňová toto domovní znamení datuje až do 16. století, konkrétně k roku 1533, tedy do doby jen pět let před tím, než se Všehrdové z domu přestěhovali. L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 262.

³⁸¹ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 25. O rozšířenosti tohoto znamení svědčí také podobný dům, který se nacházel v Kutné Hoře. Roku 1490 tam řezník Jaroš prodal řezníkovi Vávrovi dům, na němž kázal vlk husám. ŠIMEK, Josef, *Zprávy o starodávných malbách na domech kutnohorských*, in: *Památky archeologické a místopisné* 24, 1889, s. 407–408, zde s. 407.

že kališníci následovali heretiky.³⁸² V Praze stál pravděpodobně také dům, jehož znamení představovalo vlka s kozly.³⁸³

Celkový počet námi sledovaných domovních znamení uzavírá dům *U Vlka*, doložený k roku 1436 v Havelské ulici, který však již v 16. století není zaznamenán a zůstal tak záležitostí ryze středověkou, a dům *U Vlčice* ve Zlatnické ulici na Novém Městě, zmiňovaný od roku 1461, přičemž vlčice se ze znamení vytratila během 16. století.³⁸⁴

---

³⁸² ŠMAHEL, František, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 176–177.

³⁸³ L. PETRÁŇOVÁ, *Domovní znamení staré Prahy*, s. 25.

³⁸⁴ *Ibidem*, s. 264, 288.

Závěr

Společnost každé dějinné epochy k vlkům přistupovala odlišně a vnímala je v rozdílném světle. V křesťanské kultuře evropského středověku zaujali vlci negativní postavení démonického a opovrhovaného stvoření. Předkládaná práce si dala za cíl sledovat původ této nenávisti, zachytit její projevy v českém vrcholném a pozdním středověku a pokusit se zrekonstruovat, jestli a jakým způsobem se odrážela nejen v literatuře, ale také ve vybraných hmotných pramenech, v tomto případě ve šlechtické a městské heraldice a v domovních znameních.

Středověkému člověku utvářela pohled na vlky především náboženská symbolika spolu s každodenní zkušeností. Na formování představ měla signifikantní vliv *Bible*, která zdůrazňovala vlčí nenažranost a krvelačnost, především však představila tradiční antagonismus vlka a ovečky. Šelmou, která napadala stáda mírumilovných ovcí, symbolizujících v křesťanském myšlení věřící spravované Kristem jako Dobrým pastýřem, bylo pro její nečisté jednání opovrhováno. O tom, že na tento negativní vztah k vlkům měl vliv také život pastýřů, pro které představovaly jejich ovce důležitý zdroj obživy, není pochyb. Biblický pohled se příliš nelišil ani od hlediska klasických antických autorů, zejména Plinia Staršího. Jejich díla rovněž poznamenala středověké myšlení a dala vzniknout některým zcestným a nepravdivým představám, které vlky provázely mnohdy až do novověku.

Projevy těchto stereotypů ve vrcholném a pozdním středověku lze sledovat především v literatuře, v níž se k vlkům vázala určitá univerzální topoi. Jejich přítomnost v literárních dílech českého středověku byla v této práci demonstrována na příkladech narativních historiografických pramenů 14. a 15. století. Řada z těchto schémat vycházela z *Bible*, neboť vlci se v textech pravidelně spojovali se zradou, hltavostí i úskočností, kterou představoval především pověstný „vlk v rouše beránčím“. Některá z těchto topoi však měla původ též ve vlastních životních zkušenostech, které musely na středověkého člověka působit skutečně hrozivě. Mezi ně patřilo vlčí mrchožroutví, které se v literatuře často objevovalo v souvislosti s opuštěným bitevním polem, na němž vlci hodovali na nepohřbených padlých bojovnících. Lidé si s obavami všímali také toho, jak vlci v dobách války prospívali, neboť se jejich počty značně rozmnožily a obvykle plaché šelmy získaly na smělosti. Fakt, že toto opakující se literární téma nevycházelo jen z představ středověkých autorů, ale poukazovalo na reálnou hrozbu, potvrzuje i dnešní situace na

Ukrajíně, kde se v současnosti kvůli rusko-ukrajinské válce vlkům daří velmi dobře, čím dál tím více se odvažují přiblížit se k lidským obydlím a množí se případy napadení.

Zejména od vrcholného středověku však lze vnímat jistý posun ve vnímání celého zvířecího světa. Vlků se tato proměna dotkla hlavně kvůli bajkám, v nichž byl vlk zesměšňován a (neprávem) zobrazován jako hloupé stvoření, které se snadno nechá zaslepit svou nenasytností a lakotou. V běžném životě sice vlk stále představoval nebezpečného oponenta lidí, ale bajky jej alegorizací částečně zbavily jeho démonické povahy a představily ho v novém, komickém světle.

Obecně však lze usuzovat, že odpor k vlkům pramenil zejména z ekonomických důvodů. Pro pastýře či prakticky každého majitele domácích zvířat představoval obávanou škodnou, neboť ztráta každého kusu mohla znamenat tragédii. Šlechta pak vnímala vlky jako konkurenci v lovu ceněné vysoké zvěře, o čemž svědčí i právní ustanovení, jež nabádala poddané aktivnímu hubení vlků. Ke strachu bezesporu přispívaly také útoky vlků na člověka, kterých bylo ve středověku pravděpodobně více než v dnešních dobách. Často se uvádí, že tyto dnes plaché šelmy získaly svou bázlivost až na základě respektu z palných zbraní, které se zejména od 17. století hojně používaly při jejich lovu. Po vlčím kousnutí navíc hrozila nákaza vzteklinou, neléčitelnou nemocí s děsivými symptomy, která vždy končila smrtí, přičemž její propuknutí bylo s předchozím napadením zvířetem již v období středověku správně spojováno.

V hmotných pramenech, které jsou v této práci zastoupeny šlechtickou a městskou sfragistikou a heraldikou i domovními znameními, spojenými neodmyslitelně s prostředím města, byla situace nejspíš trochu odlišná. Bakalářská práce se zaměřila na erby šlechty a měst sídlících na území Čech, jejichž znaky a pečete jsou pramenně doloženy do konce 15. století. Zohledněná domovní znamení pochází ze stejného časového horizontu z území Prahy. Erb sloužil rodu, jednotlivci či městu jako jeho osobní reprezentace a identifikace, s erbovním znamením byli jeho vlastníci obvykle neodmyslitelně spojováni. Proto se představa, že erbovní vlk odkazoval na své negativní vlastnosti, které by se tím částečně vztáhly i na jeho majitele, jeví jako nepravděpodobná. Heraldická zvířata na počátku pravděpodobně prezentovala své nejlepší charakteristické rysy, které jim středověká společnost přiřadila a vlkům se tak přisoudila odhodlanost a bojovnost. Postupně se navíc mohla bezprostřední vazba mezi užíváním erbu a symbolikou erbovního znamení vytratit a hlavní podstatu nabyla především jeho identifikační funkce. Interpretovat původ vlků

v erbech, tedy za jakých okolností a z jakého důvodu je jednotlivé rody získaly jako své znamení, se povedlo pouze v minimu případů. Ke splnění podobného úkolu totiž chybí celá řada podstatných písemných a hmotných pramenů.

V bakalářské práci se povedlo prokázat existenci alespoň šestnácti erbů, v nichž figuroval vlk, a čtyř sporných případů, u nichž je identita erbovního zvířete nejistá. Všechny rody, které se vlky vyznačovaly, spadaly do kategorie nižší šlechty a titulovaly se jako vladykové. V literatuře se hojně objevuje tvrzení, že vlci nejčastěji představují erby mluvící. Toto stanovisko se ale nepodařilo potvrdit, neboť z celkového počtu jich do této kategorie spadá pouze sedm.³⁸⁵ Jediný znak, který lze interpretovat erbovní pověstí, patřil vladykům ze Všehrd, údajným příbuzným Měsíčků z Výškova a vladyků z Volfštejna, tedy dvou starých šlechtických rodů z okolí Plzně, které ve svém erbu rovněž nosily vlka. Okolnosti této příbuznosti však zůstávají nejisté a spíš se naskytá možnost, že se rod Šlechtů ze Všehrd dopustil genealogické fikce a převzal starší a nedochovanou pověst původně patřící vladykům z Volfštejna a Měsíčkům z Výškova. V posledních jedenácti případech se bohužel původ vlka v erbu nepodařilo vysvětlit nijak hlouběji.³⁸⁶

K vlkům se váží také dvě další erbovní znamení, a to vlčí zuby a vlčí udice. Otázkou zůstává, do jaké míry se u nás tyto dvě figury opravdu vyskytovaly, protože zejména vlčí zuby mohly být zaměněny se štítem děleným pokosně lomenou čarou, čímž se vytvářely zuby vystupující z boku štítu, zatímco za vlčí udicí se neskrývá jen lovecký nástroj, nýbrž i středověká militárie. Vlčí zuby měl v erbu jistě pouze vladycký rod Tetourů z Tetova, kteří se však do Čech přistěhovali až v 15. století z Německa. Později se snažili deklarovat svou příbuznost s Vchynskými z Vchynic právě na základě podobnosti erbu, erbovním znaméním původně českého rodu Vchynských však s největší pravděpodobností nebyly vlčí zuby, ale klíny rozdělený štít. Figura vlčí udice, která se podobá skutečnému historickému zařízení k lovu vlků, se na našem území objevila pouze ve dvou případech, a to u vladyk z Heřmanic a u vladyk z Jeníkova.

V městské středověké heraldice neměli vlci nejspíš zastání vůbec, prvenství v tomto směru drží až město Rábí, které erb získalo roku 1513. Sporným případem však zůstává Kvítkov, o jehož povýšení na město však neexistují žádné pramenné zmínky a jeho první dochovaná

---

³⁸⁵ Vlkové z Kvítkova, vladyky z Volfemberka, vladyky z Vlkova, vladyky z Valu a z Choltic, vladyky z Volfštejna, Blažej Vlk ze Strážného a Václav Vlček z Čenova.

³⁸⁶ Vladyky z Kamenice a vladyky Podnavci, Kostkové z Postupic, vladyky ze Všetat, vladyky z Čankovic, vladyky z Drobnice, vladyky z Hůrky, vladyky z Raduně, vladyky z Nalžovic, vladyky ze Soběnic, Vidršperkářové z Vidršperka a vladyky z Tchořovic.

pečeť pochází až z 19. století. Přestože znak Kvítkova vychází z erbu jeho vrchnosti, vladyků z Kvítkova, nelze jistě hovořit o tom, že tento znak získalo město v době jejich panování, nikoli jako reminiscenci později. Otázka, proč se vlci v městských znacích nevyskytují, zůstává otevřená. Znaky královských měst odkazovaly zpravidla na zeměpána, tedy panovníka, a proto se častěji setkáme s orlicí nebo lvem. Některé zvláštní případy erbů charakterizovaly město na základě významné události nebo typického rysu dané lokality, ty se však zřejmě s vlky nepojily. Města poddanská své erby rovněž vázala na svou vrchnost. V jejich případě může být možným vysvětlením to, že představené šlechtické rody nedisponovaly osadami, které by v době jejich držení získaly status města, případně již erb měly z dob dřívějších. Hojnější zastoupení našli vlci v domovních znameních. V ulicích Prahy se totiž nacházelo celkem sedm znamení, v nichž tyto šelmy vystupovaly. Je zajímavé sledovat, že se do některých z nich promítly také literární topoi, jak dokládají dvě vyobrazení s kázajícím vlkem, upozorňujícím na nebezpečí falešných a heretických kněží.

Do jisté míry lze sledovat dva odlišné přístupy k vlkům. První z nich, reflektovaný zejména v literatuře, je pojímal jako škůdce a každodenní nepřátele středověkého člověka. V heraldických pramenech však vlci vystupovali jako erbovní figura, reprezentující rod a odkazující na odhodlanost a bojovnost prvních majitelů daného erbu. Značný prostor pro bádání však zůstává otevřený v oblasti dalších hmotných pramenů, například knižních iluminací a jiných uměleckých projevů, nebo v otázce odlišných literárních památek českého středověku. Ani archeologické zkoumání, které by napomohlo odhalit výskyt vlků v Čechách a míry využívání jejich těla jako komodity v podobě kožešin, zubů, masa a podobně, rozhodně není u konce.

Na závěr je však třeba podotknout, že středověk dozajista napomohl utváření záporných stereotypů o vlcích, které mnohdy přetrvávají dodnes. Tyto představy se znovu projevují zvláště v posledních letech, kdy se vlci do krajiny celé severní polokoule pomalu navracejí. Je dokázané, že přítomnost vlků působí na přírodu až „ozdravným“ způsobem, jak potvrdilo například znovuvvedení vlků do Yellowstonekého národního parku v USA v roce 1995. Přesto se proti jejich přítomnosti bouří zejména farmáři, kteří si stěžují na plenění svých stád a požadují opětovné vyhubení vlků, nebo alespoň státní regulaci. Vlci jsou přitom zodpovědní jen za zlomek úmrtí dobytka, který mnohonásobně častěji umírá v důsledku nemocí. Hlavní vlčí kořistí stále zůstává divoká zvěř, v tomto směru se však vlci střetávají s loveckou vášní člověka a opět se stávají nechtěnou konkurencí. Řada

dalších tvrzení, kterými odpůrci vlků argumentují a mezi něž patří například i názor, že vlci mnohdy zabíjejí víc kusů zvěře, než musí, z čiré radosti z lovu, pramení ze zoufalého neporozumění způsobů jejich života. I o několik století později se tak mnohdy můžeme stát svědky novodobé „démonizace“ tohoto zvířete v soudobých médiích.

Seznam literatury

Prameny a edice

BARTOLOMĚJ PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, *Diadochos. Posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech tří stavů slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského. Svazek 3*, Brno 2005.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad, 11. vyd., Praha 2005.

BLÁHOVÁ, Marie – ČAPEK, Jan Blahoslav (edd.), *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*, Praha 1979.

BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk – TOMEK, Václav Vladivoj – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.

BLÁHOVÁ, Marie – JAKUB, Pavel (edd.), *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987.

ČERNÁ, Alena M. – ČORNEJ, Petr – KLOSOVÁ, Markéta (edd.), *Staré letopisy české. Texty nejstarší vrstvy*, Praha 2003.

ČERNÁ, Alena M. (ed.), *Staročeské knihy lékařské*, Brno 2006.

DANHĚLKA, Jiří – HÁDEK, Karel – HAVRÁNEK, Bohuslav – KVÍTKOVÁ, Naděžda (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu 2*, Praha 1988.

EMLER, Josef – GEBAUER, Jan (edd.), *Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Praha 1893, s. 1–326.

EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Kosmův letopis český*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 2, Praha 1874, s. 1–198.

EMLER, Josef – TOMEK, Václav Vladivoj (edd.), *Letopisy české od roku 1196 do roku 1278*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 2, Praha 1874, s. 282–303.

EMLER, Josef (ed.), *Chronicon aulae regiae*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 4, Praha 1884, s. 1–337.

FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Enigmaticus*, in: FLEJŠHANS, Václav (ed.), *Klaret a jeho družina. Svazek 2. Texty glosované*, Praha 1928, s. 61–92.

FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae* 12, Praha 2004.

GOLL, Jaroslav (ed.), *Kronika Vavřince z Březové*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 5, Praha, 1893, s. 337–534.

HADRAVOVÁ, Alena (ed.) – PAVEL ŽÍDEK, *Knih dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*, Praha 2008.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf – FIALA, Zdeněk (edd.), *Zbraslavská kronika*, Praha 1976.

- HLAVAČKA, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.
- HRDINOVÁ, Martina (ed.), *Erby ctihodné šlechty slavného Království českého. Edice a analýza dvou erbovníků české šlechty z 80. let 17. století*, Praha 2013.
- CHARVÁT, Jaroslav – PALACKÝ, František (edd.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, Praha 1941.
- KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské z archivů domácích i cizích. Svazek 14*, Praha 1895.
- KALOUSEK, Josef (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 21*, Praha 1903.
- KONRÁD Z MEGENBERGU, *Das Buch der Natur* [online], Augšpurk 1481, World Digital Library, dostupné z: <https://www.wdl.org/en/item/3158/>
- KREUZ, Petr – MARTINOVSKÝ, Ivan – VOJTÍŠKOVÁ, Jana (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a zřízení o ručnicích)*, Praha 2007.
- MAŘÍKOVÁ, Martina (ed.), *Finance v životě pražské metropolitní kapituly. Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418*, Praha 2018.
- NOVOTNÝ, Václav (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy*, in: *Fontes rerum Bohemicarum* 8, Praha 1932, s. 25–120.
- RACKHAM, Harris (ed.) – PLINIUS STARŠÍ, *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume 3. Libri 8–11*, Londýn 1967.
- SCANLAN, James J (ed.) – ALBERT VELIKÝ, *Man and the Beasts. De Animalibus (Books 22–26)*, New York 1987.
- SEDLÁČEK, August (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914.
- ZÍBRT, Čeněk (ed.), *Vavřince z Březové Snář velmi pěkný*, Praha 1908.

Literatura

ABERTH, John, *An Environmental History of the Middle Ages. The Crucible of Nature*, New York 2013.

ADAMSON, Peter – EDWARDS, Fay G., *Animals. A History*, New York 2018.

ANDRESKA, Dominik, *Právní normy vedoucí k vyhubení vlka evropského (Canis lupus) v českých zemích*, Praha 2012, studentská vědecká a odborná činnost.

ANDRESKA, Jiří – ANDRESKOVÁ, Erika, *Tisíc let myslivosti*, Vimperk 1993.

BLAŽEJ, Peter, *Symboly českého panovníka a státu v raném a vrcholném středověku. Kopí, praporece, erby a koruny jako odznaky moci*, Praha 1985, diplomová práce, vedoucí práce Anna Skýbová.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmíváný. Vlk ve středověku*, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 305–319.

BUBEN, Milan, *Encyklopedie heraldiky*, 4. vyd., Praha 2003.

BYSTRICKÝ, Peter, *Sympatický vlkodlak*, in: DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Člověk a svět zvířat ve středověku*, Bratislava 2015, s. 320–336.

ČABART, Jan, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958.

ČAREK, Jiří, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985.

Dějiny a současnost 27, 2/2005.

DELORT, Robert, *Les Animaux ont une Histoire*, Paříž 1993.

DELORT, Robert, *Zvířata*, in: LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, *Encyklopedie středověku*, Praha, 2002, s. 898–910.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela (ed.), *Člověk a svět zvířat v středověku*, Bratislava 2015.

DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kůň a člověk v středověku. K spolužití člověka a koňa v Uhorském království*, Budmerice 2007.

FIALA, Zdeněk, *Předhusitské Čechy. Český stát pod vládou Lucemburků 1310–1419*, Praha 1978.

FRANCEK, Jindřich, *Lovecká vášeň v proměnách staletí*, Praha 2008.

GRAČKA, Vladimír – LISICKÁ, Helena – ZÁMEČNÍČEK, Karel, *Domovní znamení v Olomouci. Domovní znamení a ochranné motivy, pověsti olomouckých domů*, 2. vyd., Olomouc 2013.

HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1992.

Historické štúdie 48, 2014.

- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, 3. vyd., Praha 2002.
- HLAVÁČEK, Petr, *Kadaňská domovní znamení*, Kadaň 2010.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, 2. vyd., Praha 2005.
- HOFFMAN, František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, 2. vyd., Praha 2009.
- HOLEC, František a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 7. Praha a okolí*, Praha 1988.
- CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista, *Dějiny lovu a lovectví (myšlivosti) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1909.
- JEŽKOVÁ, Alena, *Strážci pražských ulic*, Praha 2006.
- JIREČEK, Hermenegild, *Válečníci čeští XV. století. Vojevůdci krále Jiřího ve válce s Matyášem*, in: Památky. Časopis Musea království českého pro dějepis hlavně český 5, 1863, s. 70–73.
- JUDL, Stanislav, *Lev a středověk*, in: Heraldická ročenka 9, 1982, s. 19–30.
- KALOF, Linda, *Looking at Animals in Human History*, Londýn 2007.
- KOCEK, Pavel, *Některé projevy zvířecí symboliky v heraldice středních Čech*, in: Památky středních Čech 5, 1990, s. 40–53.
- KOKES, Otakar, *K historii výskytu vlků v Posázaví*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 1977, s. 101–107.
- KOLÁŘ, Martin, *Nejstarší pečeti šlechty české až do roku 1300*, Tábor 1883.
- KOLÁŘ, Martin, *Rozrod Svojšinských*, in: Památky archaeologické a místopisné. Organ Archaeologického sboru Musea království Českého a Historického spolku v Praze 9, 1874, s. 943–954.
- KOMÁREK, Stanislav, *Ochlupení bližní. Zvířata v kulturních kontextech*, 2. vyd., Praha 2012.
- KOMÁREK, Stanislav, *Přátelé nejvěrnější. Dlouhá cesta člověka a psa*, in: Dějiny a současnost 27, 2/2005, s. 24–26.
- KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch, *Heraldika. Souhrn pravidel předpisův a zvyklostí znakových se zvláštním zřetelem ku zemím koruny České*, Brno 2003.
- KRÁL Z DOBRÉ VODY, Vojtěch, *Znaky měst českých*, in: Příloha k Časopisu Společnosti přátel starožitností českých, roč. 2–7, Praha 1899.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl 3*, Praha 1998.
- LINHART, Tomáš, *Nová rada urozeného pána Smila Flašky z Pardubic jako historický pramen*, Praha 2001, diplomová práce, vedoucí práce doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.
- LURKER, Manfred, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999.

- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). Svazek 1. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992.
- MADĚRA, Ferdinand, *Údolím Chomutovky*, in: Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska 26, 2/2004, s. 1–6.
- MÁCHOVÁ, Markéta – ORLITA, Zdeněk – STABRAVA, Pavel (ed.), *Říše prastará, mocná i zkrocená. Les na Kravařsku mezi středověkem a industrializací. Doprovodná publikace k výstavě*, Nový Jičín 2017.
- MECH, David L., *Alpha Status, Dominance and Division of Labor in Wolf Packs*, in: *Canadian Journal of Zoology* 77, 8/1999, s. 1196–1203.
- MEIER, Frank, *Mensch und Tier im Mittelalter*, Ostfildern 2008.
- MÜLLEROVÁ, Hana (ed.), *Kapitoly o právech zvířat. "My a oni" z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva*, Praha 2016.
- MYSLIVEČEK, Milan, *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české 1*, Plzeň 2005.
- MYSLIVEČEK, Milan, *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české 2*, Plzeň 2006.
- NECHUTOVÁ, Jana, *Člověk a svět zvířat. Předmluva k překladu Jany Fuksové*, in: FUKSOVÁ, Jana (ed.) – ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae 12*, Praha 2004.
- NECHUTOVÁ, Jana, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
- NECHUTOVÁ, Jana, *Středověká latina*, Brno 2005.
- NEJEDLÝ, Martin, *Lišák Ferina z Kuliferdy a na Klukově. Středověký román jako pramen historikova poznání*, in: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 29, 7–8/2018, s. 146–154.
- NEJEDLÝ, Martin. *L'idéal du roi en Bohême à la fin du quatorzième siècle. Remarques sur le Nouveau conseil de Smil Flaška de Pardubice*, in: BOUTET, Dominique – VERGER, Jacques (ed.), *Penser le pouvoir au moyen âge. Etudes offertes à Françoise Autrand*, Paříž 2000, s. 247–260.
- NOVÝ, Rostislav, *Počátky znaků českých měst*, in: Sborník archivních prací 26, 2/1976, s. 367–412.
- NOWAK, Sabina – MYSLANEK, Robert W. – JĘDRZEJEWSKA, Bohumiła, *Patterns of Wolf Canis Lupus Predation on Wild and Domestic Ungulates in the Western Carpathian Mountains*, in: *Acta Theriologica* 80, 2/2005, s. 263–276.
- OELZE, Anselm, *Animal Rationality. Later Medieval Theories 1250–1350*, Leiden 2018.
- Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Díl 26. U–Vusín*, Praha 1907.
- PALACKÝ, František, *O válečném umění Čechů w XV. století*, in: Časopis společnosti vlastenského Museum w Čechách 2, 2/1928, s. 3–28.

- PALACKÝ, František, *Popis Králowství českého čili, Podrobné poznamenání šech dosawadních krajiw, panstwí, statkůw, měst, městečeské a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného w jazyku českém i německém*, Praha 1848.
- PALIVEC, Viktor, *Heraldická symbolika*, Praha 1978.
- PALIVEC, Viktor, *Monstra v heraldice*, in: *Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze* 7, 3/1975, s. 19–24.
- PASTOREAU, Michel, *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*, Praha 2018.
- PASTOREAU, Michel, *Medvěd. Dějiny padlého krále*, Praha 2011.
- PAVLŮ, Miroslav, *K přestavbě malenovického hradu za Václava Tetoura z Tetova. Příspěvky ke genealogii a heraldice moravských Tetourů. Dokončení*, in: *Zpravodaj. Klub genealogů a heraldiků Ostrava Domu kultura ROH VŽSKG* 23, 1985, s. 47–54.
- PELANT, Jan, *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů*, Praha 2013.
- PETRÁŇ, Josef – BUCHVALDEK, Miroslav – MICHOVSKÝ, Václav – TÍCHA, Miroslav – SLÁMA, Jiří – DURDÍK, Tomáš – PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Dějiny hmotné kultury. Díl 1. Svazek 1. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985.
- PETRÁŇ, Josef, *Český znak. Stručný nástin jeho vzniku a historického vývoje*, Praha 1970.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Domovní znamení staré Prahy*, 3. vyd., Praha 2008.
- PETROVÁ, Markéta, *Symbolika zvířat v Nové radě Smila Flašky z Pardubic*, Praha 2008, diplomová práce, vedoucí práce prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.
- PLUSKOWSKI, Aleksander, *Urban Jungle? Wild Mammals in Medieval Towns*, in: CHOYKE, Alice Mathea – JARITZ, Gerhard, *Animaltown. Beasts in Medieval Urban Space*, Oxford 2007, s. 146–156.
- PLUSKOWSKI, Aleksander, *Wolves and the Wilderness in the Middle Ages*, Woodbridge 2006.
- POHANKA, Henry, *Heraldika v souvislostech*, Praha 2013.
- POKORNÝ, Pavel, *Heraldika ve výtvarném projevu*, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 563–572.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. S–Ž*, Praha 1957.
- PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2. CH–L*, Praha 1949.
- RÁDL, Emanuel, *Dějiny biologických teorií 1. Od renesance na práh 19. století*, Praha 2005.

- RAFFERTY, John P. a kol., *Gray wolf* [online], in: *Encyklopædia Britannica*, dostupné z: <https://www.britannica.com/animal/gray-wolf>
- RESL, Bridgette, *A Cultural History of Animals in the Medieval Age*, Oxford 2007.
- ROČEK, Zbyněk, *Kronika zoologického poznávání*, Praha 2013.
- ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- RŮŽEK, Vladimír (ed.) – SEDLÁČEK, August, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Atlas erbů Čechy*, Praha 2001.
- RŮŽEK, Vladimír (ed.) – SEDLÁČEK, August, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Atlas erbů Čechy*, Praha 2002.
- SALISBURY, Joyce E., *The Beast Within. Animals in the Middle Ages*, New York 1994.
- SALTER, David, *Holy and Noble Beasts. Encounters with Animals in Medieval Literature*, Cambridge 2001.
- SEDLÁČEK, August – KOLÁŘ, Martin, *Českomoravská heraldika 1. Část všeobecná*, 2. vyd., Praha 1996.
- SEDLÁČEK, August, *Českomoravská heraldika 2. Část zvláštní*, 2. vyd., Praha 1997.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 1. Chrudimsko*, 3. vyd., Praha 1993.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 10. Boleslavsko*, 3. vyd., Praha 1997.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13. Plzeňsko a Loketský*, 3. vyd., Praha 1998.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 15. Kouřimsko, Vltavsko a J-Z Boleslavsko*, 2. vyd., Praha 1998.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 4. Vysočina Táborská*, 3. vyd., Praha 1995.
- SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník historický Království českého*, 2. vyd., Praha 1998.
- SEDLÁČEK, August, *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*, Praha 1914.
- SEDLÁČEK, August, *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*, Praha 1922.
- SCHMITT, Jean-Claude, *Svatý chrt. Guinefort, léčitel dětí ze 13. století*, Praha 2007.
- SCHWARZENBERG, Karel František, *Heraldika čili přehled její teorie se zřetelem k Čechám na vývojovém základě*, 3. vyd., Uherské Hradiště 1992.

SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt. Band 6. Pilsner Kreis*, Praha 1838.

SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef – BARTLETT, Robert, *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009.

SPUNAR, Pavel a kol., *Kultura středověku*, 2. vyd., Praha 1995.

SPUNAR, Pavel, *Encyklopedie XIII. století a jejich znalost v Čechách*, in: *Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha)*, Praha 1983, s. 585–596.

STEELE, James H., *History of Rabies*, in: BAER, George M., *The Natural History of Rabies*, Londýn 1975, s. 1–29.

SVOBODA, Ladislav a kol., *Encyklopedie českých tvrzí. Díl 1. A–J*, Praha 1997.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

ŠIMEK, Josef, *Zprávy o starodávných malbách na domech kutnohorských*, in: *Památky archeologické a místopisné* 24, 1889, s. 407–408.

ŠIMŮNEK, Robert, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013.

ŠLECHTA, Antonín Petr, *Jan Šlechta ze Všehrd a jeho rod*, Praha 1925.

ŠLECHTA, Antonín Petr, *Tradice starého rodu*, Praha 1908.

ŠMAHEL, František, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002.

ŠTORM, Břetislav, *Báječná zvířata. Obludy a nestvůry*, Olomouc 1935.

TEIGE, Josef, *Příspěvky genealogické*, in: *Památky archeologické a místopisné* 12, 1884, s. 467–470.

TOIVANEN, Juhana, *Marking the Boundaries. Animals in Medieval Latin Philosophy*, in: ADAMSON, Peter – EDWARDS, Fay G., *Animals. A History*, New York 2018, s. 121–150.

TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy. Díl 3*, Praha 1875.

TOMEK, Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy. Díl 8*, Praha 1891.

TŘÍŠKA, Josef, *Předhusitské bajky*, Praha 1990.

TUMA, David, *Historická zařízení pro lov vlků*, in: *Památky západních Čech* 2, 2012, s. 30–36.

TUREK, Matouš, *"Parlement of Foules" and "New Council". Medieval Assemblies of Animals in an Anglo-Bohemian Perspective*, Praha 2011, bakalářská práce, vedoucí práce prof. PhDr. Jan Čermák, CSc.

ÚLOVEC, Jiří a kol., *Encyklopedie českých tvrzí. Díl 3. S–Ž*, Praha 2005.

VALENTA, Aleš, *Dějiny rodu Kinských*, České Budějovice 2004.

- VLASÁK, Antonín Norbert, *Bývalé panství Jemniště v kraji Tábořském*, in: Památky archeologické a místopisné 3, 1858, s. 146–151.
- VLK, Miloš, *Vlkové z Kvítkova*, in: Heraldika a genealogie 38, 1–2/2005, s. 47–54.
- VOJTÍŠEK, Václav, *K otázce erbu českého krále*, in: Časopis Národního musea 105, 1931, s. 49–62.
- VOJTÍŠEK, Václav, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928.
- WASIK, Bill – MURPHY, Monica, *Rabid. A Cultural History of the World's Most Diabolical Virus*, Londýn 2013.
- WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1890.
- WOOD, John George, *Bible Animals. A Description of the Habits, Structure, and Uses of Every Living Creature Mentioned in the Scriptures*, Londýn 1869.
- ZENGER, Zdeněk Maria, *Česká heraldika*, Praha 1978.
- ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892.
- ZÍBRT, Čeněk, *Myslivecké pověsti a čáry za starých časů v Čechách*, Písek 1889.
- ŽÁKOVSKÝ, Petr, *Nášlapný ježek. Příspěvek k poznání jedné opomíjené středověké a raně novověké militarie*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M. Řada archeologická 12–13, 2009, s. 115–132.
- ŽEMLIČKA, Josef, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014.

Přílohy

1. Vyobrazení vlka v encyklopedii *Dvacatera umění* od Pavla Žídka
2. Erb Vlků z Kvítkova
3. Erb Vlků z Kvítkova vyobrazený v Diadochu Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle
4. Pečeť Jošta z Valu a Tomáš z Choltic z roku 1401
5. Erb Šlechtů ze Všehrd
6. Erb Šlechtů ze Všehrd z polepšovací listiny z roku 1503
7. Erb vladyků z Volfštejna
8. Erb Měsíčků z Výškova
9. Erb Kostků z Postupic
10. Erb Vidršpergárů z Vidršpergu
11. Pečeť vladyk z Heřmanic z roku 1356
12. Znak obce Kvítkov